

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bingol University
The Journal of Bingol Studies

Cilt / Volume: 5 Sayı / Issue: 2
BAHAR 2019

Onursal Editör / Honorary Editor

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ömer TOKUŞ, Dr. Öğr. Üyesi Nevzat KELEŞ,
Dr. Öğr. Üyesi İsmail NARİN, Dr. Öğr. Üyesi Mahmut GİDER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Editor

Müslüm AYYILDIZ

Tanıtım ve Halkla İlişkiler Müdürü / Advertising and Public Relations Manager

M. Emin YETİŞİR

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Abdullah BAYRAM (Nişantaşı Ünv.), Prof. Dr. Hüseyin Hüsnü GÜNDÜZ (İstanbul Yeni Yüzyıl Ünv.),
Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK (İstanbul Ünv./ Bingöl Ünv.), Prof. Dr. Mehmet BARCA (Ankara Sosyal Bilimler Ünv.),
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Ünv.), Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ (Uludağ Ünv.),
Doç. Dr. Abdullah AYDIN (Kastamonu Ünv.), Doç. Dr. Abdulmuttalip ARPA (İstanbul Sabahattin Zaim Ünv.),
Doç. Dr. Abdullah DUMAN (Van Yüzüncü Yıl Ünv.) Dr. Öğr. Üyesi Abdulkhakim BEKİ (İstanbul Ünv.),
Dr. Öğr. Üyesi Bilal BAĞIŞ (Bingöl Ünv.), Dr. Öğr. Üyesi İsmail NARİN (Bingöl Ünv.),
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜNERİGÖK (Muş Alparslan Ünv.) Dr. Öğr. Üyesi Ömer TOKUŞ (Bingöl Ünv.),
Dr. Adil BOR (DİB Haseki Eğitim Merkezi).

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK (Harran Ünv.), Prof. Dr. Abdullah DİKEN (Konya Necmettin Erbakan Ünv.),
Prof. Dr. Ahmet GÜRBÜZ (Bingöl Ünv.), Prof. Dr. Cemalettin ERDEMÇİ (Siirt Ünv.), Prof. Dr. Eşref TAŞ (Siirt Ünv.),
Prof. Dr. Giyasettin ARSLAN (Fırat Ünv.), Prof. Dr. H. İbrahim BULUT (İstanbul Ünv.),
Prof. Dr. Hikmet TAN (Bingöl Ünv.), Prof. Dr. Hüseyin HANSU (İstanbul Ünv.),
Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK (İstanbul Ünv./ Bingöl Ünv.), Prof. Dr. Mehmet BARCA (Ankara Sosyal Bilimler Ünv.),
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Ünv.), Prof. Dr. Muhsin HALİS (Sakarya Ünv.),
Prof. Dr. Nazım HASIRCI (Dicle Ünv.), Prof. Dr. Orhan BAŞARAN (Bingöl Ünv.),
Prof. Dr. Ramazan SOLMAZ (Bingöl Ünv.), Prof. Dr. Sahip BEROJE (Van Yüzüncü Yıl Ünv.),
Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL (Yıldırım Beyazıt Ünv.), Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ (Uludağ Ünv.),
Doç. Dr. Abdullah AYDIN (Kastamonu Ünv.), Doç. Dr. Abdulhakim KOÇIN (TBMM),
Doç. Dr. Abdullah TAŞKESEN (Sakarya Ünv./ Bingöl Ünv.), Doç. Dr. Abdunasır SÜT (Bingöl Ünv.),
Doç. Dr. Enver ARPA (Ankara Sosyal Bilimler Ünv.), Doç. Dr. Metin YIĞIT (Dicle Ünv.),
Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ (Bingöl Ünv.), Prof. Dr. Nusrettin BOLELLİ (Bingöl Ünv.),
Doç. Dr. Vehbi TÜREL (Bingöl Ünv.), Doç. Dr. Abdülaziz KARDAŞ, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KAYINTU (Bingöl Ünv.),
Dr. Öğr. Üyesi Bilal BAĞIŞ (Bingöl Ünv.), Dr. Öğr. Üyesi İsmail NARİN (Bingöl Ünv.),
Dr. Öğr. Üyesi Muhtittin ÖZDEMİR (Bingöl Ünv.), Dr. Öğr. Üyesi Ömer TOKUŞ (Bingöl Ünv.),
Dr. Öğr. Üyesi Sezayi KÜÇÜK (Sakarya Ünv.), Dr. Öğr. Üyesi Nevzat KELEŞ (Bingöl Ünv.),
Abdullah DEMİR (Bingöl Ünv.).

SAYI Hakemleri / Referee Board Of This Issue

Doç. Dr. Hamza ALTIN Bingöl Üniversitesi
Doç. Dr. Ferzende İDİZ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Ercan ÇAĞLAYAN Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferit YÜCEBAŞ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet ÇETKİN Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Emin OSMANOĞLU Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pınar ERTEEN Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZGER Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adem GÜRBÜZ Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDOĞDU Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut GİDER Bingöl Üniversitesi

ISSN: 1309-369X

Dizgi ve İÇdüzen: Ankara Dizgi Evi

Baskı: Vadi Grafik

Baskı Tarihi: Bahar 2019

e-posta: bingolarastirmalari@gmail.com

Bingöl Araştırmaları Dergisi, yılda iki sayı olarak yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Bingöl Araştırmaları Dergisi, SOBIAD, İdealonline, Google Scholar ve İSAM veri tabanları tarafından taranmaktadır. Bu dergi, Bingöl Üniversitesi Bingöl Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, BİNDAY ve Bingöl Belediye Başkanlığının desteğiyle yayımlanmaktadır.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM/Erdal ARIKAN	5
TAKDİM/Ömer TOKUŞ	7
Mehmet KAYA-Bilal AKAN CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİM ÖĞRETİMİN GELİŞMESİ VE TARİH EĞİTİMİNDE BİNGÖL ÖRNEĞİ	9
Mehmet Şirin AYIŞ PALU'DA BİR HALİDÎ ŞEYHİ: MAHMUD SAMİNÎ VE PALU ÇEVRESİNDE İRŞAD FAALİYETLERİ	21
Kasım TATLILIOĞLU ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL BARIŞA İLİŞKİN ALGILARININ TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA: BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	41
Yusuf AYDOĞDU METİN ALTIOK'UN ŞİİRLERİNDE TEKRARLANAN BİR İZLEK: SÜRGÜNLÜK VE BİR SÜRGÜN MEKÂNI OLARAK BİNGÖL	61
Emin KARACA BİNGÖL YÖRESİ ZAZACA HALK TÜRKÜLERİNİN YAPI, KONU VE EZGİ BAKIMINDAN TASNİFİ	83
Ekrem KIZILTAŞ BİNGÖL ÜNİVERSİTESİNİN DÜZENLEDİĞİ "MODERN ÇAĞDA GENÇLİĞİN ANLAM ARAYIŞI" SEMPOZYUMUNDA TAKDİM EDİLEN SÖYLEŞİLERDEN "MEDYA VE GENÇLİK" BAŞLIKLİ YAZI	117

TAKDİM

Kıymetli Okurlar,

Bingöl Araştırmalar Dergisi'nin içerik zenginliği ve ufuk açıcı konularıyla yayım hayatını sürdürmesi bizleri ziyadesiyle mutlu etmektedir.

Bu içeriğin özelde tarih ilmi ile şehrimizin hafızasına ışık tutarak, gelecek kuşaklara aktarılması, bizleri ayrıca mutlu etmektedir. Bu birikim ve bilincin varisi olan çocuklarımıza bırakacağımız en büyük sermaye, Bingöl kültürü ile ilgili araştırma yazılarıdır.

Şehrimizin kimliği ve kültürü için yenilenmiş bir yoğunlaşmayla önemli aşamalar katedildi. Bugüne kadar büyük bir özveriyle hazırlanan geçmiş sayılarda çok değerli yazılar kaleme alındı. Yeni sayımızda da aynı kalitede birbirinden değerli konular yer almaktadır. Bu birikimin oluşmasına katkı sunan değerli bilim insanlarımıza minnettarız.

Yeni araştırma konuları için güçlü bir eğilimin oluşmasına vesile olan başta Bingöl Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK olmak üzere derginin editörlerine ve değerli araştırmalarıyla katkı sunan bilim insanlarımıza teşekkür ediyorum.

Erdal ARIKAN
Bingöl Belediye Başkanı

TAKDİM

Saygı Değer Okurlar,

Bingöl Araştırmaları Dergisi'nin 2019 Bahar dönemine ait yeni sayısını sizlerle paylaşmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Bingöl Araştırmaları Dergisi 2014 yılından beri yılda iki sayı olarak yayınlanmaktadır. Bingöl'ün maddi ve manevi kültürünün gerek kayıt altına alınması gerekse paylaşılması konusunda hazırlanan her bilimsel çalışma, dergimiz için önem taşımaktadır. Bilginin hayatın merkezinde olduğu bir dönemde *Bingöl Araştırmaları Dergisi* önemli bir eksiği tamamlamaktadır. Yaşadığımız çağ bilgi ve iletişim çağıdır. Bingöl ile ilgili çalışmalar, çağın gereğine uygun olarak dergimiz aracılığı ile başta araştırmacılar olmak üzere bütün insanlığın ilgisine sunulmaktadır. DergiPark üzerinden yayın hayatını devam ettiren dergimiz, popüler bazı indekslerde taranmaktadır, indeks sayısı ve niteliğinin artırılması konusunda gerekli müracaatlar da yapılmıştır.

Dergimizin bu sayısında *“Cumhuriyet Dönemi Eğitim Öğretiminin Gelişmesi ve Tarih Eğitiminde Bingöl Örneği”*, *“Palu'da Bir Halidî Şeyhi: Mahmud Saminî ve Palu Çevresinde İrşad Faaliyetleri”*, *“Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Barışa İlişkin Algılarının Tespit Edilmesine Yönelik Bir Çalışma: Bingöl Üniversitesi Örneği”*, *“Metin Altıok'un Şiirlerinde Tekrarlanan Bir İzlek: Sürgünlük ve Bir Sürgün Mekânı Olarak Bingöl”*, *“Bingöl Yöresi Zazaca Halk Türkülerinin Yapı, Konu ve Ezgi Bakımından Tasnifi”* konu başlıklarıyla beş makaleye ve bir de Bingöl Üniversitesinde düzenlenen “Modern Çağda Gençliğin Anlam Arayışı” sempozyumunda takdim edilen söyleşilerden “Medya ve Gençlik” başlıklı yazıya yer verilmiştir.

Çalışmalarıyla dergimizin bu sayısına katkı sunan yazarlarımıza ve makalelerin okunup değerlendirilmesinde emek sarf eden hakemlerimize teşekkür ediyoruz.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer TOKUŞ

CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİM ÖĞRETİMİN GELİŞMESİ VE TARİH EĞİTİMİNDE BİNGÖL ÖRNEĞİ

Mehmet KAYA* - Bilal AKAN **

Özet

Osmanlı Devleti 19. yüzyıl itibari ile eğitim ve öğretim alanında batı standartlarını yakalamak adına birçok hamle yapmıştı. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile beraber özellikle Meşrutiyet döneminde eğitim ve öğretime ciddi bir yönelim söz konusudur. Bu dönemlerde ciddi bir okullaşmaya gidilmesine rağmen Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim anlayışı klâsik İslâmî ritüellere göre yapılmaktaydı. Medresenin etkisi halen devam ediyordu. II. Meşrutiyet ile İttihat ve Terakki bu durumu değiştirmek ve batı standartlarını yakalamak için çok çaba sarf etmişti. Millî Mücadele sürecinde bile Mustafa Kemal eğitim ve öğretimin önemine dikkat çekmiş Türk İstiklal Harbi devam ederken maarif kongreleri düzenlemişti. Bu amaçlar ile eğitim ve öğretim anlayışına milli bir bütünlük getirerek reform hareketlerinde bulunmuştu. Mustafa Kemal'in getirmiş olduğu yeni eğitim sistemi anlayışı sonraki yıllara ışık tutmuştur. Bu makalede Cumhuriyetin kuruluşu ile beraber eğitim ve öğretimde yapılan uygulamalar ve Bingöl merkezde bulunan üç ortaöğretim okulunda Tarih eğitimi ile ilgili düşünceler hakkında bir çalışma hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Bingöl, eğitim-öğretim, Bingöl tarih eğitimi,

DEVELOPMENT OF EDUCATION IN THE REPUBLICAN PERIOD AND HISTORY EDUCATION IN BINGOL

Abstract

The Ottoman Empire had made many moves in order to catch the western standards in the field of education and training by the 19th century. With the declaration of Tanzimat, there is a serious orientation towards education and training especially during the constitutional period. Despite a very serious schooling in these periods, education and training in the Ottoman Empire was based on classical Islamic rituals. The influence of the madrasa was still continuing. II. The Constitutional Monarchy and the Union and Progress have made a great effort to change this situation and to achieve western standards. In the process of National Struggle, Mustafa Kemal pointed out the importance of education and training, while the Turkish Independence War was going on. For these purposes, it has made reform movements by bringing a national integrity to education and training. Mustafa Kemal's new education system has shed light on the following years. In this article, the practices of education and training together with the foundation of the republic and the history education were given information about a study on history education in three secondary schools in Bingöl Center.

Key words: Bingol, education teaching, Bingöl history education.

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
e-mail: mehmetkaya1963@gmail.com

** Bingöl Belediyesi. e-mail: bilalakan12@hotmail.com

Giriş

Osmanlı Devleti son iki asırda Avrupa devletleri karşısında giderek zayıflamıştı. Batı'da yükselen sanayi hamlesi ve bu durumun getirmiş olduğu teknik ve teknolojik hamleler karşısında tutunamamıştı. III. Selim (1789-1808) tahta çıktığında Avrupalı devletleri yakından tanımak amacı ile ilk elçilikleri açmış ve bu dönemde Avrupa'ya öğrenciler göndermişti. Batı karşısında toparlanma adına birtakım yeni okullar açılmış ancak bu durum, bir sisteme bağlanamadığı için süreklilik arz edememişti. Tanzimat devrinden itibaren ilkokuldan itibaren yeni bir eğitim sistemine geçilmiş, ilköğretim, orta ve yükseköğretime geçiş süreci başlatılmıştı.

Osmanlı eğitim anlayışı genel itibari ile İslâmî veya şer'î bir anlayış etrafında şekillenmişti. Bu amaçla medreseler, sıbyan mektepleri en önemli eğitim kurumları idi. Ayrıca askerî amaçlı açılan birçok okul bulunmaktaydı. Yine Enderun mektepleri ise elit idareci kimselerin yetiştirilmesi amacı ile işlev görmekteydi. Tanzimat'ın ilanı ile idadiler, rüştiyeler ve iptidai okulları açılmış, Sultan II. Abdülhamit (1876-1909) devrinde bu okulların açılması zirveye ulaşmıştı. Bu dönemde Batı tarzı eğitim anlayışı benimsenmiş, fen, sağlık ve sosyal bilimler noktasında bir hayli mesafe kat edilmişti. Yine bu dönemde Avrupa'ya çok sık ve sürekli öğrenci gönderilmeye başlanmıştı. Devlet eliyle verilen eğitimin yanı sıra gayrimüslim kesimin veya yabancı devletlerin açtığı birçok okulda eğitim faaliyetinde bulunulmuştu.

1909'dan itibaren İttihat ve Terakki yönetimi ile özellikle maarif nazırı Emrullah Efendi eğitimde millî bir bütünlük sağlamak, nitelikli öğretmen yetiştirmek, dinî eğitimin yanı sıra pozitif bilimlerin okutulması için uğraşmıştır.¹ Ona göre devletin toparlanması toplumun veya halkın bilinç düzeyine bunun da iyi bir eğitim anlayışına bağlı idi. Hedeflenen bu eğitim ve bilinç düzeyi de ancak nitelikli öğretmen yetiştirmek ile olabileceği öngörülmüştü. II. Meşrutiyet döneminde özellikle ilköğretim ve yükseköğretim kurumlarında birtakım değişiklikler yapılmıştır.

Millî Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa, 1921 yılında cepheden gelerek bizatihi açmış olduğu birinci Maarif Kongresi'nde şimdiye kadar uygulanan eğitim ve öğretim sisteminin Türk milletinin gerilemesinin en önemli nedenlerinden biri olduğunu söyleyerek bu konuya dikkat çekmiştir. Mustafa Kemal Türk toplumunun karakterine uygun, toplumun tüm kesimlerini bir arada tutacak millî bir eğitim politikası benimsemişti. Bu amaçla

1 Hamza, Altın, " II. Meşrutiyet Dönemi maarif nazırlarından Emrullah Efendi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimize Katkıları", *Fırat üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ 2010. s.3.

1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde millî bir bütünlük sağlanmıştır. Yabancı okulları denetim altına almıştır.

Mustafa Kemal Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Avrupalı devletlerin Türkler hakkındaki önyargılarını kırmak amacıyla Türk Tarihi Tetkik Cemiyetini 1931 yılında kurdu. Daha sonra millî bir anlayış kazandırarak 1935 yılında bu cemiyet Türk Tarih Kurumuna dönüştürülmüştür. Bu hamlelerden sonra özellikle ortaöğretim kurumlarında İslamiyet öncesi başta olmak üzere Türk tarihi sistematik bir şekilde okutulmaya başlanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk çağdaş bir ülkenin ancak modern bir eğitim, bağımsız bir iktisadî yapı ile gelişebileceğini söyleyerek bu alanlarda taviz vermeden günümüze kadarki eğitimin temelini atmıştır.

Cumhuriyet Döneminde Eğitimin Gelişim Evreleri

Mustafa Kemal yeni kurulan Türk Devleti'nde siyasal, hukukî, ekonomik ve kültürel alanlarda gerçekleştirmek istediği değişimleri ancak bilinçli, kültürlü ve eğitilmiş bir toplum ile başarabileceğini anlamıştı.² Bundan dolayı henüz Millî Mücadele devam ederken kendisi bizzat eğitim ve öğretim için birtakım girişimler başlatmıştı. Bunların başında 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisinin açılışının hemen ardından 1 Mayıs 1920 tarihinde 3 Nolu Kanun ile Millî Eğitim Bakanlığının temelini atmıştı. Öte yandan 15 Temmuz 1921'de yurdun çeşitli bölgelerinden 250'den fazla kadın ve erkek öğretmenin bir araya getirilmesiyle bir maarif kongresi düzenlenmişti. Kongreyi Mustafa Kemal Atatürk cepheden gelerek açmış ve çok önemli bir konuşma yapmıştı. Kongrede ilk ve ortaöğretim ile köy öğretmenlerinin yetiştirilmesi gibi konular ele alınmıştı.³

15 Temmuz 1923'te 1. Heyet-i İlmiye, 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu, aynı yıl 2. Heyet-i İlmiye ve 26 Aralık 1925- 8 Ocak 1926 tarihleri arasında ise 3. Heyet-i İlmiye toplanmıştı. Bu toplantılarda yeni devletin eğitim politikası her yönüyle tartışılmış Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda millî bir eğitim anlayışı benimsenmişti. Bu toplantılarda alınan kararlar Cumhuriyet döneminin eğitim anlayışına ışık tutmuştur.⁴

Mustafa Kemal, 1 Mart 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılış konuşmasında: *"Çocuklarımıza vereceğimiz eğitimin sınırı ne olursa olsun en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklaline, kendi benliğine ve millî ananelerine düşman olan bütün unsurlarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir."*

2 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara 2009, s. 326.

3 Ergün Öz Akçora, 'Atatürk, Cumhuriyet ve Eğitim-Öğretimde Millîlik' *Atatürk Kültür Merkezi Cumhuriyet Özel Sayısı 3, Erdem Dergisi*, S.33, s. 680.

4 Akçora, s. 683.

diyerek eğitimin önemine dikkat çekmişti. Mustafa Kemal bu şekilde bir eğitim anlayışı ile ülke genelinde cehaletin kaldırılarak sosyal ve iktisadi hayatta daha etkin bir azmin yaygınlaştırılması gerektiğini vurgulamıştı.⁵

Cumhuriyet döneminde eğitim anlayışı diğer kurumlarda olduğu gibi Osmanlı Devleti'nden miras olarak devralınmıştı. Bunların büyük bir bölümü Mustafa Kemal'in devrimleri sonucu reforme edilmişti. Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitimin kurumsallaşması ve esaslarının belirlenmesi ile temelleri atılmıştı. 2 Mart 1924'te Şeri'ye ve Evkaf Vekâletlerinin kaldırılmasının ardından 3 Mart 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla eğitimde birlik sağlanmaya çalışılmıştı. 1924'te ilköğretimin zorunlu ve parasız yapılması anayasada belirtilmiş, İstanbul Darülfünun mektebine tüzel kişilik verilmesi adımı ile modern yükseköğretimin mekteplerinin önü açılmıştı.⁶

Mustafa Kemal, gerek toplamış olduğu kongrelerde ve gerek uygulamalarıyla eğitimin ulusal bir hüviyet kazanmasını amaçlamıştı. O, bilime dayalı düzenli, erdemli, kendine ve milletine güven duyacak bilgili ve ahlaklı nesillerin yetişmesini hedeflemekteydi. Yine bu eğitim ve öğretimden geçen üretken ve kabiliyetli nesiller, Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını koruyacak ve Cumhuriyeti ileri seviyelere taşıyacaktı.⁷

Ulusal Eğitimin İlk Reformu "Tevhid-i Tedrisat Kanunu"

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren devrimlerin uygulanmasının en sıkıntılı ve karmaşık olduğu alanların başında şüphesiz eğitim gelmekteydi. Zira eğitim ve öğretimi direkt ilgilendiren sosyal ve kültürel etmenler söz konusu idi. Yine dinî yaşam ve din eğitimi ve öğretimi çağdaş bir ulusal eğitim anlayışının tam karşısında durmaktaydı. Gerek Müslüman ve gerek gayrimüslim halk eğitim alanında farklı uygulamalar içerisindeydi. Bu durum ciddi karmaşıklıklara yol açmaktaydı.

Mustafa Kemal 1921 Maarif Kongresi'ndeki konuşmasında, "*Bu savaş yılları içinde bile dikkatle hazırlanması gereken ulusal eğitim programları geliştirmeliyiz. Bütün eğitim sistemimizin verimli olarak çalışacağı temelleri hazırlamalıyız. Benim inancıma göre ulusumuzun geri kalışında geleneksel eğitim yöntemleri en büyük etken olmuştur. Ulusal eğitimden söz ettiğim zaman bütün geleneksel inançlardan, Doğu'dan ya da Batı'dan gelen bütün yabancı etkilerden arınmış, ulusal niteliğimize uygun eğitimi anlıyorum,*" diyerek millî ve

5 Mesut Aydın, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cantekin Matbaacılık, Ankara 2011, s. 331.

6 Murat Katoğlu, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim Kültür Sanat", *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınları, İstanbul 2000, s. 418.

7 Ersin Altıntaş, "Atatürk'ün Çağdaş Eğitim Anlayışı ve Liderliği" *Erdem Dergisi, Atatürk Kültür Merkezi Cumhuriyet Özel Sayısı*, S. 32, s. 343.

çağın gereklerine uygun bir eğitim anlayışının belirlenmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştı.⁸ Bu duygu ve düşünceler 1924'te çıkarılacak olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na zemin hazırlamıştı.

Eğitimde birleşme tasarısı evvela Halk Fırkası grup toplantısında ele alınmış, daha sonra 2 Mart 1924 günü TBMM'ye sevk edilmişti. Maarif Vekili ve Manisa Milletvekili Vasıf Çınar ile 57 vekil tarafından kanun teklifi hazırlanarak 3 Mart 1924 günü Meclis genel kurulunda tartışılmış, ardından 430 numaralı kanun olarak yasalaştırılmıştı.⁹

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Türkiye'de eğitim ve öğretim birleştirildi. Bu kanuna göre; ülkedeki tüm eğitim kurumları Maarif Vekâletine bağlandı. Şer'îye ve Evkaf Vekâleti kaldırılarak buna bağlı tüm okul, vakıf ve medreseler maarif vekâletine devredildi. Din adamlarının yetiştirilmesi için Darülfünun'da (İstanbul Üniversitesi) bir ilahiyat fakültesi, imam hatip yetiştirmek için de ayrı okul açılması kararlaştırıldı.¹⁰

Kanun kabulüne müteakip sonraki yıllarda laiklik ilkesi gereğince ve dil devrimi nedeniyle din derslerinde birtakım kısıtlamalara gidilmişti. Yine imam hatip okulları kapatılmış ancak tekrar açılmıştı. İlahiyat fakülteleri ve imam hatip okulları özellikle 1940 yılından itibaren ülke genelinde açılmaya başlanmıştı.

Cumhuriyet Dönemi Tarih Eğitiminin Gelişimi

Osmanlı Devleti'nde özellikle Tanzimat'tan sonra ülke genelinde okullar açılmış Meşrutiyet dönemi ile bu sayı daha da artmıştı. II. Meşrutiyet ile beraber başta yükseköğretimler olmak üzere ortaöğretim ve ilkokullar yeniden yapılandırılmıştı. İttihat ve Terakki hükümetlerince batı usulü eğitim ve öğretim model alınarak okullarda sosyal bilimlerin yanı sıra fen ve sağlık dersleri okutulmaya başlanmıştı. 1911-1913 yılları arasında Maarif nazırlığı yapan Emrullah Efendi başta olmak üzere birçok devlet adamı ve aydın eğitime önemli değişimler getirmişlerdi.¹¹ Yine bu dönemde tarih dersleri daha sistematik bir şekilde ele alınmıştır.

Mustafa Kemal, yeni Türkiye'nin inşası sürecinde yapılan inkılâplar çerçevesinde 1931 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyetini kurmuştur. Bu cemiyeteki heyetten Türk tarihinin incelenmesi ve yeniden ele alınması istenmişti. Zira Osmanlı döneminde tarih olarak Osmanlı ve İslâm tarihi okutulmuş,

8 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s. 553.

9 Aydın, s. 332.

10 Akyüz, , s. 330.

11 Ziya Kazıcı, "Emrullah Efendi", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 165.

İslâm öncesi Türk tarihine ilgisiz kalınmıştı. Mustafa Kemal böylece Avrupalıların Türklere yönelik istilacı kavim algısını değiştirmek istemişti. Bu cemiyet 1935 yılında Türk Tarih Kurumu olarak yeniden adlandırılmıştı. Bu kurum her alanda desteklenmiş toplum ve eğitim kurumlarında saygın bir konuma getirilmiştir. Günümüzde de etkinliğini devam ettirmektedir.¹²

Cumhuriyet dönemin ilk yıllarından itibaren tarih öğrenimine önem verilmiştir.1930 tarihli lise ve orta mektepler talimatnamesi ile diğer sosyal bilimler derslerinin yanı sıra tarih derslerine de yoğun bir ilgi gösterilmesi istenmişti. Türk Tarih Kurumunca hazırlanan Tarih ders kitapları okullarda okutulmuştur. 1930'lu yıllardan 1980'li yıllara kadar ortaokul ve liselerde eşit derecede tarih dersleri okutulmuş ancak 1980 yılından itibaren ortaokullarda Tarih dersleri çikartılarak sadece liselerde okutulmuştur.¹³

Bingöl İl Merkezinde Tarih Eğitime Yönelik Anket Uygulaması Yöntem ve Amaç

Bu çalışmada Türkiye'de tarih eğitiminin gelişim süreçleri ele alınmıştır. Bu bağlamda Bingöl merkezinde ortaöğretim 10. Sınıf öğrencilerine yönelik bir anket çalışması yapılmıştır. Bu anket, TBMM Vakfı Bingöl Fen Lisesi, 15 Temmuz Millî İrade Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Cumhuriyet Kız Anadolu İmam Hatip Liselerinde toplamda 240 öğrenci ile yüz yüze görüşülerek yapılmıştır.

Bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerine uygun davranılarak tarih eğitimi ve öğretimi noktasında öğrencilerin görüş, fikir ve beklentileri elde edilmek istenmiştir.

Anket Formunun Hazırlanışı

Ölçek sorularının bulunduğu anket formu hazırlanırken herhangi bir karmaşıklığa meydan vermemek adına soruların açık ve net cevaplı olmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca cevaplama işleminin kısa sürmesi hedeflenmiştir.

Uygun bir biçimde oluşturulmuş anket formu, veri toplamayı ve uygun bir analiz için düzgün ifade edilmiş sorular sayesinde ankete katılan kişilerin, çalışma sonucunda neyin öğrenileceği veya anlaşılacağını göz önünde bulundurarak ona göre bilinçli ve doğru cevap vermelerini sağlar.¹⁴

Ölçek soruları hazırlanırken ankete katılacak öğrencilerin eğitim seviyeleri göz önüne bulundurularak ona göre sorular hazırlanmıştır. Ölçek for-

12 Katoğlu, s. 444.

13 Akyüz, s. 352.

14 Ali Atif Bir, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, AÖF Yayınları, Eskişehir 1999, s. 101.

munda 19 tane kapalı uçlu bir tanede açık uçlu soru sorulmuştur. Net ve anlaşılır bir şekilde hazırlanan sorulara verilecek cevapların 'Evet-Hayır' şeklinde kısa ve net olmasına dikkat edilmiştir. Böylece anketin geçerlilik seviyesinin yüksek olması sağlanmıştır.

Ölçek Soruları ve Verilen Cevaplar

Tablo 1: Ankete Katılan Öğrencilerin Ölçeğe Verdikleri Yanıtların Sayısal ve Yüzdelerle Dağılımı:

SORULAR	EVET	%	HAYIR	%
S.1. Tarih derslerini seviyor musunuz?	140	58,3	100	41,7
S.2. Tarih derslerinin haftalık sayısının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?	166	69,2	74	30,8
S.3. Tarih derslerindeki konuların objektif yazıldığını/anlatıldığını düşünüyor musunuz?	85	35,4	155	64,6
S.4. Tarihi bir şahsiyetten veya olaydan etkileniyor musunuz?	181	75,4	59	24,6
S.5. Tarih dersi millî ve manevî duygularınıza katkı sağlıyor mu?	162	67,5	78	32,1
S.6. Tarih dersi konularını günümüz ile bağdaştırıyor musunuz?	141	58,7	99	41,3
S.7. Sınıfta işlenen ders konuları ile alakalı kitap okuyor musunuz?	107	44,6	133	55,4
S.8. Merak ettiğiniz bir konuyu ders kitabı dışında başka kaynaklardan araştırıyor musunuz?	145	60,4	95	39,6
S.9. Siyasî tarih haricindeki (kültür, medeniyet, yaşam, sanat, spor vs.) konuların daha fazla işlenmesini doğru buluyor musunuz?	171	71,2	69	28,8
S.10. Tarihi dizilerin, filmlerin, oyunların vs. tarih öğrenimine katkı sağladığını düşünüyor musunuz?	191	79,6	49	20,4
S.11. Televizyonlarda yayınlanan tarih programlarını takip ediyor musunuz?	89	37,1	151	62,9
S.12. Ders kitaplarında daha renkli ve görsel materyallerin kullanılmasını istiyor musunuz?	210	87,5	30	12,5
S. 13. Tarihi mekânların (kale, sur, müze, höyük, türbe, cami, Kervansaray vs.) incelenmesinin eğitime olumlu katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?	230	95,8	10	4,2
S.14. Tarih derslerinin detaylandırılarak anlatılmasını istiyor musunuz?	113	47,1	127	52,9
S.15. Sınıfta öğrendiğiniz tarihi hadiseleri başkalarıyla paylaşıyor musunuz?	124	51,6	116	48,4

S.16. Öğretmenin anlatımı veya bakış açısı sizi olumlu/olumsuz etkiliyor mu?	170	70,8	70	29,2
S.17. Ders konuları haricinde başka konuları merak edip araştırıyor musunuz?	126	52,5	114	47,5
S.18. Tarih derslerinin soru-cevap şeklinde anlatılmasının daha verimli olacağını düşünüyor musunuz?	147	61,2	93	38,8
S.19. Öğretmen merkezli ders anlatımının anlama konusunda daha verimli olduğunu düşünüyor musunuz?	108	45	132	55
S.20. Sizce tarih dersi nasıl anlatılmalıdır bu konuda düşüncelerini yazınız.				

Analiz

Bingöl il merkezinde bulunan üç ortaöğretim kurumunda tarih eğitim ve öğretimi ile ilgili yapılan bu anket uygulamasında öğrencilerden alınan sonuçlar yukarıdaki tabloda “Evet” ve “Hayır” oranları, yine sayısal yüzdellik dilimleri belirlenmiştir. S.1’de tarih derslerinin sevilip sevilmediği sorulmuş öğrencilerden % 58,3’ü evet cevabı vermiştir. Ancak öğrencilerin % 41,7’si hayır cevabı vermiştir. S.1’deki hayır cevaplarının sebebi sorulduğunda dersin işleyişinin ve ders kitaplarının sıkıcılığında kaynaklandığı öğrencilerin çoğunluğunun ortak görüşü olduğu belirlenmiştir. S.1 ile bağlantılı olarak S.2’de haftalık ders saatlerinin yeterli olup olmadığı sorulmuş S.1’e verilen cevaplardan da anlaşılacağı üzere % 69,2’si evet, demiştir. Yine üzerinde en fazla tartışılan sorulardan biri olan S.3’tür. Bu soruda tarih ders kitaplarındaki bilgilerin objektif yazılıp yazılmadığı sorulmuş bu konudaki öğrenci görüşü % 64,2 oranında hayır çıkmıştır.

S.4, S.5 ve S.6’da öğrencilere, tarihe mal olmuş şahsiyetlerden olumlu/olumsuz etkilenme, tarihin millî ve manevî duygulara tercüman olması ve işlenen konular ile günümüz arasında bağ kurulup kurulmadığı sorulmuş % 58-75 oranında evet cevabı alınmıştır. S.7’de sınıfta işlenen ders konuları ile ilgili ders kitabı haricinde kitap okunuyor mu diye sorulan soruya öğrencilerin % 55,6’sı hayır cevabı vermiştir. Bu soruyla bağlantılı olarak S.8’de merak edilen herhangi bir kitap ile ilgili araştırma yapılıp yapılmadığı sorulmuş buna da öğrencilerin % 60’ı evet cevabı vermiştir. S.7 ve S.8 arasında öğrencilerden ters bağlantılı cevaplar alınmıştır. Zira öğrencilerden sözlü olarak alınan cevaplarda kronolojik tarih anlayışının benimsenmediği görülmüştür.

Yine başka bir önemli konu da S.9’da sorulmuştur. Bu soruda siyasi tarih haricindeki konuların ders kitaplarında daha yoğun işlenmesi hakkında görüş sorulmuş öğrencilerin % 71,2’si evet demiştir. S.10’da son zamanlarda daha popüler hâle gelen televizyon dizileri ve filmlerinde işlenen tarih vurgusunun öğrenme açısından daha faydalı olduğu belirtilmiş ve sorulan soruya

yaklaşık % 80 civarında evet denilmiştir. Ancak televizyonlarda izlenen tarih programlarına yeterli ilgi gösterilmediği belirtilmiş ve sorulan S.11'e ancak % 37 oranında bir evet cevabı verilmiştir. Öğrencilerin en fazla ilgi gösterdiği bir diğer soru ise S.12'de tarih ders kitaplarının daha zengin içerikli, görsel materyallerin kullanılmasının olumlu olabileceği hakkındaki soruya öğrencilerin % 87,5'i evet demiştir. Yine gerek anket ve gerekse yüz yüze konuşma ile en fazla üzerinde durulan, hatta en fazla ilgi gören soru S.13 olmuştur. Bu soruda tarihi mekânların gezilmesi ve incelenmesinin eğitime olan katkısı sorulmuş öğrencilerin % 95,8'i olumlu yönde görüş belirtmiştir.

S.14'te sınıfta işlenen derslerin detaylandırılarak anlatılması sorusuna % 47'si evet demiştir. S.15'te öğrenilen bilgilerin sınıf dışında paylaşılıp paylaşılmadığı sorulmuş, buna da % 55,6 oranında evet denilmiştir. Önemli bir soru da S.16'da sorulmuştur. Öğrencilere, öğretmenin anlatımından olumlu/olumsuz etkilenme sorulmuş, öğrencilerden % 70,8'i evet cevabı vermiştir. S.17'de ders dışında herhangi bir tarihî hadisenin araştırılıp araştırılmadığı sorulmuş, alınan cevap %52,5'te kalmıştır. Bu soruya verilen cevaptan anlaşılan öğrencilerin çok meraklı olmadığıdır. S.18'de dersin işleyişi hakkında soru sorulmuştur. Soruda soru-cevap taktiğinin faydalı olup olmadığı sorulmuş verilen cevap % 61,2 ile evet olmuştur. S.19'da ders anlatımında öğretmen merkezli anlatım sorulmuş öğrencilerin % 55'i hayır demiştir. Son soruda öğrencilerden dersin işlenişi, anlatılması hakkında görüş istenmiştir. Öğrencilerin geneli S.12 ve S.13'te belirtilen tarihi mekânların gezilmesi ve yerinde incelenmesinin daha faydalı olabileceğini, teorik tarih anlatımın yanı sıra yerinde incelemenin daha fayda sağlayacağı görüşü belirtilmiştir. Yine ders kitaplarının gerek içeriği ve gerek fizikî yapısının daha zengin ve görsel materyaller ile zenginleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Sonuç olarak değerlendirme kısmında öğrencilerin tarihe ilgi duydukları belirlenmiştir. Ancak ders kitaplarının içeriği ve anlatılması konusunda öğrencilerin memnun olmadığı gözlemlenmiştir. Her öğrencinin muhakkak bir iki tarihî mekân görmesinin çok faydalı olabileceği net olarak söylenebilir. Ayrıca öğretmen öğrenci arasındaki ilişkiye bağlı olarak eğitim ve öğretimin daha da verimli olabileceği görüşü öğrencilerin ortak düşüncesi olduğu görülmüştür.

Öneriler

Sorulan sorulara öğrenciler farklı cevaplar vermiştir. Nitekim tarihin sevilmesinin yüksek bir oranda çıkması olumlu, tarihle ilgili kitapların okunması veya araştırılmasının düşük seviyelerde olması olumsuz bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Anket uygulanan öğrencilerin genel çoğunluğunun

tarih ile ilgilendiği, tarihe mal olmuş ünlü şahsiyetlerden etkilendiği, ancak araştırma ve okuma noktasında aynı ilginin olmadığı görülmüştür. Yine öğrencilere sorulmadığı halde Osmanlı tarihi ile ilgili harem, kardeş katli vs. ile yeni Türkiye Devleti ve Osmanlı kurumları arasında olumsuz ilişkiler ile ilgili birtakım tepkiler alınmıştır. Bu durum öğrenciler arasında kavram karmaşası olduğunu göstermektedir. Bu soruların kitaplardan araştırılması önerilmiş ancak öğrencilerin bazılarında ısrarla bu konuların objektif yazılmadığı ile ilgili cevaplar alınmıştır. Tarih derslerinin daha verimli işlenmesi ve öğrencilerde millî ve manevî duyguların pekiştirilmesi adına aşağıda belirtilen hususların uygulanması önerilebilir.

- Her öğrenciye yılda en az bir defa bir tarihî mekânın yerinde incelenmesi için bir gezi düzenlenmesi,
- Ders kitaplarının daha zevkli ve akıcı olması için görsel materyallerin uygulanması,
- Tarihî şahsiyetlerin öğrenci psikolojisi üzerindeki olumlu/olumsuz etkilerinin hesaplanarak incelenmesi,
- Tarih dersi işlenirken mümkün mertebe detaylı ve günümüz olayları ile bağlantı kurulmasına özen gösterilmeli,
- Tarihin objektif yazılıp yazılmadığı sorununun öğretmenlerce ortadan kaldırılması,
- Öğrenci merkezli ders anlatımının sağlanması,
- Tarihi hadiselerin ideolojiden uzak, tarafsız bir şekilde anlatılması,
- Olayların olduğu zaman diliminde anlatılması,
- Özellikle Osmanlı tarihi anlatılırken kavramlara takılmanın doğru olmadığı hususunun belirtilmesi, yani Osmanlı tarihinin harem ve kardeş katli meselelerinden ibaret olmadığı belirtilmelidir.

Yukarıda belirtilen öneriler ışığında millî ve manevî duyguların öğrencilere kazandırılması, tarih derslerinin ve tarihin sevdirmesi ile mümkündür. Zihinleri olumsuz etkileyen birtakım olay ve olguların objektiflik esasına göre anlatılması verimli sonuçlar doğuracaktır. Geçmişini iyi değerlendiren bir birey yaşadığı dönem ve geleceğini daha iyi idrak edeceği şüphesizdir.

Sonuç

Osmanlı Devleti, eğitim ve öğretimin gelişmesi veya Batı'nının standartlarına ulaşması için özellikle son iki asırda birçok yenilik yapmıştı. Ancak bir türlü kurumsallaşma sağlanamamıştı. Özellikle İttihat ve Terakki yönetimi ile pozitif bilimlere yönelme olmuş lakin geleneksel eğitim anlayışı bu reformların başarılı olmasına engel olmuştu. Yine yabancı okulların eğitim anlayışı ve devlet eliyle yapılmakta olan eğitim arasında uçurum vardı. Yeni Türkiye Devleti bu miras üzerinden hareketle millî bir anlayış çerçevesinde eğitimi ele almıştı. Mustafa Kemal, 1921 yılında toplanan ilk Maarif Kongresi'nin açılış konuşmasında, bu karmaşıklığın ortadan kaldırılması gerektiğini beyan etmişti. Böylece 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkartılarak eğitimde birleşme sağlanmıştı. Eğitim ve öğretimde geleneksel ve klâsik Osmanlı eğitim anlayışı bir tarafa bırakılarak Batı standartlarına uygun yeni bir sisteme geçilmişti. 1930'dan sonra özellikle laiklik ilkesi çerçevesinde din, ahlak ve tarih derslerinde yeni bir anlayış benimsenmiş, Türk Tarih Kurumunun kurulması ile okullarda kronolojik tarih eğitimi sistemine geçilmiş ve sonraki dönemlerde de bu uygulanmıştı. Mustafa Kemal Atatürk, Türk tarihinin İslâm ile başlatılmasının doğru olmadığını ileri sürerek İslâm öncesi Türk tarihinin önemini vurgulayarak bu alanda çalışma yapılmasını teşvik etmişti.

Tarih eğitimi ve öğretimi ile ilgili yapılan bu saha çalışması ile Bingöl merkezinde bulunan üç ortaöğretim kurumunda bu alandaki sıkıntılar ve öneriler belirlenmek adına bir anket uygulaması yapılmıştır. Ölçek soruları hazırlanarak öğrenciler ile birebir görüşülmüş ve öneriler alınmıştır. Yapılan çalışma ile tarih sevgisi, tarih derslerinin verimliliğinin artırılması hakkında görüş ve öneriler belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

- AKÇORA, Ergün Öz, "Atatürk, Cumhuriyet ve Eğitim-Öğretimde Millilik' Atatürk Kültür Merkezi Cumhuriyet Özel sayısı 3", *Erdem Dergisi*, S.33, s.680.
- AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara 2009.
- ALTIN, Hamza, "II. Meşrutiyet Dönemi maarif nazırlarından Emrullah Efendi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimize Katkıları", *Fırat üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ 2010.
- ALTINTAŞ, Ersin, "Atatürk'ün Çağdaş Eğitim Anlayışı ve Liderliği" *Atatürk Kültür Merkezi Cumhuriyet Özel sayısı 2*, *Erdem Dergisi*, S. 32, s.343.
- AYDIN, Mesut, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cantekin Matbaacılık, Ankara 2011.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.
- BİR, Ali Atıf, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, AÖF Yayınları, Eskişehir 1999.
- KATOĞLU, Murat, ' Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim Kültür Sanat Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980, Cem Yayınları, İstanbul, 2000, s. 418.
- KAZICI, Ziya, "Emrullah Efendi", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s.165.

PALU'DA BİR HALİDÎ ŞEYHİ: MAHMUD SAMİNÎ VE PALU ÇEVRESİNDE İRŞAD FAALİYETLERİ*

Mehmet Şirin AYIŞ*

Özet

Mahmud Saminî'nin ataları, aslen Mardin ilinin Derik ilçesinden Palu'ya hicret etmişlerdir. Saminî Efendi Palu merkezde dünyaya gelmiş, ilk tahsilini doğduğu mahallede yapmıştır. Ardından, irşad için Palu'ya gelen Şeyh Ali Sebti ile tanışmıştır. Daha öncesinden yaşadığı olumsuz bir hadiseden dolayı içindeki manevi boşluğu Şeyh Ali Sebti'nin sohbetleri ile doldurunca durumu kendisine anlatmış ve talebeliğe kabul edilmiştir. Şeyh Ali'nin yanında manen kemâlata ulaşınca, kendisine tasavvuf yolunda irşad için icazet verilmiştir. Şeyhinin vefatına kadar irşad faaliyetlerine başlamayan Saminî Efendi, şeyhinin vefatından sonra Palu'daki Karşibahçe Mahallesi'ne yerleşmiş ve oradaki evinin yanında bir mescit yaptırarak irşad faaliyetlerine başlamıştır. Saminî Efendi, kendinden sonra tasavvuf ve tarikat yolunda toplumda ilim ve irşad faaliyetleri yürütecek başta Erzurumlu Hafız Osman Bedrettin Efendi olmak üzere pek çok halife yetiştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mahmud Saminî, Palu, Nakşibendiyye, İrşad Faaliyetleri

ONE HALIDI SHEIKH IN THE PALU: MAHMUD SAMİNÎ AND HIS ACTIVITIES AND SPIRITUAL GUIDANCE AROUND PALU

Abstract

Mahmud Saminî's ancestors came to Palu from Derik district of Mardin province. Saminî Efendi was born in central Palu and received his first education in the neighborhood he was born in. Later, he met Sheikh Ali Sebti who came to Palu for offering spiritual guidance. When he filled the spiritual gap he felt because of an unpleasant incident thanks to Sheikh Ali Sebti's conversations, he explained the situation to the Sheikh and was accepted as his disciple. As he achieved spiritual maturity with Sheikh Ali, he was given permission for providing spiritual guidance on the path of Sufism. Preferring not to begin guidance activities until the death of his sheikh, Saminî Efendi settled in Karşibahçe neighborhood in Palu following the sheikh's death. He built a small mosque near his home and started to offer spiritual guidance there. Saminî Efendi trained many caliphs and Erzurumlu Hafız Osman Bedrettin Efendi in particular who would conduct scientific activities and offer spiritual guidance in the society for the sake of Sufism and their religious order after his death.

Key Words: Mahmud Saminî, Palu, Naqshbandiyya, Spiritual Guidance

* Bu çalışma, 11-13 Ekim 2018 tarihleri arasında Fırat Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen Uluslararası Palu Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulmuş bildirinin eklemeler yapılarak genişletilmiş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. (msirinayis@hotmail.com), ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7040-4110>.

Giriş

Anadolu coğrafyası, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde, Anadolu'nun pek çok yerleşim yerinde, bu medeniyetlerin eserleri ve izlerini görmek mümkündür. Bu yerlerden bir tanesi de Elazığ ilimize bağlı Palu ilçesidir. Palu, tarih boyunca Sümerler, Hititler, Asurlular, Urartular, Persler, Bizanslılar, Selçuklular ve en son Osmanlı Devleti'nin yönetiminde kalmıştır. (Yapıcı 2004: 10-24; Bakıcı 2012: 1-6)

Türklerin Anadolu'ya gelmesinden sonra Palu ve çevresi, önceleri Çubukoğulları, sonra Artukoğulları, ardından Anadolu Selçuklu Devleti'nin yönetimine geçmiştir. Moğollardan sonra bölgeye bir dönem İlhanlılar hâkim olmuş, İlhanlılardan sonra beylikler döneminde bölge bu sefer Dulkadiroğulları ve Akkoyunluların hâkimiyeti altına girmiştir. Palu ve çevresi son olarak Çaldıran Zaferi'nden sonra Yavuz Sultan Selim döneminde Palu beylerinden Cemşid Bey'in yönetiminde Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır. (Yapıcı 2004: 25-50; Bakıcı 2012: 7-18)

Palu, birçok medeniyetin uğrak yeri olduğu için, doğal olarak başta ibadet mekânları olmak üzere, kale, köprü, han, hamam gibi pek çok tarihi eseri de bağrında saklamıştır. Günümüze kadar varlığını devam ettiren başlıca tarihi eserleri; Urartulardan kaldığı sanılan Palu (Şimsat) Kalesi, Tarihi Palu Köprüsü, Palu Ulu Camii, Merkez Camii, Alacalı Mescit, Cemşit Bey Mescidi ve Türbesi, Seydili Köyü Camii, Merkezdeki Tarihi Kilise, Surp Boghos Vank Kilisesi, Kindik Kilisesi, Kindik Hamamı gibi yapılarıdır. (Yapıcı 2004: 179-207; Bakıcı 2012: 163-176)

Palu'da aynı zamanda pek çok din âlimi ve tasavvuf ehli de yetişmiştir. Şeyh Ali Sebti (ö. 1871), Şeyh Mahmud Saminî (ö. 1895), Şeyh Hacı Yasin Efendi (ö. 1910), Osman Bedrettin Efendi (ö. 1924) gibi pek çok âlim ve fazıl şahsiyet bu bölgede yaşamış ve buraların manevî imarında görev alarak ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmuşlardır. (Yapıcı 2004: 210-254; Bakıcı 2012: 71-95)

Palu'da, tasavvufî bir hareket olarak Halidî-Nakşî geleneğinin yayılma süreci ise Şeyh Ali Sebti ile başlamıştır. Ali Sebti, bir rivayete göre 1777 yılında (Oğuz 1998: 113), bir başka rivayete göre ise 1779 yılında (Karabulut 2018:147) Diyarbakır iline bağlı Bismil ilçesinin Çihilsütûn (Kırkdirek) köyünde dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini doğduğu yerde babasının yanında yapmış, daha sonra Diyarbakır'a giderek oranın tanınmış ve faziletli âlimlerinden ders görüp icazet almıştır. (Oğuz 1998: 114; Korkusuz 1997: 80-81; Memiş 2000: 198-201; Yapıcı 2004: 211; Aydoğmuş 2009: 116; Karabulut 2014: 48-52; Kavak 2016: 317; Karabulut 2018: 147; Ayış, 2018: 184)

Şeyh Ali Sebti, ilim tahsilinden sonra icazetini alıp köyüne dönmüş ve burada ilim ve irşad faaliyetleri ile uğraşmıştır. Şeyhin, kendi köyünde ilmî faaliyetlerle uğraştığı bu dönemde, Mevlana Halid-i Bağdadî, Hindistan dönüşü Diyarbakır'a uğramış ve kendisine misafir olmuştur. Tanışma faslından sonra Mevlana Halid, ziyaret sebebini açıklamış ve Hindistan'dan Şeyh Abdullah Dehlevî'nin yanından geldiğini, Şam çevresinin irşadı ile görevlendirildiğini ve Şam halkının irşadı konusunda kendisine yardımcı olmasının, Şeyh Abdullah Dehlevî'nin emri olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Şeyh Ali Sebti, Mevlana Halid ile birlikte Diyarbakır'dan ayrılmış ve Irak'a gitmiştir. Irak'ta bulunduğu süre içerisinde, Mevlana Halid'in yazdığı irşad mektuplarını sahiplerine ulaştırma görevi başta olmak üzere, vefatına kadar şeyhinin hizmetinde bulunmuştur. Şeyhinin vefatından sonra ise yine onun vasiyeti üzerine kendisine irşad için hilafet görevi verilerek bugünkü Palu bölgesine gönderilmiştir. Ömrünün sonuna kadar bu bölgede ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunan Şeyh Ali Sebti, 1870 yılında Palu'da vefat etmiştir. (Oğuz 1998: 114; Memiş 2000: 198-201; Yapıcı 2004: 212; Aydoğmuş 2009: 117; Karabulut 2014: 48-52; Kavak 2016: 317; Karabulut 2018: 149-150; Ayış, 2018: 185)

Şeyh Ali Sebti, Palu'da uzun bir dönem ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmuş, pek çok kimse kendisi ile tanışmış, sohbetlerine devam etmiş ve kendisinden tarikat dersi almıştır. Palu'da yaşayan İblaşoğlu ailesi, Şeyh Efendi'nin bu faaliyetlerinden memnun olmuş ve kendilerine ait İblaşiye Medresesi'nin başına geçip faaliyetlerine burada devam etmesini talep etmiştir. Şeyh Efendi de bu talebi uygun görmüş, medresenin başına geçmiş, bir taraftan medresede ilmî faaliyetlerle uğraşmış, talebe okutmuş, diğer taraftan da irşad faaliyetlerine devam etmiştir. Bu amaçla medresenin yanına bir de tekke inşa ederek kurduğu sohbet halkaları ile irşad alanını genişletmiştir. Bu süre içerisinde pek çok kişi kendisinden hem ilim öğrenmiş, hem de sohbetlerinden istifade edip manevi feyiz almıştır. Şeyh Ali Sebti, Palu'da medrese ve tekke sistemini kurduktan sonra, burada başlattığı ilim ve irşad faaliyetlerini, Bingöl, Harput, Erzurum ve Diyarbakır çevresine de yaymaya çalışmış, bu vesile ile zaman zaman bu bölgelere ziyaretler gerçekleştirmiş ve birçok önemli halife yetiştirmiştir. (Yapıcı 2004: 213-214; Karabulut 2014: 87-90; Karabulut 2018: 151-152; Ayış, 2018: 186; Çetkin: 2018: 242)

Şeyh Ali Sebti'nin yetiştirdiği bu halifelerden bir tanesi de, Palu'da yaşayan Şeyh Mahmud Saminî'dir. Babası vefat ettiğinde küçük yaşlarda yetim kalan Saminî Efendi, dayısının himayesinde yetişmiştir. Genç yaşta başından geçen olumsuz bir hadiseden sonra Şeyh Ali Sebti ile tanışmış ve bu tanışma onun hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Mahmut Saminî, Şeyh Ali Sebti'ye intisab ettikten sonra, hem ilmî tedrisatını, hem de tasavvuf yolunda

seyr u sülûk terbiyesini tamamlayarak icazet almıştır. Şeyh Ali Sebti, irşad için onu herhangi bir yere vazifelendirmemiştir. O da Palu'da kalmış şeyhinin vefatına kadar hayatını ilim ve ibadetle geçirmiştir. Şeyhinin vefatından sonra kendi imkânları ile yaptırdığı mescitte irşad faaliyetlerine başlamıştır. Palu ve çevresinde ilim-irşad faaliyetlerine devam eden Mahmud Saminî, kısa sürede bu bölgede Halidî-Nakşî tarikat geleneğinin yayılmasında etkili olmuştur.

Bu çalışmamızda, Şeyh Mahmud Saminî'nin hayatı, tasavvuf yoluna intisabı, Palu ve çevresindeki irşad faaliyetleri ile yetiştirdiği halifeleri ele alınacaktır. Burada amaç, uzun yıllar ilim ve irşad faaliyetleri ile uğraşmış ve birçok insanın yetişmesine vesile olmuş önemli bir şahsiyetin, hem ilim dünyasına tanıtılmasına, hem de toplum tarafından tanınıp bilinmesine vesile olmaktır. Ayrıca, din hizmetlerinde rol modellerin gittikçe azaldığı günümüzde, geçmişte çok zor şartlar altında din hizmeti yapmış âlim ve sufi şahsiyetlerin çaba ve gayretlerini gün yüzüne çıkarıp istifade edilecek duruma getirmek de şüphesiz bu çalışmanın bir diğer amacıdır.

1. Hayatı

Mahmud Saminî, baba tarafından Mardin ilinin Derik ilçesindedir. Rivayete göre ailenin büyüğü Molla Yusuf Efendi Mardin Derik'ten Palu'nun Hun (Beyhan) köyüne hicret etmiş ve oraya yerleşmiştir. Daha sonraları Saminî Efendi'nin babası Hacı Ahmet Efendi, Palu'ya gelmiş ve Çarşıbaşı Mahallesi'nde, hamamın arkasında Kuzey tarafında bir ev satın alarak orada ikamet etmeye başlamıştır. İşte Saminî Efendi, Palu merkezdeki bu evde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. (Yapıcı 2004: 220; Yapıcı 2015: 585; Aydoğmuş 2009: 122; Bakıcı 2012: 78; Erdem 2010a: 25; Kıyak 2013: 292)

Mahmud Saminî'nin babası Hacı Ahmet Efendi, iki defa evlenmiştir. İlk hanımı, Zeve Mahallesi sakinlerinden olup, aslen Erzurumlu bir aile olan Murozâde Kasım Ağa'nın bacısıdır. Mahmud Saminî Efendi, bu hanımdan dünyaya gelmiştir. İkinci hanımı ise Hun (Beyhan) köyü sakinlerindedir. Bu hanımından da diğer iki çocuğu, Mustafa Efendi ile Yasin Efendi dünyaya gelmişlerdir. (Yapıcı 2015: 585; Erdem 2010a: 25)

Saminî Efendi, üç evlilik yapmıştır. İlk eşi Fatma Hanım'dır, Beyhan köyündendir. İkinci eşi, Hanife Hatun'dur. Palulu Arif Ağa'nın bacısıdır. Saminî Efendi'nin bu eşinden çocuğu yoktur. Üçüncü hanımı ise Diyarbakırlı Abdülcelil Efendi'nin dul bacısı Kudret Hanım'dır. Saminî Efendi'nin, Fatma Hanım'dan beş çocuğu dünyaya gelmiştir. Erkek çocukları, Süleyman, Yusuf ve

Abdülmecid Efendi'dir. Kız çocukları ise, Emoş (İmoş) ve Misli Hanım'dır. Çocuklarından Süleyman Efendi, Elazığlı Lokman Efendi'nin kızı Maide Hanım ile evlenmiştir ancak çocukları olmamıştır. Yusuf Efendi, Saminî Efendi'nin kardeşi Mustafa Efendi'nin kızı Asiye Hanım ile nişanlanmış, ancak düğünden önce caminin damından düşerek vefat etmiştir. Abdülmecid Efendi ise vefat eden ağabeyi Yusuf Efendi'nin nişanlısı Asiye Hanım ile evlenmiş ve bu evlilikten Saadettin Efendi dünyaya gelmiştir. Saminî Efendi'nin kızlarından Emoş Hanım Mühürdarzâdelere, Misli Hanım ise Aşağı Mahalle sakinlerinden Abdullah Beylere gelin gitmiştir. (Yapıcı 2014: 599; Erdem 2010a: 71; Kıyak 2013: 293)

2. Tasavvuf Yoluna İntisabı ve Bazı Meziyetleri

Mahmud Saminî, tasavvuf yoluna girmeden önce başından bir olay geçiş ve bu olay onun Şeyh Ali Sebti ile tanışıp tasavvuf yoluna girmesine vesile olmuştur. Olay şöyle gelişmiştir: Saminî Efendi, henüz on üç, on beş yaşlarında genç ve yakışıklı bir delikanlı iken Palu halkından Şevki isimli bir şahıs, kendisini rahatsız etmiştir. Sami Efendi, durumu dayısı ile paylaşmış ve bu durumdan dolayı duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Dayısının da fikrini aldıktan sonra Şevki isimli şahsın rahatsızlıkları devam edince, Sami Efendi şahsı hançerleyerek öldürmüştür. Bundan dolayı dayısının da isteği üzerine bir müddet Erzurum'da dayısının bir tanıdığı yanında kalmış, aradan belli bir zaman geçtikten sonra tekrar Palu'ya gelmiş ve o günün şartlarında ölen kişinin diyet bedeli ödendikten sonra karşı taraf ile barış yapılmış ve olay bu şekilde kapanmıştır. (Yapıcı 2014: 585; Erdem 2010a: 30-32)

Bu olayların ardından Mahmud Saminî, normal hayatına dönmüş ve günlük işleri ile uğraşmaya başlamıştır. Geçimini, Beyhan (Hun) köyünde babasından kalma birkaç parça arazi ile yine Palu merkezde bulunan birkaç dükkânın kira geliri ile sağlamaya çalışmıştır. Ancak bütün bunlara rağmen onun içindeki sıkıntı bir türlü geçmemiştir. Biraz da manevî bir huzur arayışının verdiği beklenti ile olsa gerek o dönemde Palu'da ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunan Şeyh Ali Sebti'nin sohbetlerine devam etmeye başlamıştır. Bu sohbetler sonucunda ruhunda meydana gelen manevî huzurun da etkisi ile bir gün Şeyh Ali Efendi'nin yanına gitmiş ve başından büyük bir hadisenin geçtiğini, bunun bir sonucu olarak da içinde birtakım sıkıntıların oluştuğunu, bu durumun manevî telafisinin de ancak tasavvuf yoluna girmekle mümkün olabileceğini ifade ederek kendisinden ders almak istediğini ifade etmiştir. Bu talep üzerine Şeyh Ali Sebti, kendisini tasavvuf yolunda talebeliğe kabul etmiş ve bu şekilde tasavvuf yoluna intisap etmiştir. (Yapıcı 2014: 586; Erdem 2010a: 34)

Mahmud Saminî, tasavvuf yoluna intisab ettikten sonra ilim ve irşad yolunda mesafe kat etmek için Şeyh Ali Efendi'nin talebelerine ders verdiği medreseye devam etmiştir. Bir gün Şeyh Ali Septi'nin medresede bulunmadığı bir sırada orada bulunan arkadaşlarından okumak için bir kitap istemiş, onlar da kendisine bir hadis kitabı vermişler. Saminî Efendi, kitabı eline alıp, bir süre inceledikten sonra orada bulunanlara, benim bu kitaptan anladığım, insan, daima Cenab-ı Hakk'ın huzurunda bulunuyormuş gibi hareket etmelidir, demiş. Bunun üzerine arkadaşları kendisine karşı çıkmışlar ve sen daha dün geldin, bugün yorum yapıyorsun. İnsan her zaman Cenab-ı Hakk'ın huzurunda bulunuyormuş gibi hareket edemez demişler ve durumu Şeyh Efendi'ye intikal etmişler. Şeyh Ali Septi olayı duyunca gerçeğin Mahmud Saminî'nin dediği gibi olduğunu ve tasavvuf yolunda esas olanın, "huzuru daimî" olduğunu ifade etmiştir. (Yapıcı 2014: 586; Erdem 2010a: 35-36)

Saminî Efendi, Şeyh Ali Septi'nin derslerine devam ettiği bir dönemde, şeyhin evinde *Ruhu'l-Beyan* tefsirini okuyor, Şeyh Efendi de şerh ve izah ediyormuş. Bu arada okunan yerde şöyle bir mesele geçmiş: Rivayete göre, zahiri ilimlerde otorite olmuş bazı âlimler, Cüneyd-i Bağdadî'nin yanına giderek kendisinden manevî ilimleri öğrenmek istediklerini söylemişler, o da bu isteği kabul etmiş ve gelenlerin her birisine ayrı bir hücre tahsis etmek suretiyle onları manevî eğitime tabi tutmuş. Onlar da hücrelerinde ibadet ve dua ile meşgul olmaya başlamışlar. Cüneyd-i Bağdadî de haftada bir sefer bunların yanına uğrayıp, siz en fazla neyi seviyorsunuz diye soruyor, onlar da çeşitli cevaplar veriyorlar, o da sizin işiniz daha olmamış diyor ve oradan ayrılıyormuş. Bu hal kırk gün devam etmiş, kırkıncı gün gidip onlara tekrar aynı soruyu sorduğunda, bu defa biz şimdi Allah'tan başka hiç bir şeyi sevmiyoruz demeye başlamışlar. Bu cevap üzerine Cüneyd-i Bağdadî sizin işiniz şimdi tamam oldu demiş ve kendilerine icazet verip memleketlerine göndermiş. Tefsir kitabından bu kıssa okunurken Saminî Efendi göz ucu ile Şeyh Ali Sebti'ye imalı bir şekilde bakarak, Cüneyd-i Bağdadî kırk günde bir sürü evliya yetiştirdi, sen hâlâ beni yetiştiremedin diye içinden geçirmiş. Bu bakıştan kastedilen manayı anlayan Şeyh Ali Septi, Mahmud, biz nerde, Cüneyd nerde? Cüneyd çok büyük adam diyerek Saminî'nin içinden geçeni ifade ederek Cüneyd-i Bağdadî'nin bu sahadaki manevî büyüklüğünü teslim etmiştir. (Yapıcı 2014: 586; Erdem 2010a: 42)

Saminî Efendi, Şeyh Ali Sebti ile tanıştıktan sonra devamlı yanında bulunmuş, sohbetlerinden istifade etmiş, hatta irşad için gittiği pek çok yere kendisi ile beraber yolculuk yapmıştır. Şeyh Efendi de, Saminî'nin manen yetişmesi konusunda ihtimam göstermiş, onu, uzun bir müddet yanında tutmuş, beraber ibadet ve sohbet etmişlerdir. Bu şekilde Şeyh Ali Sebti'nin

yanında manen yetişen Saminî Efendi, Nakşibendiyye tarikatı yolunda şeyhinden hem ilim, hem de irşad icazeti almıştır. Şeyhi, kendisine icazet verirken, tuttuğun yol zor, Allah muvaffak etsin diyerek duada bulunmuştur. Saminî Efendi, icazetini aldıktan sonra, bir süre evden dışarı çıkmamış, zamanını daha çok evinde ibadet ve kullukla geçirmiştir. Kışın Palu merkezde, yazın ise Murat Nehri'nin karşısındaki aşağı bahçelerin olduğu yerde kalan Saminî Efendi, şeyhinin vefatına kadar irşad görevine başlamamıştır. (Yapıcı 2004: 222; Aydoğmuş 2009: 126; Bakıcı 2012: 80; Erdem 2010a: 34-50)

Saminî Efendi, inzivaya çekildiği bu dönemde yine ticaretle meşgul olup, maişetini tedarik etmeye çalışırken, Palu'da is'ar memuru olarak görev yapan Miyadinli Muhammed Şakir Efendi ile tanışmış. Miyadinli, Saminî Efendi'nin içinde bulunduğu manevî hallerden çok etkilenmiş, daha sonra kendisi ile yakın dostluk kurup, hem ilminden, hem de manevi yönünden istifade etmiştir. Aradan bir zaman geçtikten sonra Saminî Efendi, Miyadinliye madem bu işe girdik, benim ticareti, senin de memuriyeti bırakman lazımdır. Ömrümün kalan kısmını artık din hizmetleri ile geçirmeliyiz, demiş. Bunun üzerine Miyadinli, Saminî Efendi'nin yanında manevi eğitim almış, irşada liyakat kesp edince de Saminî Efendi onu Şeyh Ali Sebtî'ye göndermiş ve Miyadinli, tasavvuf hilafetini ondan almıştır. Bu olaydan sonra Miyadinli Muhammed Şakir Efendi, kendi köyüne dönmüş, maişetini babasından kalan birkaç parça arazi ile sağlayarak, ilim ve irşad faaliyetleri ile uğraşmıştır. Saminî Efendi ise şeyhinin vefatına kadar Palu merkezdeki Çarşıbaşı camisinde sohbetlere devam etmiş, şeyhinin vefatından sonra ise aşağı mahalleye taşınmış, orada kendi yaptırdığı mescitte, hem imamlık yapmış, hem de halkı irşad etmiştir. (Erdem 2010a: 50-51)

Mahmud Saminî'nin hayatı hakkında bilgi veren kaynaklara baktığımız zaman onun, oldukça alçakgönüllü, merhametli ve iyilik yapmayı seven bir kişiliğe sahip olduğunu görmekteyiz. Hayatı boyunca akrabalık ve komşuluk ilişkilerine önem vermiş, gerek kendisini ilgilendiren, gerekse toplumda meydana gelen olayları, İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarına göre çözmeye çalışmıştır. (Erdem 2010a: 28)

Saminî Efendi'nin bir başka meziyeti ise adalete verdiği önemdir. O, herkese karşı eşit ve adil davranmış, kendisine karşı yapılan haksızlıkları affetmiş, kötülük yapanların iyi birer insan olmaları için çaba göstermiştir. Müritleri arasında asla ayırım yapmamış, sıkıntılarını çözüme noktasında elinden gelen yardımı esirgememiştir. Talebelerine karşı şefkatli, âlimlere karşı da

son derece saygılı davranmıştır. Gerek sohbet esnasında, gerekse çeşitli mektuplaşmalarda kendisinin methedilmesini asla istememiştir. Saminî Efendi, keramet göstermeyi asla sevmeyen, ihtiyarının dışında kendisinden bir hal sadır olduğu zaman, bu durum karşısında da son derece mahcup olan bir kişiliğe sahiptir. Kendisine haksız yere husumet besleyenler, onun güzel ahlakı ve hüsnü muamelesi karşısında daha fazla dayanamaz ve gelip kendisinden özür dilerlermiş. (Erdem 2010a: 29)

Saminî Efendi hayattayken devamlı yanında bulunan Mustafa Naci Efendi'nin anlattığına göre Saminî Efendi, her işte Cenab-ı Hakkı nazara vermiş, her şeyi Allah'tan bilmiş ve asla şeyhlik iddiasında bulunmamıştır. Naci Efendi, onun hastalığında bile ağzından dua ve temenniden başka bir şey çıkmadığı ve kendisinden hiçbir gün "of" kelimesi duymadığını ifade etmiştir. (Erdem 2010a: 71)

Kanaatimizce bütün bu iyi ve güzel hasletlerin kaynağını, Saminî Efendi'nin Allah'a karşı olan derin muhabbet ve teslimiyetinde aramak lazımdır. Sami Efendi'nin ortaya koyduğu en önemli eserlerden biri de toplumun, peygamber ahlakı ile ahlaklanmasını sağlamaya çalışma çaba ve gayreti olmuştur. Zira o, Allah'a olan kayıtsız ve şartsız teslimiyet ile Hz. Peygamber'e intisabın en güzel örneğini kendi mürşidi Ali Sebti Efendi'den öğrenmiş, kendisi de bu yolda yürümüş ve Allah'a olan sadakat, sabır ve şükürünü aldığı her nefeste ortaya koymuştur.

Saminî Efendi hakkında bilgi veren kaynaklar, onun pek çok kerametinden bahsetmektedirler. Bu hususları, ilgili kaynaklara havale ederek, burada onun ileri görüşü ve muhakemesinin bir sonucu olarak vuku bulmadan önce bahsetmiş olduğu bir olayı nakletmek daha yerinde olacaktır. Bu olay, aynı zamanda onun yaşadığı dönemde meydana gelen hadiseleri iyi okuduğu, gerek Osmanlı toplumunu, gerekse o gün için Batı toplumlarının gidişatını iyi takip ettiği, toplumların içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik hadiseleri iyi analiz ettiğini göstermesi açısından da önemlidir. Mahmud Saminî Efendi, bir sabah uyandığında, hizmetinde bulunan Mustafa Naci Efendi'yi yanına çağırır ve şöyle der: "Evladım yakında Osmanlı Devleti'nin yerine yeni bir devlet kurulacaktır. Sakın ola ki yakın gelecekte kurulması mukadder olan bu devlete itaatsizlik etmeyiniz". (Erdem 2010a: 46-48)

Saminî Efendi'nin bu öngörüye sahip olması, onun sadece tasavvuf ve tarikat konularına değil, aynı zamanda devletlerin kurulması, gelişimi ve yıkılması gibi sosyoloji ilminin alanına giren konulara da vakıf olduğunu ve bu alanda önemli tespitler yapacak kadar kendisini yetiştirdiğini göstermektedir. Onun bu tespitlerini, hem sahip olduğu maddi ilimlerin sonucunda elde

ettiği muhakeme ve basiret, hem de manevi ilimlerin sonucunda ulaştığı ikrâm ve lütufların bir sonucu olarak okumak da mümkündür.

Halifelerinden Osman Bedrettin Efendi, Mahmud Saminî'nin sahip olduğu yüksek ahlak ve tevazuu hakkında şunları anlatır: "Biz on sekiz sene yüksek huzurlarına gittik, geldik. Kendisinde asla bir büyüklük duygusu görmedik. O, hiçbir zaman kendini şeyh saymadı. Buna rağmen pek heybetli ve azametli görünürdü. Bazen derdi ki dünyanın ne kadar harap olduğunu benden anlayın. Bir zamanlar Şeyh Ali Efendi gibi bir zat-ı muhterem bu halkı irşad ederdi. Şimdi ise biz bu halka söz söylüyoruz. Heyhat!" (Yapıcı 2004: 224; Yapıcı 2014: 596; Bakıcı 2012: 83; Erdem 2010: 26)

3. İlim ve İrşad Faaliyetleri

Saminî Efendi, Şeyh Ali Sebtî'nin yanında icazet aldıktan sonra, şeyhinin vefatına kadar irşad faaliyetlerine başlamamıştır. Bu dönemde bir süre evine kapanıp kendisini ibadete vermiş, ardından bir ara ticaret işi ile meşgul olmuş, ancak daha sonra bu işi de bırakmış ve kendisini tamamen ibadete ve din hizmetine adanmıştır. Saminî Efendi, Şeyh Ali Sebtî'nin vefatından sonra Palu Çarşıbaşı Mahallesi'nden ayrılarak, Karşıbahçelerde bulunan evinin yanında bir mescit yaptırarak buraya yerleşmiştir. Burada hem vakit namazlarını cemaatle eda etmiş, hem de mescide gelen cemaate sohbet etmiştir. Bir süre sonra da kışın Palu'ya göçmeyerek artık burada kalmış ve irşad faaliyetlerine burada devam etmiştir. Bu süreçte pek çok insan, onun sohbetlerindeki dinî bilgilerden istifade ederek kendisine bağlanmıştır. (Yapıcı 2014: 591; Bakıcı 2012: 82; Erdem 2010a: 27)

Mahmud Saminî, Şeyh Ali Sebtî'nin yanında yetişirken, medreselerde uzun yıllar okutulduğu şekliyle klasik bir Arapça eğitimi almadığı, bunun yerine, gramer ile ilgili olarak tedrisatın başlangıcı kabul edilen sarf ve nahiv ilimlerinin ilk kitaplarını okumakla yetindiği anlatılır. Bu kısa tahsil dönemine rağmen, hayatına bakıldığında, İslamî ilimler sahasında çok ciddi bir bilgi ve birikime sahip olduğu müşahede edilmektedir. Hayatı hakkında bilgi veren eserler, onun bu bilgisinin kaynağını, medresenin klasik ilimlerinden ziyade sahip olduğu yüksek muhakeme ve tefekkür anlayışına bağlarlar. Yine bu kitapların verdiği bilgilere göre, Saminî Efendi, yapmış olduğu sohbetler başta olmak üzere hayatındaki tüm işlerinde Kur'an ve Sünnet çizgisinden çıkmamaya özen göstermiştir. Gerek kendisinin gerekse yetiştirmiş olduğu müritlerin ortaya koydukları ilim ve irşad faaliyetlerinin günümüze kadar devam etmesi, kendisinin aynı zamanda yüksek derecede ilim ve irfan sahibi bir şahsiyet olduğunu ortaya koymaktadır. (Erdem 2010a: 28; Bakıcı 2012: 81)

Halifelerinden Osman Bedrettin Efendi, Mahmud Saminî'nin sahip olduğu manevî ilmi şu şekilde anlatır: "Hayatım boyunca pek çok şeyh ile görüştim. Gerek bunlar, gerekse de bunlara ders veren hocaları ile arkadaşlıklarım oldu. Fakat Şeyh Mahmud Saminî'de bulduğum ve gördüğümü hiçbirinde göremedim. Saminî Efendi gibi hakikatlerin derinliğine vakıf olmak hiç birinin kârı değildi. Zira Mahmud Saminî'de bir ledün ilmi ve vehbi ilim vardı ki tanıdıklarımın hiçbirinde yoktu. Görüştüğüm diğer şeyhlerin ilmi olmakla beraber sabahtan akşama kadar sohbet etmeleri, hayatı boyunca okuduğu hiçbir hutbeyi bir daha okumaması, yanına gelenlerin haleti ruhiyesini anlayıp, onun ihtiyacı olan şeyleri anlatması işini sadece onda gördüm". (Erdem 2010a: 58-59)

Saminî Efendi, ömrü boyunca yanına gelenlerin hepsine önemli nasihatlerde bulunmuş, onlara, Allah'a iman etmeyi, salih amel işlemeyi, içlerinden dünya sevgisini çıkarmayı ve insanlara Allah sevgisiyle yaklaşmalarını tavsiye etmiştir. Bir gün halifesi Osman Bedrettin Efendi'ye tavsiyelerde bulunurken şöyle dediği rivayet edilir: Hafız, ne söylersen söyle, hep kitaptan konuş, çünkü bunda iki fayda vardır: Birincisi, sen aradan çıkmış olursun, böylece nefsinde herhangi bir gurur oluşmaz. İkincisi ise, birisi sana itiraz ederse, konuştuğun şey başkasının sözü olduğu için nefsin araya girmez. Bu suretle de hiddet ve can sıkıntısına düşmezsin demiştir. (Yapıcı 2004: 224; Yapıcı 2014: 596; Aydoğmuş 2009: 132; Bakıcı 2012: 83; Erdem 2010a:58)

Saminî Efendi, insanların dini doğru bir şekilde anlayıp yaşamaları hususuna çok önem vermiştir. Bu yüzden sohbetine gelenleri din konusunda uzman olmayan kötü niyetli kimseler ile piyasada kendisini şeyh olarak tanıtan sahtekârlara karşı uyarmıştır. Ona göre bir kişinin gerçek mürşid olmasının üç önemli şartı vardır:

Birincisi, kendine dünyalık verildiğinde, bu onun hoşuna gidiyor mu?

İkincisi, Sünnetlerle amel ediyor ve onlara uyuyor mu?

Üçüncüsü ise en çok neyi seviyor?

Eğer dünyadan bahsedildiği zaman, bu durum onun hoşuna gidiyorsa ondan uzak durun demiştir. (Yapıcı 2004: 224; Yapıcı 2014: 595; Aydoğmuş 2009: 133; Bakıcı 2012: 83; Erdem 2010a: 58)

Saminî Efendi, sohbetlerinde Allah'ın büyüklüğü, gücü ve kudreti gibi konular üzerinde durmuş ve bu hususlara dikkat çekmiştir. Dünyanın yaratılışında büyük hikmetler olduğundan bahsederek bu konuda insanları hem tefekkür etmeye, hem de ibret almaya davet etmiştir. Allah'ın büyüklüğü konusunu anlatırken, bu konuda yapılması gereken şeyin önce marifet bilgisine

sahip olup, Allah'ı tanımak, sonra da muhabbet duygusuna sahip olup, Allah'ı sevmek gerektiğini, Allah'ın sevgisine mazhar olmanın yolunun da Allah'ın dinine hizmet etmekten geçtiğini ifade etmiştir. Bu yüzden o, tasavvuf yolunu arı kovanına benzetmiştir. Ona göre bu yolda arı gibi bal yapmak ve karınca gibi kanaatkâr olmak lâzımdır. Ancak kişi bal yapma idrakine eriştiği zaman da bu konuda cimri olmamalı, bu şifalı baldan Müslüman kardeşlerine de tattırmalıdır, demiştir. Ona göre bazı insanlar, iyi yetişmedikleri için din hizmetlerinde verimli olamamaktadırlar. Bazıları da yeterli oldukları halde toplumdaki uzak yaşadıkları için faydalı olamıyorlar. Hâlbuki günümüzde beşeriyet, latif ve güzel kokuya muhtaçtır ve beşeriyetin hizmete ihtiyacı vardır. (Yapıcı 2004: 224; Yapıcı 2014: 595; Aydoğmuş 2009: 133; Bakıcı 2012: 83; Erdem 2010a: 58-62)

Saminî Efendi, kimi zaman derin tasavvufi konuları o günkü insanların anlayabileceği bir şekilde izah etmiştir. Bu yüzden sohbetlerinde, müritlerine, dünya meşgalesini terk etmeden, kalbinizi Rabb'inize bağlı hale getirerek aldığınız her nefeste Rabb'inizi hissetmeye çalışın, şeklinde nasihatlerde bulunmuştur. Maddi dünyanın hayat için önemine dikkat çekmiş, ancak insanın bu dünyada geçici olduğu gerçeğini de unutmamasını belirterek gerçek kurtuluşun, Kur'an ve Sünnet'e bağlı bir hayat yaşamak olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden zaman zaman, "Ya Rab, bizi sana muhtaç olduğumuz şuuruyla zenginleştir ve senden uzak tutma fakirliğine düşürme!" şeklinde dua etmiştir. (Erdem 2010a: 71)

Saminî Efendi'ye göre tasavvuf ve tarikat yoluna girmekten maksat, ehl-i sünnet mezhebine uygun bir anlayış ile İslam dininin temel inanç esaslarına bağlı kalarak, Sünnet-i seniyyeye yoluna tabi olmak ve kalbi masivadan arındırmak suretiyle Allah'a yönelmek olmalıdır. Çünkü Allah'ın emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmak, bu işin temel esaslarındandır. Saminî Efendi'ye göre bir kimse şeriat ile amel olmazsa, tarikata yol bulamaz. Tarikat ile amel olmazsa, hakikate yol bulamaz. Bu üç dereceyi bir arada yaşamaya ise kâmil bir marifet lazımdır. Kâmil marifet ise tek başına kitap okumakla elde edilmez. Bunun için salih amel ve din hizmeti şarttır dermiş. (Yapıcı 2014: 597-598; Erdem 2010a: 65)

Saminî Efendi, kendi dönemindeki irşad faaliyetlerinde Nakşibendiyecilik tarikatının önemli bir esası olan "tezekkür-ü mevt" yani sürekli ölümü düşünme yerine "huzuru daimi murakabesi" yani insanın kendisini daima Allah'ın huzurunda hissetmesi prensibini getirmiştir. Bunu şu şekilde izah ettiği söylenir: Salikin ölümü düşünmek istemesinden çok nefesine hâkim olmasını sağlamak ve daimi bir huzur hâli içerisinde olmasını temin etmek,

onu hedefine daha çabuk ulaştırır. Ona göre ölümü düşünmek yerine, ilahi huzurda olmanın idraki ile hareket etmek Nakşî geleneğine daha uygun bir seyr u sülûk şeklidir. Zira ölümü yaratan da Allah'tır. Bu yüzden huzur idraki içerisinde kılınan bir namazın verdiği feyiz, o idrakten uzak binlerce namazın verdiği feyizden daha fazladır, dermiş. (Erdem 2010a: 55)

Saminî Efendi, tasavvuf yolunun esasları ile ilgili olarak halifelerinden Osman Bedrettin Efendi'ye şu tavsiyede bulunmuştur: "Hâfız, bir çocuk tahsil çağına geldiği zaman, nasıl ki önce harfleri öğrenip, sonra okuma yazmaya başlıyorsa, aynen bunun gibi Hakk'a vasıl olma ve ona ulaşma yolu, sana tavsiye edeceğim şu hususlara uymakla gerçekleşir:

1. Marifet, Allah'ı tanımak,
2. Muhabbet, Allah'ı sevmek,
3. İstikamet, kalbi dağınıklıktan kurtarmak,
4. Teslîmiyet,
5. Nefsin arzularına uymamak,
6. Bu yolda gayret göstermek,
7. Kesrette vahdet (Halk içinde Hakk ile olmak),
8. Hz. Peygamber'e bolca salavat getirmek,
9. Kelime-i tevhidi çokça söylemek,
10. Az yemek,
11. Temiz giyinmek,
12. Halka faydalı olmak,
13. Güzel ahlâk sahibi olmak,
14. Mürşide ve hocaya itaat,
15. Arkadaşlarına şefkat ve sevgi,
16. Âleme ibret nazarı ile bakmak,
17. Vaktin kıymetini bilmek,
18. Hükûmete itaat,
19. Hasetten arınmak ve uzak olmak,
20. Kimseye buğz ve düşmanlık etmemek,
21. Komşu hakkına riayet etmek,
22. Sözü'nün eri olmak,
23. Kendini tanımak ve nefsini bilmek,
24. Dünyadan lüzumu kadar nasip almak,

25. Ahireti unutmamak,
26. Doğruluktan ayrılmamak,
27. Haddi aşmamak,
28. Huzurla sükûn bulmak.

Saminî Efendi, bu hususları saydıktan sonra şöyle devam etmiştir: “Hafız, işte bu hususlar, tasavvuf yolunun elifbası gibidir. Şimdi sen, insanlar arasında aşk ateşiyle dolaş, başta kendi nefsin olmak üzere bütün fenalıkları yok et, gücün yettiğince iyilikleri yay, insanları birbirleriyle tanıştırap kaynaştır, insanlar arasında kin, nefret ve düşmanlığı kaldırıp, onları Hakk’a ulaştıracak yollar göster. Asla ilmine güvenme, faziletine kanma, dünyaya aldanma, nefesine uyma, şeytandan uzaklaş. Aşk ile yan, şevk ile kalk, peşinden gelenleri ne olursa olsun iyi gözet, sapıkları düzelt, huzura dikkat et, her sözün hakikat, her görüşün marifet olsun. Hafız, makam-ı irşad, yâni insanları yetiştirme makamı bir şimşektir. Çaktığı vakit etrafını aydınlatır ve düştüğü yeri yakar. Marifet, o aydınlığı insanların kararın kalbine nüfuz ettirmek ve kalpleri aydınlatmaktır”. (Yapıcı 2004: 224; Yapıcı 2014: 596-597; Erdem 2010a: 144-145)

4. Yetiştirdiği Halifeler

Mahmud Saminî, kendinden sonra tasavvuf ve tarikat yolunda toplumda ilim ve irşad faaliyetleri yürütecek önemli halifeler yetiştirmiştir. Başlıca halifeleri şunlardır: Erzurumlu Hafız Osman Bedrettin (İmam Efendi), Miyadinli Muhammed Şakir Efendi, Karaçorlu Muhammed Efendi, Kığılı Hacı Yusuf Efendi, Kığılı Hacı Muhammed Efendi (Hacı Yusuf Efendi’nin oğlu), Liceli Abdülcelil Efendi, Palu’nun köylerinden Molla Abdullah, Çarsancak’ın Peri nahiyesinden Hacı Müezzinzâde Mustafa Efendi, Çemişgeze’in Sığınek köyünden Hasan Efendi, Palu’nun Caro köyünden Said Bey, Harputlu Abdüsselamzâde Hacı Muhammed Efendi, Karadeniz ve Kayseri taraflarından bazı hocalar ile Erzurum’dan Tevfik Efendi. (Yapıcı 2004: 226; Yapıcı 2014: 599; Bakıcı 2012: 79; Kıyak 2013: 293)

Yukarıda ismi zikredilen bu halifeler içerisinde, hem eserleri, hem de ortaya koyduğu ilim ve irşad faaliyetleri ile Saminî Efendinin çizgisini devam ettiren en önemli halifesi İmam Efendi lakabıyla meşhur, Erzurumlu Hafız Osman Bedrettin Efendi’dir.

Hafız Osman Efendi, 1850 yılında Erzurum’da dünyaya gelmiştir. Babası Selman Efendi, annesi Esmâ Hanım’dır. Yöredeki eğitim geleneği gereği evvela Kur’an-ı Kerim’i ezberlemiş, ardından ilk hocası da olan Erzurumlu Mehmet Tahir Efendi’den Arapça öğrenmiştir. Arapça tahsilinden sonra tef-

sir, hadis ve fıkıh ilimlerine yönelen Osman Bedrettin Efendi, İslamî ilimlere olan ilgisi ve kabiliyeti nedeniyle bu ilimlerde kısa zaman içerisinde büyük mesafe kat etmiştir. Bu eğitim sürecinden sonra ilk hocası Mehmet Tahir Efendi, kendisine bildiği konuları anlattığını, bundan sonra ilmi kendisinden daha fazla olan bir hocaya gitmesi gerektiğini tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Hafız Osman Efendi, Buhara'dan gelip Erzurum'a yerleşen Seyyid Ahmed Meramî Efendi'nin yanına gitmiş ve yaklaşık yedi sene ondan İslamî ilimler ile tasavvuf alanında dersler almıştır. Buradaki eğitim sürecinden sonra, Meramî Efendi, artık sana öğretecek bir şeyim kalmadı, benim görevim seni bir mürşide hazırlamaktı, sen o mürşidi güneyde bulacaksın diyerek yol göstermiştir. (Erzurumî 2017: 1, 35; Kılıç 2007: 35-36; Belkırat 1999: 9; İ. Soysaldı 2003: 274; M. Soysaldı 2015: 63; Türkmen 2007: 6; Sunguroğlu 1958: 2, 69; Erdem 2010b: 3-20; Demirel 2015: 51; Karataş 2018: 157)

Osman Bedreddin Efendi, hocası Ahmet Meramî Efendi'nin tavsiyesi üzerine kendisini irşad edecek mürşidi aradığı bir dönemde, 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştır. Bunun üzerine Erzurum halkı şehri savunmak için mücadele başlatmıştır. Osman Efendi de bu mücadelenin içerisinde yer almış ve bu amaçla 8 Kasım 1877 günü sabah namazında halkı heyecana getirecek bir ezan okumuştur. Bu ezan, Erzurum'un Rus işgaline karşı direnişinin ilk kıvılcımı oluşturmuş ve halk galeyana gelerek Rusları yenmiştir. Hafız Efendi, savaş sırasında gösterdiği gayretlerinden dolayı Gazi Ahmed Muhtar Paşa tarafından 28. Alay'ın 3. Tabur imamlığı görevine getirilmiş ve bu tarihten sonra İmam Efendi ismi ile anılmıştır. İmam Efendi, savaşın bitiminden sonra taburuyla birlikte Diyarbakır'a tayin edilmiştir. Burada görev yaparken, gördüğü bir rüya üzerine de Elazığ iline bağlı Palu ilçesinde ikamet eden ve aynı zamanda Mevlana Halid-i Bağdadî'nin halifelerinden Şeyh Ali Sebtî'nin halifesi olan Mahmûd Sâminî'nin yanına gitmeye karar vermiştir. (Erzurumî 2017: 1, 36; Kılıç 2007: 35; Belkırat 1999: 7-11; İ. Soysaldı 2003: 274; M. Soysaldı 2015: 64; Türkmen 2007: 7; Erdem 2010b: 20-30; Demirel 2015: 51)

Hafız Osman Efendi, Saminî Efendiye intisab ettikten sonra, Tunceli'nin Çemişgezek ilçesine nakledilen taburuna geri dönmüş ve görev icabı buraya yerleşmiştir. Yaklaşık on beş sene burada insanlara hak ve hakikatleri anlatan İmam Efendi, 1909 yılında buradaki görevinden emekliye ayrılarak, şeyhinin yanına dönmüştür. Bir süre Palu'da şeyhinin yanında kaldıktan sonra yine onun işaretleriyle bu defa o gün bölgenin önemli ilim ve irfan merkezi konumunda bulunan Harput'a yerleşmiştir. Harput'ta bulunduğu süre içinde, sohbetlerini Kurşunlu Camisi'nde yapmış ve gün geçtikçe cami, hak ve hakikat talipleri ile dolup taşmıştır. Bu arada zaman zaman mürşidini zi-

yaret için, Palu'ya gitmiş, bazen de imkânsızlıklar nedeniyle kendisine gele-meyen müritlerine ulaşmak maksadı ile civarda bulunan il ve ilçeleri ziyaret etmiştir. Bu çaba ve gayretlerin bir neticesi olarak başta Elazığ ve çevresi olmak üzere geniş bir coğrafyada ilim ve irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Böylesine manevi gayret ve çabaların içinde bulunduğu bir dönemde 1911 yılında hac vazifesini ifâ etmiştir. Hac dönüşü yine faaliyetlerine aynı heyecan ile devam etmiştir. Bu arada o günün zor şartlarından dolayı kendisine ulaşamayıp mektup yazanların mektuplarına cevap vermiş ve bu konuda çok titiz davranmıştır. Zira o, bu şekilde mektuplaşmayı, sohbet ve irşadın farklı bir şekli olarak kabul etmiştir. Hayatını bu şekilde ilim ve irşad faaliyetleri ile geçiren İmam Efendi, 17 Ekim 1924 tarihinde Harput'ta vefat etmiş ve Harput Meteris Kabristanlığı'na defnedilmiştir. (Erzurumî 2017: 1, 37,38; Kılıç 2007: 37-38; Belkırat 1999: 7-25; İ. Soysaldı 2003: 275; M. Soysaldı 2015: 64; Türkmen 2007: 7; Erdem 2010b: 31-239; Demirel 2015: 52)

5. Hastalığı ve Vefatı

Ömrünü, Palu ve çevresinde ilim ve irşad faaliyetleri ile geçiren Mahmud Saminî Efendi, vefatından bir yıl önce bir hastalığa yakalanmıştır. Hastalığının ilk gününden itibaren müritlerinden Teberdar Efendi, kendisi ile ilgilenmiş, hatta bir gün yanındayken keşke Saminî Efendi hayattayken vasiyetini açıklasaydı diye içinden geçirmiştir. Bu esnada Saminî Efendi, Teberdar Efendi'nin içinden geçenleri anlamış ve şöyle demiş: "Ne acele ediyorsun, giderken vasiyet ederim. Fakat bununla birlikte kalben rahatlamamız için vasiyetimi size söyleyeyim. Cenaze masraflarım için beş yüz kuruş harcayınız." demiş, biraz düşündükten sonra: "Lakin bu azdır. Bin beş yüz kuruş olsun, ayrıca cenazemi de Murat Nehri'nin kenarında bulunan "Kelekbaşı" mevkiinde defnediniz." şeklinde ifade etmiştir. Teberdar Efendi: "Efendim, orası boş bir arazi ve kimsenin uğramadığı bir yerdir." deyince Saminî Efendi tebessüm ettikten sonra: "Sen endişe etme, gün gelir etrafımı doldururlar." diyerek bu konuda vasiyetine uyulmasını istemiştir. Saminî Efendi'nin yakalandığı hastalık yaklaşık bir sene devam etmiş ve 1895 yılında Palu merkezde vefat etmiştir. Vefatından sonra cenazesi, vasiyet ettiği yere defnedilmiştir. Aradan geçen zaman içerisinde dediği gibi olmuş, kabrinin etrafı, vefat edenlerin mezarları ile dolmuş ve bahse konu yer, büyük bir kabristan hâline gelmiştir. Bu arada kendi mezarının üzerine bir türbe yapılmıştır. Türbe, şimdiki Palu'nu doğu tarafında, Murat Nehri'nin kuzey yakasında bulunan "Kelekbaşı" mevkiinin düzlüğündedir. (Yapıcı 2004: 226; Yapıcı 2014: 598; Bakıcı 2012: 83; Erdem 2010a: 97; Kıyak 2013: 294)

Sonuç

Palu'da bir Halidî Şeyhi, Mahmud Saminî ve Palu çevresinde irşad faaliyetleri ile ilgili makalemizde kısaca şu sonuçlara ulaştık:

Saminî Efendi, Palu merkezde dünyaya gelmiş, ilk tahsilini, doğduğu mahallede yapmıştır. Hayatının genel akışına baktığımız zaman, yaşadığı bazı olayların, Mahmud Saminî'de derin izler bıraktığını söyleyebiliriz. Zira bir taraftan daha küçük yaşlarda babasını kaybetmenin vermiş olduğu yalnızlık, diğer taraftan karşılaştığı istenmeyen durum ve bunun sonucunda bir insanın canına kastetmesi, ardından uzun bir süre doğduğu şehirden uzakta yaşamak zorunda kalması, onu erken yaşlarda hayatın zorlukları ile karşı karşıya bırakmıştır.

Yaşadığı bu zorluklar, bir taraftan onu hayata hazırlamış, diğer taraftan da manevi bir huzur arayışına sevk etmiştir. Muhtemelen bu arayışın bir sonucu olacak ki kendisini bir anda, o zamanlar irşad için Palu'ya gelen Şeyh Ali Sebti'nin huzurunda bulmuştur. Yaklaşık on üç sene Şeyh Ali'nin yanında hem medrese, hem de tasavvuf eğitimi görmüştür. Bu süre içerisinde belirli bir manevi olgunluğa erişince de şeyhi tarafından kendisine tasavvuf yolunda irşad için icazet verilmiştir. Şeyhinin sağlığında Palu merkezdeki Çarşıbaşı Camisi'nde sohbetlere devam etmiş, şeyhinin vefatından sonra ise Karşibahçe Mahallesi'ne yerleşerek, buradaki evinin yanında bir mescit inşa etmiş ve irşad faaliyetlerine burada devam etmiştir.

Saminî Efendi, irşad faaliyetlerine başladıktan sonra, yanına gelenlere önemli nasihatlerde bulunmuş, onlara, Allah'a iman etmeyi, salih amel işlemeyi, içlerinden dünya sevgisini çıkarmayı ve insanlara Allah sevgisiyle yaklaşmalarını tavsiye etmiştir.

Ona göre tasavvuf ve tarikat yoluna girmekten maksat, ehl-i sünnet mezhebine uygun bir anlayış ile İslam dininin temel inanç esaslarına bağlı kalarak, Hz. Peygamber'in sünnetine tabi olmak, kalbi masivadan arındırmak suretiyle Allah'a yönelmek ile Allah'ın emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmak olmalıdır. Zira bir kimse şeriat ile amel olmazsa, tarikata yol bulamaz. Tarikat ile amel olmazsa, hakikate yol bulamaz.

Saminî Efendi, adalete önem vermiş, tevazuyu, merhameti ve iyilik yapmayı ön plana çıkarmış, akrabalık ve komşuluk ilişkilerine riayet etmiş, toplumda meydana gelen olayları, İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarına göre çözmeye çalışmıştır.

Gerek sohbetlerinde, gerekse çeşitli mektuplarında kendisinin methedilmesini asla istememiş, kendisinin bu yolda sadece bir vesile olduğunu ifade

ederek, benliğini gizlemiş ve asla şeyhlik iddiasında bulunmamıştır.

Kendinden sonra tasavvuf ve tarikat yolunda toplumda ilim ve irşad faaliyetleri yürütecek pek çok halife yetiştirmiştir. Bu anlamda en önemli takipçisi, İmam Efendi olarak da bilinen Erzurumlu Hafız Osman Bedrettin Efendi'dir. İmam Efendi olarak da bilinen Osman Bedrettin Efendi, hem bilgisi, hem de zühd ve takvası ile gerçek bir âlim ve mürşid olarak yaşamış, hayatını yüce İslam dinini yaşama ve yaşatma gayesine vakfetmiş, ortaya koyduğu ilim ve irşad faaliyetleri ile Elazığ ve çevresinde birçok insanın yetişmesine vesile olmuştur.

Saminî Efendi, vefatından bir yıl önce bir hastalığa yakalanmış, yakalandığı hastalık yaklaşık bir sene devam etmiş ve 1895 yılında Palu merkezde vefat etmiştir. Vefatından sonra cenazesi, vasiyeti üzere Palu'nun doğu tarafında, Murat Nehri'nin Kuzey yakasında bulunan yere defnedilmiş ve üzerine bir türbe yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- AYDOĞMUŞ, Günerkan (2009), *Harput Kültüründe Din Âlimleri*, Elazığ, Manas Yayıncılık.
- AYIŞ, Mehmet Şirin (2018/1), "Bingöl ve Çevresinde Halidîliğin Yayılmasında Etkili Olmuş Sufi Şahsiyetler", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 6, Sy. 11, ss. 183-208.
- BAKICI, Yusuf (2012), *Palu (Kültür ve Medeniyet Şehri)*, Elazığ, Güntek Ofset Matbaa.
- BELKIRAT, Bezim, (1999) "Osman Bedrettin Erzurumî (İmam Efendi) Hazretleri ve Tasavvuf Anlayışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Basılmamış Lisans Tezi, Ankara.
- ÇETKİN, Muhammed (2018) "Palu'da Bir Müderris, Müftü, Şeyh Hasan En-Nakî ve İlmî Kişiliği", *Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 2, ss. 239-250.
- DEMİREL, Şener, (2015) "Osman Bedrettin-i Erzurumî (İmam Efendi)'nin Mektuplarında Müritlerine Öğütler", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, Elazığ 14-16 Mayıs 2015.
- ERDEM, Bünyami (2010.a), *Şeyh Mahmud Saminî*, Elazığ, Örnek Ofset Ltd. Şti.
- ERDEM, Bünyami (2010.b), *Şeyh Osman Bedrettin Erzurumî*, Elazığ, Örnek Ofset Ltd. Şti.
- ERDEM, Bünyami (2010.c), *Şeyhu'l-Meyadini*, Elazığ, Örnek Ofset Ltd. Şti.
- ERZURUMÎ, Osman Bedrettin (2017), *Gülzar-ı Saminî: Saminî'nin Gül Bahçesinden Sohbetler*, Sadeleştiren ve Yeniden Yayına Hazırlayan: Yakup Sevimli, İstanbul, Semerkand Yayınları 1-5.
- KARABULUT, Serdar (2014), *Şeyh Ali Sebitî el-Palevî*, İzmir, Tibyan Yayıncılık.
- KARABULUT, Serdar (2018), "Şeyh Ali Sebitî ve Palu Çevresinde Halidîliğin Yayılmasındaki Yeri", *Akademiar (Akademik İslam Araştırmaları Dergisi)*, S. 4, s. 145-175.
- KARATAŞ, Ahmet, (2018) "Şark İstiklâl Mahkemesi'nin Belgeleri Işığında İmâm Efendi (Osman Bedrettin Erzurumî) ile Harput Ulemâsından Müftü Kemâleddin Efendi Arasındaki Mürşid-Mürîd İrtibâtı", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 11, Yıl. 2018/1, ss. 155-182.
- KAVAK, Abdulcebbar (2016), *Mevlâna Hâlid-i Nakşbendî ve Hâlidîlik*, İstanbul, Nizamiye Akademi Yayınları.
- KILIÇ, Cevdet (2007), "Osman Bedrettin Erzurumî'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Fikirleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumunu Bildirileri*, Cilt. 2, ss. 33-55.
- KIYAK, Abdulkadir (2013), *Elazığ Evliyaları*, İstanbul, TBBB (Tarih Bilincinde Buluşanlar Derneği) Yayınları
- KORKUSUZ, M. Şefik (1997), *Tezkire-i Meşayih-i Amid (Diyarbakir Velileri)*, İstanbul, Yıldızlar Matbaası.
- MEMİŞ, Abdurrahman (2000), *Halidî Bağdadî ve Anadolu'da Halidîlik*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.

- OĞUZ, Muhammed İhsan (1998), *Tasavvuf Yolunda Manevî Cihad*, İstanbul, Oğuz Yayınları.
- SUNGUROĞLU, İshak (1958), *Harput Yollarında*, Elazığ, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları 1-4.
- TÜRKMEN, Enver, (2007) "Osman Bedrüddin Erzurumî'nin Gülzar-ı Saminî'sinde Bulunan Ayetlerin Tasavvufi Yorumları ve Ruhu'l-Beyan Adlı Tefsirle Karşılaştırılması", *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- YAPICI, Süleyman (2004), *Palu (Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı)*, Elazığ, Anıl Matbaa ve Ciltevi.
- YAPICI, Süleyman (2015), *Harput Âlim Müellif ve Mutasavvıfları*, Ankara, Anıl Grup Matbaacılık Yayıncılık.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL BARIŞA İLİŞKİN ALGILARININ TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA: BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ*

Kasım TATLILIOĞLU*

Özet

İnsanoğlunun yaşamına anlam katan hayatını güzelleştiren değerler vardır. Bu değerlerin başında barış gelir. Barış kavramı bireylerin diğer bireylerle aralarındaki ilişkilerinde olması arzu edilen bir değerdir. Barış sadece savaşların ve şiddetin yokluğu anlamına gelmemektedir. Bununla beraber huzur, güven, refah, adalet, eşitlik gibi kavramları da içermektedir. Barış aynı zamanda insanın kendi iç huzurunu da içerir. Barış, günümüzde uluslararası politikada ve günlük yaşantıda en fazla ihtiyaç duyulan olgulardan biri olmasına rağmen gerekli ilgiyi görmemektedir. Ayrıca, bireyler de çoğu zaman günlük hayatlarında uzlaşmayı nasıl sağlayacaklarını bilememektedirler.

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin, toplumsal barışa ilişkin görüş ve düşüncelerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırma, 2014-2015 öğretim yılında, Bingöl Üniversitesi'nin değişik fakülte ve bölümlerinde öğrenim görmekte olan öğrenciler üzerinde yapılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan anket soruları, ilk önce üniversite etik kurulunun onayından geçmiştir. Araştırmaya, 153'ü kız öğrenci, 132'si ise erkek öğrenci olmak üzere toplam 285 öğrenci katılmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler, random yöntemiyle seçilmiştir. Anket soruları, 5 tanesi açık uçlu, 3 tanesi de kapalı uçlu olmak üzere toplam 8 adet sorudan oluşmuştur. Anket sorularından elde edilen veriler, tablolara dönüştürülerek verilerin frekansları çıkarılmıştır. Akabinde de maddeler ayrı ayrı yorumlanmıştır. Yapılan araştırma sonuçlarına göre; üniversite öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu ülkemizde toplumsal barışa olan inancını korudukları, barıştan yana olduklarını, toplumsal barışın önündeki en büyük engelin "ayrımcılık" olduğunu, ülkemizde herkesin eşit haklara sahip olduğuna inanmadıklarını, toplumsal barış önünde dış güçlerin önemli bir tehdit unsuru olduğunu ve toplumsal barışın sağlanmasında "adalet ve eşitlik" ilkesinin önemli olduğunu ifade etmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Barış, terör, üniversite öğrencisi, algı, etnik ve kültürel farklılıklar, barış eğitimi.

Araştırma türü: Survey araştırma.

* Bu makale, 11-12 Haziran 2015 Tarihlerinde Bingöl Üniversitesi tarafından düzenlenen, "Toplumsal Barışın Sağlanması ve Sonrası" konulu sempozyumda özet bildiri olarak sunulmuştur.

** Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: kasimtatlilili@hotmail.com

A STUDY ABOUT THE DETERMINATION OF UNIVERSITY STUDENTS'S PERCEPTION ON SOCIAL PEACE: THE SAMPLE OF BİNGÖL UNIVERSITY**Abstract**

There are some values adding a meaning into human's life and beautifying it. Of these values, peace is the leading one. The concept of peace is a value one wishes to have between individuals. Peace does not only mean lack of wars and violence, but it also contains such concepts as comfort, trust, prosperity, equality, justice and so on. Peace has also quietude in itself. Although peace is one of the phenomena needed most both in international relations and in our daily lives, this is a topic which does not receive the attention which it deserves. Also, notable that many people also experience difficulties in achieving consensus in their daily lives.

In this study, it is aimed to determine the vision and thought of the university students on the social peace. Research was conducted on the students who are studying in different faculties and departments of Bingöl University in 2014-2015 academic year. First of all, questionnaire which prepared by the researcher, was approved by the university ethic committee. 153 female students and 132 male students, total 300 students have participated in this survey. Students, who participated in the study, were selected through random sampling method. 5 open-ended and 3 closed end, total 8 survey questions were given to the students. The data, which obtained from the questionnaire, has been revealed into data frequency within the table. Subsequently, the articles were separately interpreted. According to the survey results; the vast majority of university students keep their faith on social peace in our country, they are seeking peace, they believe that the biggest obstacle in front of the social peace is "discrimination", they do not believe that everyone has equal rights in our country, they state that external powers are a significant threat for social peace and lastly they indicate that "justice and equality" principles are essentialness on the achievement of the social peace.

Key words: Peace, terrorism, university students, perception, ethnical and cultural differences, peace education.

1. GİRİŞ

Barış insanoğlunun günümüzde en çok arzuladığı ve ihtiyaç duyduğu değerler arasındadır. Savaş ve barış en eski tarihlerden beri insanlığın yaşamının bir parçası olmuştur. İnsanlık bir taraftan savaş yaparken, bir taraftan da barışa ulaşma çabası içerisinde olmuştur (Aktaş, 2015: 65). Ulusal ve uluslararası çatışmaların artışı, kötü sonuç ve tecrübeler, toplumsal travmalar vb. toplumsal barışa olan ihtiyacı her geçen gün daha fazla arttırmaktadır. Tanımı konusunda farklı yaklaşımlara sahip olan barış kavramı; disipline önemli katkıları olan Galtung tarafından pozitif ve negatif barış olarak ayrılmıştır.

Barış ve güvenlik anlayışını yeniden düşündüren kavramsal ayrım; özellikle pozitif barış bağlamında yapısal şiddet konusuna vurgu yapmaktadır. Son yıllarda çatışmaların artışı ve dünyanın giderek daha az istikrarlı bir hale gelmesi barış çalışmalarının uluslararası ve toplumsal düzeyde arttırılmasının öncelikli ihtiyaç olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü, barış sadece savaşın yokluğu değildir. Barış bireyin kendisinde başlar. Bir kişinin önce kendi iç dünyası ile barışık olması gerekir. Barış kültürüne, “*kişinin kendisi ile barışık olması ile başlayıp tüm çevresi ile olumlu ilişkiler kurma sanatıdır.*” diyebiliriz. Şiddet Kültürü yerine barış kültürünün tohumlarının ekilmesi olan barış eğitimi ise bu sanatı öğretme yöntemidir. Dünyada ve ülkemizde toplumsal ilişkilerde görülen şiddet kültürüne karşı barış kültürünün yaygınlaşmasına barış eğitiminin anlamlı bir katkı sağlayacağı şüphesizdir. İnsanların eline silah yerine anlaşmazlıkları şiddetsiz çözecek yöntemler vermek diyebileceğimiz, barış eğitimine bir nevi “koruyucu tıp” olarak bakabiliriz (Mardin, 2012: 28).

Akademik alanda barış kavramı 1900’lerin başlarında ABD’de örgütlenecek ortaya çıkmıştır ve D. Carneige bu konuda önde gelen liderlerinden biri olmuştur. Avrupa’da barış çalışmaları ise 1970’li yıllardan itibaren ilk olarak İsveç’in Gottenburg Üniversitesinde başlamıştır. Daha sonra diğer ülkelerde de barış çalışmaları hızlanmıştır (Çıkla, 2015 ; Selcen & Akgül, 2015; Hendrickson, 2013). Türkiye’de barış kavramı hakkında öne çıkan düşünürleri; Namık Kemal, Prens Sabahaddin, Ahmed Rıza, Ziya Gökalp ve Ahmet Hamdi Başar olarak sıralayabiliriz (Polat, 2007).

Aristophnes 421 yılında yazdığı “*Barış*” adlı oyunda yine barışın değeri ve savaşın kötülüğünü anlatmaktadır. Barış; “*bolluk, bereket ve çocuk*” demektir. Yazara göre savaşı kıskırtanlar evde aslan, savaşta ise tilki kesilmektedir. Çünkü savaş zenginlere kazanç; fakirlere ise yıkım getirmektedir (Aristophanes, 2011). Demir (2011), çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin istenmeyen davranışları barış eğitimi sonrasında değişebileceğini ve eğitimi alanların hem kendileriyle hem de başkalarıyla olan çatışmalarda barışçıl çözümler üretebileceklerinden bahsederek barış eğitiminin önemini vurgulamıştır. Riviere’ye (2004) göre, kalıcı bir barışın kurulabilmesi ve sürdürülebilmesi için de vatandaşların eğitimden, bilimden, sağlık ve iletişim olanaklarından eşit oranda yararlanması gerekmektedir. Tüm dünya ulusları için bulaşıcı hastalık, açlık, savaşlar ve yoksulluk ortadan kalkmadıkça kalıcı bir barışın inşası asla mümkün olmayacaktır.

Barış kavramının hangi anlama geldiği insanlığın barışa ulaşip ulaşamayacağı konusunda muhakeme yapanlardan birisi de Tolstoy’dur. Tolstoy,

insanlığın savaşı ortadan kaldıracabileceği konusunda oldukça umutsuzdur. Ona göre, insanlar arasındaki çıkarlar, çatışmaları savaşı ortadan kaldırmaya engeldir. İktidarlarını korumak isteyen hükümetler ordulara ve silahlara ihtiyaç duymaktadır. Hükümetler bu iktidar araçlarını ortadan kaldırmak istemezler dolayısıyla savaş da ortadan kaldırılamaz (Tolstoy, 2010; I, s. 575). Volkan'a (1996) göre, barışın önündeki en büyük engellerden biri "kollektif bellektir". Her toplum geçmişte yaşadığı acıları, felaketleri, yıkımları, travmaları, gördüğü zulümleri kendisinden sonraki nesle sosyal kalıtım yolu ile aktarmaktadır. Sonuçta bu durum, barışın tesis edilmesinde bir engel teşkil etmektedir. Demokratik normlara göre, demokratik rejimlerin paylaştıkları, uzlaşa, müzakere, işbirliği ve şeffaflık gibi normlar sadece devletlerin içyapılarında değil devletlerarası ilişkilerde de iyi yönde etkiler çıkarmaktadır (Oğuzlu, 2014).

Barış; bireyler, kümeler ve toplumla devlet arasında, hak, adalet, hukuksal eşitlik ve ekonomik güvence temelinde oluşur. Böyle bir barış da, öncelikle kendimizle, tarihimizle, coğrafyamızla barışık olmamızı ve barışmamızı zorunlu kılmaktadır. Demokratikleşmek ve barış içinde yaşamak için, devlet ve toplum, artık birbirlerini suçlamaktan vazgeçmelidir. Aksi halde, devlet ve toplumun sürekli bir kimlik bunalımıyla karşı karşıya kalmaları kaçınılmaz olacaktır (Akkuş, 2010).

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmada, "üniversite öğrencilerinin toplumsal barışa ilişkin algıları" ölçülmüştür. Farklılıkların bir arada yaşatılması ve birlikte yaşamanın yönetilmesi, günümüzde oldukça önemlidir. Günümüzde barış kültürünü ve barışçıl çatışma çözümü yöntemlerini geliştirmek barış çalışmalarının gelişmesini sağlayarak daha uygulanabilir bir hale getirebilmek maksadıyla akademik anlamda üniversiteler, enstitüler, düşünce kuruluşları aracılığıyla çeşitli programların uygulanması oldukça önemli bir durumdur.

3. ÇALIŞMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Barış Nedir?

Barışın birçok tanımı yapılmıştır. Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğü barışı; "*Barışma işi, savaşın bittiğinin bir antlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum, sulh, huzur, uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam*" olarak tanımlamıştır (www.tdk.gov.tr). UNESCO'nun 2000 yılından bu yana yapmış olduğu toplantılarda barış kavramı daha geniş bir anlama ve bağlama oturtulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda barış sadece aktif savaşların olmaması değildir.

Riviere'ye (2004) göre barış; "bir grubun ve kültürün bir çeşitlilik yelpazesi içerisinde kamusal alanda eşit temsil ve ifade olanağına kavuşturulması"; Lyon'a göre barış; "herkesin çatışma, ön yargı, düşmanlık ya da haksızlık gibi engeller olmadan yaşayabilmesi ve başarılı olabilmesi"; Schrumpf, Crawford ve Bodine'ye (2007: 164) göre barış; "çatışmaya ve farklılıklara hoşgörü ve esneklikle tepki verme süreci"; Vriens ve Aspeslagh'a (1985) göre barış, "şiddeti önleme hedefini ve sosyal adaleti içermektedir". Barışın diğer bazı tanımları ise; "toplumsal kargaşaların ve karışıklıkların olmaması durumu"; "kamusal sessizliğin hâkim olduğu devlet"; "toplumları oluşturan halkların barış içinde yaşamaları ve görüş, düşünce, ideolojilere karşı demokratik tavır sergileme durumu"; "insanların birbirlerinin düşüncelerine, inançlarına, kültürel farklılıklarına saygılı olması durumu" ve "toplumsal hayatın iç çatışmalardan uzak sürdürülmesi hali" şeklinde yapılmıştır (Akt: Selcen & Akgül, 2015: 86; Harris ve Morrison, 2003: 12; Evans & Newnham, 2007).

1.2. Barış Kültürü ve Barış Eğitimi

Barış eğitimi içerisine; dayanışma, yardımseverlik, sevgi, saygı, vicdan, hoşgörü, farklılıkları kabul etme vb. gibi değerler girmektedir (Coşkun-Keskin ve Keskin, 2009). Ayrıca, şiddet, soykırım, teknolojik savaş, etnik nefret, ırkçılık, cinsel sömürü, ulusal şiddet, barış eğitimi kapsamına girmektedir (Aktaş ve Safran, 2013: 146). Salomon ve Navo'ya (2002) göre, barış kültürü ve barış eğitiminin amacı; çocuk ve gençlerde, etkin çatışma çözme becerileri ve barışçıl süreçlerini destekleyici inanç, değer, güdü ve davranışsal eğilimleri içeren bir kafa yapısı geliştirmektir. Matthews'e (2002) göre barış, birlikte çalışan, iletişim kuran ve farklılıklara önem veren bir toplumda gelişir.

Low'a (2005) göre, demokratik, eşit ve barışçı bir iletişim sağlanabilmesi için farklı kültürlerin gereksinimlerine, arzularına saygı duyulmasına ve çalışma, barınma gibi temel hakların güvence altına alınmasına hizmet etmesi beklenebilir. BM ve UNESCO gibi kuruluşlar barışın öğretilen bir değer olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle UNESCO eğitim programlarına barış değerini de katmıştır. Bu amaçla, "Nobel Barış Ödülü" ise dünya barışına katkı sağlayan insanları onurlandırmak için verilmektedir (Aktaş ve Safran, 2013: 131). Gandhi'ye göre, eğer gerçek barış isteniyorsa işe önce çocuklardan başlanmalıdır. Barış değerinin okul öncesi dönemde verilmesini savunan görüşlere göre, insanlar çocukken kazandıkları değerleri hayatları boyunca unutmazlar ve bu değerleri bu yaşlarda kazanmaları kolaydır. Eğitim aynı zamanda çocuklara şiddeti önleme, saygı, eşitlik, demokrasi, diyalog ve işbirliği değerlerini vermelidir. Barış eğitiminin öncüsü olan Galtung'a (1997; akt: Mardin, 2012: 28) göre, barış eğitiminin hedefi; "empati duygusunu geliş-

tirmek ve bireyleri, çatışmaları yaratıcı, yapıcı ve barışçıl şekillerde çözecek becerilerle donatmak” iken; Sertel ve Kurt’a (2004) göre ise barış eğitiminin temel amacı; “bireylere problem çözme becerileri kazandırmaktır”.

Barış, korunabilir bir değer olmanın yanında ayrıca öğretilebilir bir değerdir de. Barış, birlikte çalışan, iletişim kuran ve farklılıklara önem veren bir toplumda gelişir. Barışın kalıcılığı ve sürdürülebilirliği, okul ve eğitim aracılığı ile oluşturulacak barış ortamına bağlıdır. Barış eğitimi, günümüzün en temel meselesidir. Her birey, barış için gerek ulusal gerekse uluslararası gerekli olan şartları düşünmek ve hayatına geçirmek durumundadır. Barış eğitimine duyulan ihtiyaç yeni değildir. Dünya üzerindeki birçok kurum ve organizasyon, okullarda barışı sağlamak için program geliştirmektedir (Piaget, 1989).

Doğanay’a (2009: 231) göre eğitim kurumlarında öğrencilere kazandırılması gereken başlıca nitelikler şunlardır:

- İnsan değerine saygı
- Vicdan özgürlüğüne saygı
- Bireysel çıkar ve sosyal sorumlulukları kaynaştırma
- Başkalarıyla iletişime girerek özgüven geliştirme
- Etik seçenekler üzerinde düşünme
- Çatışmalara barışçıl çözümler aramadır.

Harris’e Göre Barış Eğitimi Beş Başlıkta gerçekleşir. Bunlar sırasıyla şunlardır:

- Küresel Barış Eğitimi
- Çatışma Çözümü Programları
- Şiddeti Önleme Programları
- Kalkınma Eğitimi
- Şiddetsizlik (Gandian) Eğitimi (Akt: Aktaş ve Safran, 2013: 140).

Barış kültürü; kişiler arası bağlılık, toplumsal yakınlık ve aynı zamanda da özgürlüğe olan gereksinimler arasında yaratıcı bir denge kurar. Barış kültürü kişiliklerin, tutumların, değerlerin, inançların bir mozaigi olarak tarif edilebilir (Erkman, 2012: 22).

Barışın günlük yaşama yansıtılamaması konusunda yapılan eleştirilerin haklılığının yanında, -sınırlı da olsa- bu konuda yapılan girişimler bulun-

maktadır. Örneğin BM, barış kültürünün yaratılması ve günlük hayatta uygulanmaya konulması konusunda çalışmalar yapmaktadır. Yine kuruluşların, örgütlenmelerin, meslek gruplarının, duyarlı yurttaşların, dini örgütlenmelerin ve STK'lerin gerçekleştirdiği gönüllü faaliyetler toplumdaki barış bilincinin yükseltilmesine yardım etmektedirler. Barış, geçtiğimiz yüzyılda gerçekleştirilen sivil toplum çalışmaları sayesinde günümüzde geniş bir çerçevede incelenmeye başlanmıştır. Sivil haklar, insan hakları, silahsızlanma, kadın-erkek eşitliği, küresel fakirlik, gelişmişlik, çevre gibi birçok konuyu içerir duruma gelmiştir. Bu konuda, yapılan araştırmalar göstermiştir ki, eğitim ile barış kültürü yaratmanın ve duyarlılığını arttırmanın mümkün olabileceğini açıkça ortaya koymaktadır (Lum, 2013; Young, 2013; akt: Çıkla, 2015: 26). Wolfsfeld'e (2004) göre, bireylerde barış kültürüne yönelik farkındalık ve duyarlılığın geliştirilmesi için aile, eğitim ve medya gibi pek çok toplumsal kurum hayli elverişli araçlar ve ortamlar olarak görülmektedir.

1.3. Barış Teorisi

Günümüzdeki barış teorisyenleri iki tür barışın olduğunu dile getirmektedirler: Birincisi savaşların ve çatışmaların olmadığı barış, bu barış “negatif barış” olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan kabul edilen diğer barış türü ise “pozitif barıştır”. Pozitif barışın olduğu yerlerde çatışmalar ve savaşlar yoktur. Bu duruma ek olarak pozitif barışın olduğu yerlerde adalet sistemi iyi işlemektedir. Ayrımcılıklar ve ötekileştirmeler yoktur. Pozitif barışın olduğu yerlerde seçimler adaletli şekilde yürütülmektedir. Ayrıca pozitif barışın olduğu yerlerde insan dışındaki canlıların yaşamına da saygı esastır. Demokratik barış teorisi, 1980'ler sonrasında literatüre girerken sıklıkla tartışılmaya başlanmıştır. Bu teori demokratik ülkelerin savaşa daha az yöneleceği görüşünü şu şekilde açıklar: Savaş, maliyeti yüksek bir eylemdir ve seçimle iktidara gelen yöneticiler hem maliyeti nedeniyle hem de demokrasideki karar alma sürecinin yapısı sebebiyle kolaylıkla savaş kararı alamazlar. Bu da barışı destekler bir uluslararası sistem yaratır (Algül, 2015: 90-92).

4. YÖNTEM

4.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, genel tarama modellerinden ilişkiyel tarama türünde bir araştırmadır. Genel tarama modelleri, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir. Tarama modelleri, “geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Bu

modelde önemli olan, var olanı değiştirmeye kalkmadan gözlemleyebilmektir. İlişkisel tarama modelleri “iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlar (Karasar, 1994; 1995). Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin, toplumsal barışa ilişkin algıları farklı değişkenlere göre tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.2. Araştırma Grubu

Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinin, toplumsal barışa ilişkin bazı değişkenlere göre algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, 2014-2015 öğretim yılında, Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nin farklı bölümlerinde öğrenim gören öğrenciler ile İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Araştırmaya; Fen-Edebiyat Fakültesinin Psikoloji Bölümü 1. sınıftan 12'si kız, 10'u erkek öğrenci, Sosyal Hizmet Bölümü 1. sınıftan, 28'i kız, 15'i erkek öğrenci, Sosyal Hizmet Bölümü 2. sınıftan 12'si kız, 32'si erkek öğrenci, Fizik/Kimya/Biyoloji Bölümü 4. sınıftan 25'i kız, 11'i erkek öğrenci, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü 4. sınıftan 30'u kız, 16'sı erkek öğrenci, Tarih Bölümünden 22'si kız, 22'si erkek öğrenci, İlahiyat Fakültesi Meslek Dersleri Öğretmenliği Bölümünden ise 24'ü kız ve 26'sı erkek olmak üzere toplam 153'ü kız (%53.6) ve 132'si (%46.4) erkek öğrenci üzerinde toplam 285 öğrenci üzerinde yapılmıştır.

Tablo 1: Örneklemi Oluşturan Öğrencilerin Fakülte Sınıf ve Bölümlere Göre Dağılımı

Fakülte	Bölüm	1. Sınıf	2. Sınıf	4. Sınıf	Kız	Erkek	Toplam
Fen-Edebiyat Fakültesi	Psikoloji Bölümü	x			12	10	22
	Sosyal Hizmet Bölümü	x			28	15	43
	Sosyal Hizmet Bölümü		x		12	32	44
	Fizik/Kimya/Biyoloji			x	25	11	36
	Türk Dili ve Edebiyat			x	30	16	46
	Tarih Bölümü			x	22	22	44
İlahiyat Fakültesi	Meslek Dersleri Öğretmenliği			x	24	26	50
Toplam		2	1	4	N= 153 (%53,6)	N=132 (%46,4)	N=285 (%100)

Tablo 2: Örneklemi Oluşturan Öğrencilerin Yaşadıkları Bölgelere, Mezun Oldukları Lise Türüne ve Ebeveyn Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Bölge adı	f	%	Lise Türü	f	%	Ebeveynin Eğitim durumu	f	%
a) G. Doğu Anadolu Bölgesi	111	38.94	a) Anadolu Lisesi /Genel Lise	147	51.57	a) Her ikisi de İlkokul/ ortaokul	156	54.73
b) Doğu Anadolu Bölgesi	94	32.98	b) İmam-Hatip Lisesi	44	15.43	b) Her ikisi de lise	46	16.14
c) İç Anadolu Bölgesi	36	12.63	c) Teknik ve Meslek Lisesi	39	13.68	c) Her ikisi de okur-yazar değil	42	14.73
d) Akdeniz Bölgesi	18	6.31	d) Kız Meslek Lisesi	34	11.92	d) Her ikisi de yüksek okul/üniversite	24	8.42
e) Ege Bölgesi	15	5.26	f) Diğer (özel okul, açık lise)	21	7.36	e) Diğer (ölmüş veya ayrı yaşıyor)	17	5.96
f) Marmara Bölgesi	11	3.85						
Toplam	N=285	%100	N=285	N=285	%100	N=285	N=285	%100

Tablo 2’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan öğrencilerin en çoğu 111 kişi ile (%38.94) G. Doğu Anadolu Bölgesi’nde yaşamaktadır. Bunu sırasıyla; 94 öğrenci (%32.98) Doğu Anadolu Bölgesi’nde; 36 öğrenci (%12.63) İç Anadolu Bölgesi’nde; 18 öğrenci (%6.31) Akdeniz Bölgesi’nde, 15 öğrenci (5.26) Ege Bölgesi’nde ve son sırada ise 11 öğrenci ile (3.85) Marmara Bölgesi’nde yaşayan öğrenciler oluşturmaktadır.

Araştırma örneklemine alınan öğrencileri mezun oldukları lise türlerine göre sınıflandırdığımızda, 1. Sırada Anadolu lisesi/genel lise 147 öğrenci (%51.57) ile ilk sırada gelmektedir. 2. Sırada 44 öğrenci ile (%15.43) İmam-Hatip Lisesi, 3. Sırada Teknik ve Meslek Lisesi 39 öğrenci (%13.68), 4. sırada Kız Meslek Lisesi 34 öğrenci (%11.92) ve 5. ve son sırada ise diğer liseler (özel lise, açık lise) 21 öğrenci (%7.36) araştırmaya dâhil edilmiştir.

Araştırmaya dâhil edilen öğrencilerin ebeveynlerinin eğitim durumlarına baktığımızda; 1. sırada 156’sı (%54.73) her ikisi de ilkokul/ortaokul mezunu diyen öğrenciler gelmektedir. 2. sırada, her ikisi de lise mezunu diyen 46 öğrenci (%16.14), 3. sırada her ikisi de okur-yazar değil diyen 42 öğrenci (%14.73), 4. sırada her ikisi de yüksek okul/üniversite diyen 24 öğrenci (%8.42) ve 5. ve son sırada diğerleri diyen (ebeveyn ölmüş veya ebeveyn-den ayrı yaşıyor) 17 öğrenci (%5.96) oluşturmaktadır.

4.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma genel tarama modelindedir. Barış kavramının yeriyile ilgili olarak, uzman görüşleri eşliğinde hazırlanan yarı yapılandırılmış anket formu kullanılır.

mıştır. Öğrencilerin barış algısını belirlemek için bazı sorular tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan denekler, tesadüfi (random) örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Öğrencilere, araştırmacı tarafından hazırlanan açık uçlu ve kapalı uçlu sorulardan oluşan toplam 8 soruluk bir anket uygulanmıştır. Demografik özelliklerini belirlemek için, “Kişisel Bilgi Formu” verilmiştir. Bu formda öğrencilerin; “öğrenim gördükleri fakülte, bölüm, sınıf, cinsiyet, yaşadıkları bölge, mezun oldukları lise türü ve ebeveynin eğitim düzeyi” gibi sorular yer almıştır. Sonuçta, elde edilen bulgular karşılaştırılarak değerlendirilmeye alınmıştır.

4.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırma, teori ve uygulama bölümlerinden oluşmakta ve üniversite öğrencilerinin barış kavramına ilişkin algılarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın teori bölümünde; barış kavramı üzerinde durulmuş ve ilgili literatür taraması yapılmıştır. Araştırma bölümünde ise; üniversite öğrencilerinin barış kavramına ilişkin algılarını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla hazırlanmış olan anket, üniversite öğrencilerine uygulanmıştır. Araştırmacılara önce araştırmanın amacı açıklanmıştır. Öğrencilerin verdiği cevaplar toplanarak veriler elde edilmiştir. Elde edilen verilerin frekansları ve yüzdeleri çıkarılarak, maddeler tablolar halinde ayrı ayrı yorumlanmıştır. Anketten elde edilen verilerin sadece frekans ve yüzdelik değerlerine bakılmıştır.

5. BULGULAR

Araştırmadan elde edilen bulgular ve yorumlar tablolar halinde aşağıda sunulmuştur:

Tablo 3: “Barış” Sözcüğünün Öğrencilerde Çağrıştırdığı Anlama İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Soru:1) “Barış” sözcüğü sizce neyi çağrıştırmaktadır?	Kız		Erkek		Genel Toplam	
	f	%	f	%	f	%
a) İnsanların ayrımcılık olmadan bir arada yaşayabilmeleri	44	28.7	41	31.6	85	29.8
b) Özgürlük	33	21.5	26	19.6	59	20.7
c) Kardeşçe yaşam	25	16.3	19	14.3	44	15.4
d) Huzur, güven ve mutluluk	21	13.7	18	13.6	39	13.6
e) Birlik ve beraberlik	13	8.4	12	9.09	25	8.7
f) Eşitlik	11	7.1	9	6.8	20	7.01
g) Hak ve Adalet	6	3.9	7	5.3	13	4.5
Toplam	153	%100	132	%100	285	%100

Tablo 3’de görüldüğü üzere, “Barış” sözcüğü sizce neyi çağrıştırmaktadır?” sorusuna; kız öğrencilerin 44’ü (%28.7), erkek öğrencilerin ise 41’i (%31.6), toplamda ise 85’i (%29.8), “İnsanların ayrımcılık olmadan bir arada yaşayabilmeleri” şeklinde cevap vermişlerdir.

Tablo 4: “Ülkemizde Toplumsal Barışın Sağlanacağına Kesinlikle İnaniyorum. Çünkü ... İfadesine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Soru:2) Ülkemizde toplumsal barışın sağlanacağına kesinlikle inaniyorum.	Kız		Erkek		Genel Toplam	
	f	%	f	%	f	%
a) Toplumsal bir mutabakatın olması	37	20.78	33	18.5	70	39.3
b) Halkın barışa olan inancı	29	16.2	25	14.04	54	30.3
c) Şartların barışı zorunlu kılması	15	8.4	11	6.1	26	14.6
d) Dini nedenler	10	5.6	9	5.05	19	10.6
e) İstikrar için	5	2.8	4	2.2	9	5.05
Toplam	96	%53.9	82	%46.0	178	%100

Tablo 4’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan toplam 285 öğrenciden, kız öğrencilerin 96’sı (%53.9’u), erkek öğrencilerin ise 82’si (%46.06), toplamda ise 285 öğrencinin 178’i (%62.4’ü), “Ülkemizde toplumsal barışın sağlanacağına kesinlikle inaniyorum” şeklinde görüş bildirmişlerdir. Bunun nedeni olarak da, kız öğrencilerin 37’si (%20.07), erkek öğrencilerin ise 33’ü (%18.5) “Toplumsal bir mutabakatın olması” olarak belirtmişlerdir.

Tablo 5: “Ülkemizde Toplumsal Barışın Sağlanacağına Kesinlikle İnanmıyorum. Çünkü ... İfadesine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Soru:3) Ülkemizde toplumsal barışın sağlanacağına kesinlikle inanmıyorum.	Kız		Erkek		Genel Toplam	
	f	%	f	%	f	%
	38	35.51	69	64.4	107	%37.54
a) Toplumun etnik yapısının karmaşık olması	11	10.2	23	21.4	34	31.7
b) Dış güçlerin etkili olması	8	7.4	17	15.8	25	23.3
c) Provakosyanlara açık olması	6	5.6	11	10.2	17	15.8
d) Adalet ve eşitliğin olmaması	5	4.6	7	6.5	12	11.2
e) Yöneticilerin yetersiz olması	4	3.7	5	4.6	9	8.4
f) Siyasi iktidarların samimi ve dürüst olmaması	2	1.8	3	2.8	5	4.6
g) Güvensizliğin olması	2	1.8	3	2.8	5	4.6
Toplam	N=38	%35.51	N=69	%64.4	107	%100

Tablo 5’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan kız öğrencilerin 38’i (%35.51), erkek öğrencilerin ise 69’u (%64.4), toplamda ise 107’si (%37.54), “Ülkemizde toplumsal barışın sağlanacağına kesinlikle inanmıyorum” maddesini işaretlemişlerdir. Bu durumun nedeni olarak da 1. sırada, kız öğrencilerin 11’i (%10.2), erkek öğrencilerin 23’ü (%21.4), toplamda ise 34’ü (31.7), “Toplumun etnik yapısının karmaşık olması” olarak görüş bildirmişlerdir.

Tablo 6: “Ülkemizde Toplumsal Barışı Sağlamanın Öncelikli Yolu; “..... Geçer.” İfadesine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Soru: 4) Ülkemizde toplumsal barışı sağlamanın bana göre öncelikli yolu, “.....” geçer.	Kız		Erkek		Genel Toplam	
	f	%	f	%	f	%
a) Özgür bir yaşamdan geçer.	41	26.7	36	27.2	77	27.01
b) Farklı kültür ve inançlara saygıdan geçer	37	24.1	28	21.2	65	22.80
c) Irkçılık olmamasından geçer	25	16.3	23	17.4	48	16.84
d) Sosyal (refah) ve adaletli bir devlet olmasından geçer	19	12.4	17	12.8	36	12.63
e) Empati ve anlayış yapmaktan geçer.	13	8.4	12	9.09	25	8.77
f) Toplumun topyekün bir zihin ve düşünce değişiminden geçer.	11	7.1	10	7.5	21	7.36
g) Silahların bırakılmasından geçer.	7	4.5	6	4.5	13	4.56
Toplam	N=153	%100	132	%100	285	%100

Tablo 6’da görüldüğü gibi, araştırmaya katılan kız öğrencilerin 41’i (%26.7), erkek öğrencilerin 36’sı (%27.01), toplamda ise 77’si (27.01), “Ülkemizde toplumsal barışı sağlamanın bana göre öncelikli yolunun, özgür bir yaşamdan” geçtiği şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Tablo 7: “Ülkemizde Toplumsal Barışın Önündeki En Büyük Engel veya Engeller Önem Derecesine Göre Sizce Nelerdir?” Maddesine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Soru: 5) Ülkemizde toplumsal barışın önündeki en büyük engel veya engeller önem derecesine göre sizce nelerdir?	Kız		Erkek		Genel Toplam	
	f	%	f	%	f	%
a) Irkçılık	36	23.52	30	22.7	66	23.15
b) Adalet ve eşitliğin olmaması	28	18.30	26	19.6	54	18.94
c) Cehalet ve eğitimsizlik	23	15.03	22	16.6	45	15.78
d) Önyargılar	19	12.4	17	12.8	36	12.6
e) Kötü yönetimler (iktidarlar)	16	10.4	12	9.09	28	9.82
f) Dış güçler (emperyalistler)	13	8.4	10	7.5	23	8.07
g) Medya	8	5.2	7	5.3	15	5.26
h) Rantçılar	7	4.5	4	3.03	11	3.85
ı) Güvenlik güçleri	3	1.9	4	3.03	7	2.45
Toplam	N=153	%100	N=132	%100	N=285	%100

Tablo 7’te görüldüğü gibi, araştırmaya katılan kız öğrencilerin 36’sı (%23.52), erkek öğrencilerin ise 30’u (%22.7), toplamda ise 66’sı (%23.15), “Ülkemizde toplumsal barışın önündeki en büyük engel veya engeller önem derecesine göre sizce nelerdir?” sorusuna, 1. sırada, “**İrkçılık**” olarak cevap vermişlerdir.

Tablo 8: “Ülkemizde Bütün Yurttaşların, Eşit Haklara Sahip Olduğuna ve Asla Ayrımcılık Yapılmadığına Kesinlikle İnanıyorum.” Maddesine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Soru: 6) Ülkemizde bütün yurttaşların, eşit haklara sahip olduğuna ve asla ayrımcılık yapılmadığına kesinlikle inanıyorum.	Kız		Erkek		Genel Toplam	
	f	%	f	%	f	%
a) Hayır, inanmıyorum.	101	66.01	92	69.69	193	67.71
b) Evet, inanıyorum.	25	16.33	21	15.90	46	16.14
c) Karasızım	16	10.45	11	8.33	27	9.47
d) Fikrim yok	11	7.18	8	6.06	18	6.31
Toplam	153	%100	132	%100	285	%100

Tablo 8’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan kız öğrencilerin 101’i (%66.01), erkek öğrencilerin ise 92’si (%69.69), toplamda ise 193’ü (%67.71), “Ülkemizde bütün yurttaşların, eşit haklara sahip olduğuna ve asla ayrımcılık yapılmadığına kesinlikle inanıyorum.” maddesine, “Hayır inanmıyorum” şeklinde cevap vermişlerdir.

Tablo 9: “Ülkemizde Toplumsal Barışın Sağlanamamasında Dış Güçlerin Etkisinin Olduğuna Kesinlikle İnanıyorum.” Maddesine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Soru:7) Ülkemizde toplumsal barışın sağlanamamasında dış güçlerin etkisinin olduğuna kesinlikle inanıyorum.	Kız		Erkek		Genel Toplam	
	f	%	f	%	f	%
a) Evet	57	37.25	52	39.39	109	38.24
b) Hayır	43	28.10	38	28.78	81	28.42
c) Kararsızım	32	20.91	26	19.69	58	20.35
d) Fikrim yok	21	13.72	16	12.12	37	12.98
Toplam	N=153	%100	N=132	%100	N=285	%100

Tablo 9’da görüldüğü gibi, araştırmaya katılan kız öğrencilerin 57’si (%37.25), erkek öğrencilerin 52’si (%39.39), toplamda ise 109’u (%38.24), “Ülkemizde toplumsal barışın sağlanamamasında dış güçlerin etkisinin olduğuna kesinlikle inanıyorum.” maddesini tercih etmişlerdir.

Tablo 10: "Ülkemizde Toplumsal Barışın Sağlanmasında En Kuvvetli Olgu Olarak Neleri Görmektesiniz?" Maddesine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Soru:7) Ülkemizde toplumsal barışın sağlanmasında en kuvvetli olgu (faktör) olarak neyi görmektesiniz?	Kız		Erkek		Genel Toplam	
	f	%	f	%	f	%
a) Adil ve eşit bir yönetim	78	50.90	69	52.27	147	51.57
b) Özgür bir yaşam	28	18.30	22	16.66	50	17.54
c) Din	17	11.11	13	9.84	30	10.52
d) Güvenlik	7	4.57	6	4.54	13	4.56
e) Diğer faktörler-İrkçılık yapılmaması -Ekonomik faktörler-Eğitim-Dışlanmamak-Birbirlerine tahammül etme	24	15.68	22	16.66	46	16.14
Toplam	N=153	%100	N=132	%100	N=285	%100

Tablo 10'da görüldüğü gibi, araştırmaya katılan kız öğrencilerin 78'i (%50.90), erkek öğrencilerin 69'u (%52.27), toplamda ise 147'si (%51.57), "Ülkemizde toplumsal barışın sağlanmasında en kuvvetli olgu (faktör) olarak neyi görmektesiniz? Sorusuna, "Adil ve eşit bir yönetim" şeklinde cevap vermişlerdir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına genel olarak baktığımızda; öğrencilerin çoğu "barış" sözcüğünden ilk akıllarına gelen düşüncenin "*insanların ayrımcılık olmadan bir arada yaşayabilmeleri*" olduğunu; "*ülkemizde toplumsal barışın sağlanacağına kesinlikle inandıklarını*"; ülkemizde toplumsal barışı sağlamanın bana göre öncelikli yolunun "*özgür bir yaşamdan*" geçtiğini; toplumsal barış önündeki en büyük engeli "*ırkçılık*" olarak gördüklerini; "*ülkemizde bütün yurttaşların, eşit haklara sahip olduğuna ve asla ayrımcılık yapılmadığına kesinlikle inanmadıklarını*"; toplumsal barışın sağlanamamasında dış güçlerin etkisinin olduğunu; "*toplumsal barışın sağlanmasında en kuvvetli olgu olarak adil ve eşit bir yönetim anlayışı*" olarak belirtmişlerdir.

Literatüre bakıldığında, barış psikologlarının toplumsal adalet (Christie, Wagner ve Winter, 2001), barışın sürdürülmesinde cinsiyetin etkisi (McKay ve De La Rey, 2001), çatışma sonrası barışın gerçekleştirilmesi ve barışın yeniden yapılandırılması (Wessels ve Bretherton, 2000; Wessels ve Monteiro, 2001), barışın ve savaşın psikolojik ve kültürel çevresi (Pederson, 2001), çatışma çözümleme (Sanson ve Bretherton, 2001) barış yapma ve barışı sürdürme (Montiel, 2001) konularıyla ilgilendikleri görülür (Akt: Eryılmaz, 2009: 24). Bu konuda çok sayıda araştırma yapılmıştır. Aktan-Kerem ve Kamaraj'ın (2006) yaptığı araştırmanın bulgularına göre, toplumun barış eğitimi konu-

sunda bilinçlendirilmesinin gerekli olduğu ve toplumun bilinçlendirilmesine yönelik barış eğitimine ilişkin seminer ve konferanslar verilmesinin yararlı olacağı sonuçlarını elde etmiştir. Kepenekçi (2010) tarafından yapılan bir çalışmada, sosyal bilgiler öğretmenleri barışın sağlanması için insanların ilk önce kendilerine saygı duymaları gerektiğini belirtmişlerdir. Demir (2011) tarafından öğretmenlerle yapılan görüşmede, öğretmenler sınav odaklı eğitim kurumlarının okullarda barış eğitimi konusuna yeterince önem vermediğini ve zaman ayırmadığını söylemiştir. Apaydın ve Aksu (2012) tarafından 17 öğretmenle yapılan çalışma sonucunda, öğretmenler okullarda barış eğitimi programlarının uygulanmasının ve barışla ilgili etkinlikler yapılmasının yararlı olacağına vurgu yapmışlardır. Damirchi ve Bilge'nin (2014) yapmış olduğu araştırmanın bulgularına göre, barış eğitimi programının uygulandığı yedinci sınıf öğrencilerinin saldırganlık davranışının azalmasında ve problem çözme becerilerinin artmasında programın olumlu bir rol oynadığı sonucuna ulaşmışlardır. İmamoğlu ve Bayraktar (2014) tarafından yapılan çalışmada, 20 kişilik Türk ve Macar öğrencilerin barış ve barış eğitime yönelik görüşleri incelenmiş, iki ülke öğrencileri arasında barış kavramına, barışın sürdürülebilmesi ve bu kavramının öğretilmesiyle ilgili çeşitli alanlara kimi zaman benzer fikirleri kimi zaman da farklı fikirler olduğu ortaya çıkmıştır. Eryılmaz (2009) tarafından yapılan çalışmada kadınların erkeklere oranla barışa karşı daha olumlu tutuma sahip olduğu tespit edilmiştir. Çıklan'ın (2015) yapmış olduğu araştırma bulgularına göre ise günümüz sorunları ancak negatif barışın yanında pozitif barışın da tesis edilmesi ile çözümlenebilir ve çözümün bireylere barış eğitiminin tesis edilmesi ile mümkün olabileceği gibi sonuçlar elde etmiştir. Bir diğer çalışmada, Aktaş'ın (2015) ilkökul, ortaokul ve lise öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmanın bulgularına göre, öğrencilerden elde edilen resimler dört kategoride değerlendirilmiştir. Öğrencilerin çizdikleri resimlere bakılınca beş, altı ve yedinci sınıf öğrencileri savaşı şiddetle ve silahlarla anlatmaya meyillidirler. Öğrencilerin büyük çoğunluğu savaşı felaket olarak değerlendirmiş, barışın önemini vurgulayan resimler çizmişlerdir. Buna karşılık savaş ve barış kavramının bir arada çizildiği çok sayıda resim vardır. Birçok öğrenci savaş ve barışı, adeta "gece ile gündüz" gibi birbirine zıt kavramlar olarak betimlemişlerdir. Barış kültürünü barındıran barışçıl ortamların oluşturulması ve geliştirilmesinde etkili olan faktörler arasında; fiziki ortam, müfredat ve öğretmenin donanımı, yaratıcılığı ve davranışları sayılmaktadır (Pınar ve Göl-Güven, 2012: 63).

İnsan, sosyal bir varlıktır. Çevresindeki tüm olaylardan direk veya dolaylı etkilenir. Bu etkileşim insana zarar verdiği gibi zirveye çıkmasına da yardımcı olur. Dayanışmalar sayesinde toplumlar ve ülkeler kalkınır. Kendi başarı-

sızlığımız eğer bir toplum içinde olumsuz etki yapıyorsa oturup, düşünüp nerede neden hata yaptığımız irdelememiz gerekmektedir. Kısacası, birbirimizin gözünü oyacağımıza, pozitif dayanışma içerisinde olsak, hem kendimiz hem çevremiz hem de ülkemiz bundan nasiplenecektir (Feyzioğlu, 2013; İmamoğlu ve Bayraktar, 2014:21; Canpolat ve diğ., 2010).

Giderek küçülen dünya, barışı zorunlu kılıyor. Bunun için barışı, bir hayal olmaktan çıkarmak, yaşayan bir gerçeklik yapmak için herkesin çaba göstermesi gerekir. Burada her bireye düşen görev; toplumu devletle, dinsel, etnik ve kültür kümelerini birbirleriyle, hukuksal eşitlik, demokrasi, insan hakları ve evrensel değerler temelinde buluşturmaya, Türkiye'yi güven, istikrar ve huzur içinde yaşanır bir ülke yapmaya çalışmak olmalıdır. Mevlana, Mesnevi Şerhi III çalışmasının 188 ve 449 sayfalarında insanlar arasındaki çatışmanın nedenlerini şu şekilde dile getirmektedir: Ona göre, birbirlerini ötekileştiren insanlar, toplumlar ve dinler arasındaki çatışmanın temel nedenlerinden biri de, yetmiş iki milletin birbirini tanımaması, aralarında diyalog kurulamaması ve her birinin diğerine şüphe ile bakmasıdır Farklı din mensuplarının, toplumda iyiliği yayıp kötülüğü önleme konusunda işbirliği yapamayışlarının ve aralarında çıkan kavgaların bir başka sebebi de, ötekinin dilini anlayamamak, onun düşünce ve duygu dünyası hakkında fikir sahibi olmamaktır. Mevlana, en geniş ve en kapsamlı yaklaşımlarıyla, çok kültürlü ve çok dinli bir dünyada, farklılıkların değil, '*insan oluş*' gibi en tabî müşterekliğin dikkate alınması gerektiği yönünde çok önemli mesajlar vermiştir. Yunus'un kendi deyişiyle kültürümüze kazandırmış olduğu "*Yaratılanı hoş gördük, Yaratan'dan ötürü*" yaklaşımının Mevlana'da da en açık ve en derûnî anlatımlarla mevcut olduğunu görmek mümkündür. Zira onun dünyasında, belli bir inanca mensup olmaktan dolayı bir insanın hor görülmesi ve 'ötekileştirilmesi' bir tarafa, bir hayvanın bile yaptığı kötü bir eylemden dolayı kınanmasının doğru olmayacağına işaretler vardır. Hümanist (insancıl) psikolojinin öğretileri de bu bağlamda olup, hümanist psikologlar benzer görüşleri savunmaktadır.

Barış, ancak çatışan odak ve örgütlerin dışında gelişirse yaşam bulur. Savaşın, siyasi manevralarının oyuncağı olmazsa yeşerir. Barış, şiddeti merkezine alanların cenderesinde, kurt kapanlarında değil; ancak onların dışında, bağımsız bir barış hareketi tarafından, toplumun özlemi olarak dile getirilirse gerçekleşir. Ya yaşanan sorunların batağında kaybolacağız; ya da sorunlarını çözmüş bir ülke olarak, dünya uluslar ailesinin saygın bir üyesi olacağız. Böylece ülkemiz ve bölgemiz barış ve istikrar adası olacaktır (Alan, 2013; Akkuş, 2010).

Barış insanoğlun günümüzde en çok arzuladığı ve ihtiyaç duyduğu değerler arasındadır. Arzu edilmesine rağmen tüm dünyanın barış dolu bir yer olmasını beklemek günümüzün şartlarıyla adeta imkânsız hale gelmiştir. Dinler, gelenekler, kültürler, fikir adamları barışın hangi değerler barındırması gerektiğine dair fikirler öne sürmüşlerdir. İdeal olan barış; savaşların ve şiddetin olmaması anlamına gelen negatif barış değildir. İdeal olan barış savaşların ve şiddetin olmadığı, bunlara ek olarak adaletin, eşitliğin olduğu pozitif barıştır. Pozitif barışın olduğu yerde ayrımcılık ve ötekileştirme yoktur (Aktaş ve Safran, 2013: 131).

Öneriler:

- Barış öğretilabilir bir kavram olduğu için eğitimciler derslere barış değerini katmalıdırlar.
- Literatür değerlendirildiğinde savaş ve barış kavramını ele alan uygulamalı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.
- Akademisyenlerin yanında bireysel, örgütsel, gönüllü girişimler ile gerçekleştirilen çalışmalar da barış kültürünün yaratılması ve barışın öğretilmesi gerekir.
- Bu konuda, toplumun bilinçlendirilmesi yönelik barış eğitimine ilişkin seminerler, çalıştaylar, sempozyumlar ve konferanslar düzenlenmelidir.
- Etkin barışçıl çözüm anlayışının ve kültürünün oluşturulması; erken yaşlardan başlayıp yaşam boyu süren bir eğitim anlayışını gerektirdiği için örgün ve yaygın eğitimde barış eğitimi her düzeyde eğitimin ayrılmaz bir parçası olmalıdır.
- Milli Eğitim Bakanlığı ile iş birliği içinde her kademe için ayrı geliştirilmiş barış, çatışma çözme ve ara buluculuk üzerine müfredata seçmeli ders konulmalı; aktif dinleme ve şiddetsiz iletişim becerilerini geliştirilmelidir.
- Üniversitelerin ortamları (fiziksel, yapısal, sosyal, duygusal, toplumsal ve estetik mekân bakımından) eğitimin amacına uygun biçimde tasarlanmalıdır.
- Bu kapsamda eğitim ortamlarının sanat, spor gibi çocukların yaratıcılıklarını ve kişisel becerilerini geliştirebilecek olanaklara sahip olmalı, sanat eğitimine ve aktivitelerine önem verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Alan, C. (5 Nisan 2013). Toplumsal Barış ve Huzur Tehdit ve Tesis Eden Unsurlar, <http://bolgegazetesivan.com/yazar.asp>, (Erişim tarihi: 08.06.2015).
- Algül, N. (2015). Barış Çalışmaları: Başlangıçtan Günümüze Değişimi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 3 (1), 90-92.
- Akkuş, T. (01 Ekim 2010). *Toplumsal Barış*, <http://www.edebiyatdefteri.com>. Erişim tarihi: 08.06.2015.
- Aktan, A. ve Kamaraj, I. (2006). Erken Çocukluk Dönemi “Barış” Değerine Evrensel Bir Bakış III. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 81-92.
- Aktaş, Ö. ve Safran, M. (2013). Evrensel Bir Değer Olarak Barış ve Barış Eğitiminin Tarihçesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17 (2), 131-150.
- Aktaş, Ö. (2015). 5-10. Sınıf Öğrencilerinin Savaş ve Barış Kavramına Yükledikleri Anlamların Resimler Yoluyla İncelenmesi, *Turkish History Education Journal*, 4 (2), 64-86.
- Aristophanes (2012). *Barış*. (Çev.) Yücel Erten. Ankara: Ankara Devlet Tiyatroları.
- Apaydın, Ç. ve Aksu, M. (2012). Öğretmenlerin barış eğitimine ilişkin görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (3), 107-130.
- Canpolat, E., Kaya, M. ve Küçüktağ, İ. (2010). Öğretmen Adaylarının Değer Algısı. 9. Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu, 20-22 Mayıs 2010, Elazığ, ss.1123-1126.
- Coşkun K. S. ve Keskin, Y. (2009). Cumhuriyet Dönemi İlkokul (İlköğretim 1. Kademe) Sosyal Bilgiler Ve Onun Kapsamına Giren Ders Programlarında Bir Değer Olarak “Barış’ın Yeri”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7 (17), 69-92.
- Çıkla, İ. (2015). Uluslararası İlişkilerde ve Devletlerarası Politikalarda Barış Kavramı. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 3 (2), 23-44.
- Damirchi, E. S. ve Bilge, F. (2014). Barış Eğitim Programının 7. Sınıf Öğrencilerinin Çatışma Çözme ve İletişim Becerilerine Etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 39 (175), 309-318.
- Demir, S. (2011). Türkiye’de Barış Eğitimi Bakış: Tanımlar, Zorluklar ve Öneriler: Nitel İnceleme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (KUYEB)*, 11 (4), 1727-1745.
- Doğanay, A. (2009). Değerler Eğitimi. (Ed.), Cemil Öztürk. *Sosyal Bilgiler Öğretimi İçinde* (225-256), Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Erkman, F. (2012). *Barış Kültürü*. Barış Kültürü ve Eğitimi Çalıştayı. 11 Mayıs 2012, İstanbul, ss. 22-26.
- Eryılmaz, A. (2009). Barışa Yönelik Tutumların Özsayı ve Cinsiyet Değişkenleriyle İncelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (BAÜ)*, 12 (21), 23-31.
- Feyzioğlu, T. (31 Mayıs 2013). Toplumsal Dayanışmanın Toplumsal Barışa Katkısı Nedir? <http://www.bakimliyiz.com>, Erişim tarihi: 08.06.2015.
- Harris, L. M. ve Morrison, M. L. (2003). *Peace Education*, (2th edition). Mcfarland Company Publishers, North Carolina, USA.

- Hendrickson, D. C. (2013). International Peace: One Hundred Years On. *Ethics & International Affairs*, 27 (2), 129-146.
- İmamoğlu, H. V. ve Bayraktar, G. (2014). Türk ve Macar Üniversite Öğrencilerinin Barış Kavramına İlişkin Algılarının Karşılaştırılması. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (1), 20-44.
- Karasar, N. (1994). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*". Ankara: Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.
- Karasar, N. (1995). *Araştırmalarda Rapor Hazırlama*. Ankara: Alkım Yayınları.
- Kepenekçi, K. Y. (2010). Üniversite Öğrencilerinin Ulusal ve Uluslararası Barışa İlişkin Görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 43 (2), 27-49.
- Mardin, N. B. (2012). *Barış Eğitimi*. Barış Kültürü ve Eğitimi Çalıştayı. 11 Mayıs 2012, İstanbul, ss. 27-42.
- Matthews, L. (2002). *Peace With Me, Non-Violent Conflict Resolution in and out-of School*, UNESCO, Paris.
- Mevlana, Mesnevi Şerhi III, 188.
- Mevlana, Mesnevi Şerhi III, 449.
- Oğuzlu, T (2014). *Liberalizm*. Uluslararası İlişkilere Giriş. (Ed.), Şaban Kardaş - Ali Balcı. İstanbul: Küre Yayınları.
- Polat, N. (2007). *Türkiye’de Barış Düşüncesi*. Uluslararası İlişkiler. 4 (14), 217-253.
- Piaget, J. (1989). Is Education for Peace Possible? *The Quarterly Journal Of The Jean Piaget Society*, 17, 5-9.
- Pınar, M. ve Göl-Güven, M. (2012). *Barış Kültürünün Eğitim Teknolojisindeki Yeri*. Barış Kültürü ve Eğitimi Çalıştayı. 11 Mayıs 2012, İstanbul, ss. 63-84.
- Riviere, F. (2005). *Kabul*. (Çev.) Devrim Çetin Kasap. İstanbul: Metis Yayınları.
- Salomon, G. ve Nevo, B. (2002). *Peace Education: The Concept, Principles and Practices Around The World*. Mahwah, NJ: LEA
- Selcen, N. ve Akgül, P. (2015). Barış Çalışmaları: Başlangıçtan Günümüze Değişimi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 3 (1), 85-106.
- Sertel, J. M. ve Kurt, G. (2004). *Winpeace Barış Eğitimi Barış Bireyde Başlar*. İstanbul: Ekspres Basım.
- Tolstoy, L. (2010). *Savaş ve Barış I*. (Çev.) Zeki Baştımar. İstanbul: Can Yayınları.
- Volkan, V. (1996). Bosnia- Herzegoniva: Ancient Fuel of Modern Inferno, *Mind & and Human Interaction*, 7, 110-127.
- Wolfsfeld, G. (2004). *Media and the path to peace*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Çevrimiçi kaynaklar:**
<http://www.tdk.gov.tr/index.php>, (Erişim tarihi: 13.08.2016).
<http://www.uludagsozluk.com>, Toplumsal Barış, (Erişim tarihi: 08.06.2015).

METİN ALTIOK'UN ŞİİRLERİNDE TEKRARLANAN BİR İZLEK: SÜRGÜNLÜK VE BİR SÜRGÜN MEKÂNI OLARAK BİNGÖL

Yusuf AYDOĞDU*

Özet

Çağdaş Türk şiirinde, 1970'lerin sonunda yayımlamaya başladığı şiir kitaplarıyla adından söz ettirmeye başlayan Metin Altıok, daha çok lirik, duyarlı, melankolik ve trajik yönü ağır basan şiirleriyle ön plâna çıkmış bir şairdir. Altıok'un şiirleri aşk, sevgi, acı, yalnızlık, yabancılaşma, melankoli, ölüm gibi izlekler etrafında şekillense de onun şiirlerinde sıklıkla tekrar edilen bir diğer izlek sürgün/sürgün olma halidir. Kendisini bir yere ait hissedemeyen, sürekli bir göçebe ve kaçış halinde olan şairin bu duygusunu besleyen en önemli unsur özyaşamöyküsüdür. Çocukluğunda anne sevgisinden mahrum kalan şair, yaşamı boyunca bu duygunun eksikliğini hissetmiş, annesi ile kuramadığı sevgi bağını daha sonraki ilişkilerinde de bir türlü tamamlayamamıştır. Bununla birlikte şairin felsefe öğretmeni olarak hiç beklemediği bir yere, şaire göre uzak bir taşra şehri olan Bingöl'e atanması, uzun yıllar Bingöl'de kızı Zeynep'ten uzak geçen yıllar, hiç bilmediği yeni bir kültür ve coğrafyaya olan uyumu/uyumsuzluğu da bu sürgünlük duygusunu besleyen bir diğer durumdur.

Bu çalışma; Metin Altıok'un özyaşamöyküsünden yola çıkarak, şairin şiirlerinde sıklıkla tekrar edilen sürgünlük izleğini besleyen unsurları okuma çabasıdır.

Anahtar Sözcükler: Şiir, Türk Edebiyatı, Metin Altıok, Sürgün, Bingöl

A REPEATED THEME IN METIN ALTIOK'S POEMS: EXILE AND BINGOL AS A PLACE OF EXILE

Abstract

Metin Altıok is a poet who made a name for himself in contemporary Turkish poetry with poetry books that he started to publish in the late 1970s. Metin Altıok is a poet who came to the forefront with his lyrical, sensitive, melancholic and tragic poems. His poems include themes of love, pain, loneliness, alienation, melancholy and death. However, another subject frequently repeated in the poet's poems is exile / exile. The exile theme, which is frequently repeated in Metin Altıok's poems, stems from his autobiography. Deprived of the love of mother in her childhood, the poet felt the lack of this feeling throughout his life. However, his appointment to the city of Bingöl, which is far away from Ankara, a philosophy teacher, led him to loneliness. The fact that Altıok stayed away from Zeynep's daughter injured his deeply.

This study aims to determine the theme of exile, which is frequently mentioned in Metin Altıok's poems.

Key Words: Poetry, Turkish Literature, Metin Altıok, Exile, Bingol

* Dr. Öğretim Üyesi, Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: aydogduy0@gmail.com.

Giriş

Çağdaş Türk şiirinde daha çok lirik, duyarlı, melankolik yönü ağır basan şiirleriyle ön plana çıkmış olan Metin Altıok, resim ile başladığı sanat hayatını otuzlu yaşlardan sonra yayımlamaya başladığı şiirleriyle de genişletmiş, yaratıcı ve çok yönlü bir şairdir. 14 Mart 1941'de İzmir Bergama'da dünyaya gelen Altıok, Melahat Moral ve Süleyman Altıok'un ilk çocuğudur. Daha sonra Meral adında bir kız kardeşi olan Altıok'un çocukluğu, İzmir Karşıyaka'da geçer. Karşıyaka'daki yaşadıkları evin ve o çevrenin Altıok'un düşünce ve estetik dünyası üzerinde önemli tesiri olmuştur. Altıok'un çocukluğunun geçtiği İzmir Karşıyaka Alaybey Mahallesi, orta halli insanların yaşadığı, sahilinde çay bahçeleri, balıkçı tekneleri olan, içinden bir de tren yolu geçen bir mahalledir. Oturdıkları ev, bahçesinde meyve ağaçlarının, bir de kuyunun olduğu eski bir Rum evidir. Evin arkasındaki kilisede görevli olan papazın bir dönem kaldığı bu ev, Altıok'un resim ve heykele olan ilgisini tetikleyen ilk mekândır. Çünkü Metin ve Meral evin bahçesinde ve kömürlüğünde Yunan kültürüne ait figürlerin yer aldığı birçok eski çanak, çömlek, kırık eşya bulurlar. Bu figürlerden etkilenen şair, daha sonra hem taş işlemeciliğiyle ilgilenecek hem de resme yönelecektir.

Çocukluğunda içe dönük, çekingen bir karaktere sahip olan Altıok'un bu tavrında sevgisiz bir aile ortamında büyümesinin, özellikle de şefkatten yoksun, otoriter bir annenin etkisi belirgindir. Bu sebeple şairin daha sonra yazdığı birçok şiirinde anne imgesi; *sevgisizlik, otorite, kaçış, şiddet, yabancılaşma* ve *sürgün* kavramlarıyla birlikte ele alınmıştır.

Şairin annesi ile bir türlü kuramadığı sevgi bağı daha sonraki hayatını da doğrudan etkilemiş, özellikle ilk evliliğinde yaşadığı sıkıntılar, kendisini bir yere veya bir kişiye ait hissedememe duygusu ve sürekli göçebe-sürgün olma hali ve alkole sarılma gibi çeşitli durumları tetiklemiştir. Bu çalışmada ilk aşamada sürgün kavramı, sürgünlük hali üzerinde durulmuş ikinci aşamada Metin Altıok'un sürgünlüğünün temel kaynağı olan çocukluğu ve annesi ile olan ilişkisi irdelenmiş, bir sonraki aşamada ise, şairin kendisini bir sürgün olarak hissettiği Bingöl'de yaşadıkları değerlendirilmiştir.

1. Sürgün Kavramı ve Sürgünlüğün Yansımaları

Yolculuk ve sürgün edebiyatta çok eskiden beri işlenegelen ve çoğu zaman birbirini tamamlayan iki izlek olarak ele alınmıştır. Yolculuk sürgünün

öncülü, ona götüren süreçtir. Bu açıdan önce yolculuk başlar. Yolculuk hem gerçek hali (geçeklik olarak) hem de metaforik bağlamıyla gitme, ayrılma eylemidir. Yola çıkma hali, bireyin bazen isteğiyle bazen de dışarıdan zorlamasıyla oluşan bir durumdur. Kişinin isteğiyle gerçekleşince bu bir nevi gezidir ve olumlu taraflarıyla karşımıza çıkar. Kişinin isteği dışında gerçekleşince bu artık olumlu bir imge olmaktan çıkar, sürgüne dönüşür. Bu açıdan yolculuk ve sürgün birbirinin tamamlayıcısıdır.

Sürgün olma hali, insanlığın trajik serüvenlerinden biridir. İnsanın yersizliğine ve yurtsuzluğuna sebep olan bu durum, bireyin içinde yaşadığı toplumdaki zorunlu kopma ve ayrılma halidir. Sürgün veya sürgünlük duygusu anayurttan kovulan insanın yaşadığı bir çaresizlik duygusudur. "Mekânsal bağlamdaki sürgünlük/kaçaklık zamanla yoran, inciten, köksüzleştiren bir psikolojik duruma dönüşmektedir." (Özger, 2012:178).

Çoğu zaman bireyin toplumla, siyasi erkle, devletle savaşından doğan sürgün olma hali, bazen bir dışsal zorunluluktur bazen de bireyin kendisine ve çevresine yabancılaşması sonucu oluşur. "Sürgünlük, bireyin benliğinde de olsa, yaşadığı toplumla da olsa bir karşılaşmadan/karşı koymadan doğar." (Andaç, 1996: 15). Ancak bu karşı koymanın ağır bedelleri vardır. Köklerinden kopan/koparılan birey, gittiği yerde de tutunmanın/tutunamamanın uğraşısı içerisinde. Mevcut kimliğinden sıyrılmak, yeni ortama uygun bir kimlik oluşturmak zorundadır. Bu açıdan sürgünün öncesi kadar sonrası da birçok açıdan sancılarla doludur. Sürgündeki kişinin belleği parçalanmış bir bellektir. Yeni yaşam alanına odaklanmaya çalışan belleğin bir tarafı da anavatanını düşünmektedir. Sürgün belleği bu yönüyle donup kalmıştır. Geçmişine, geldiği yere takılı kalmıştır. Oradan kurtulması mümkün değildir. Bu açıdan parçalanan, dağılan bir bellek hiçbir şeye tam manasıyla odaklanamaz.

Genellikle sürgün kavramı ile bireyin anayurdundan koparılışı, memleketinin dışında yaşamak zorunda bırakılması düşünülmektedir. Oysa sürgün kavramı sadece bir toprak parçasından kopuşu değil, insanlığın ontolojik durumunu sorgulamasından, bireyin yaşadığı topluma yabancılaşmasına kadar çok geniş bir alana tesir etmektedir. Hatta psikolojide anneden ilk ayrılık olan doğum ve sonrası da sürgünlük olarak ele alınır. Anne karınıdaki çocuk için bu yer onun anavatanıdır. Buradan ayrılmak, anavatanından ayrılmaktır. Hatta bir sonraki aşamada anne sütüne bağımlı olan çocuğun, anne sütünü bırakmak zorunda kalması da onda bir ayrılma, sürgün hissi uyandırmaktadır.

Bu açıdan sürgün kavramını dar bir tanımın içine sıkıştırmak mümkün değildir. Bireyin içine doğduğu ailede sevgi ve ilgiyle büyümesi bir aile sorumluluğudur. Bu durumun oluşmadığı, şiddet, çatışma ve sevgisizliğin oldu-

ğu ailelerde, çocuk sevgiden mahrum kalacak, giderilmesi elzem olan temel ihtiyaçlarını gideremeyecek, ailede sağlıklı bağlılık ve birliktelik gerçekleşmeyecektir. Bu duygu hali de çocukta sürgünlük, ait olamama, yabancılaşma duygusunu yaratmaktadır.

1.1. İlk Kaçış-Sürgünlük: Anne Sevgisizliği

Mutsuz ve uyumsuz bir ailenin iki çocuğundan biri olan Altıok'un özelliikle annesiyle arası hiçbir zaman iyi olmamıştır. Anne sevgisi ve şefkatinden mahrum kalan Altıok'un çocukluğundan itibaren kendi odasına sığınması, fazla konuşmaması onun içe dönük bir şair olmasını etkileyen sebeplerin başında gelmektedir. Bu da Altıok'un şiirlerinde yabancılaşma, kaçış, sürgünlük gibi izlekleri doğurmaktadır.

Altıok'un çocukluk günlerinin şahidi olan kız kardeşi Meral Altıok şairle birlikte geçen çocukluk günlerinin mutsuz ve sıkıntılı geçtiğini belirtir. Bunun başat ögesinin şairin anneleri ile ilişkisine bağlar.

“Günlerdir birlikte yaşadığımız mutlu bir çocukluk anımızı hatırlamaya çalışıyorum. Üzgünüm ama bulamıyorum. Biz hiç çocuk olmadık. Ağabey-kardeş hiç oynamadık. Biraz aramızdaki yaş farkından, biraz annemiz yüzünden. Kısacası, mutsuz bir ailede, hüznü bir çocukluğu paylaştık seninle. (...) Tavan arasında bir odamız vardı. Orayı verdiler sana. Ne kadar mutlu olmuştun. Evdekilerden uzak bir dünya yarattın kendine. İlk resimlerin orda şekillenmeye, ilk dizelerin o odada yazılmaya başladı.” (Altıok Akatlı, 2013: 21).

Altıok'un şiirlerinde anne, sevgisizliğin, kaçışın ve sürgünlüğün ilk imgesi olarak karşımıza çıkar. “Şairin anne eksikliği mizacındaki hüznün en büyük etkenlerinden biri olup şiirinde de varlığını sürdürmüştür.” (Bayer, 2018: 3). Altıok, çocukluğundaki bu olumsuz durumu bütün hayatı boyunca yaşamış ve şiirlerinde tekrar edilen bir imge olarak sürekli işlemiştir.

Örneğin “Sarıl Bana” adlı şiirinde
 “Bu yaşıma geldim içimde bir çocuk hâlâ
 Sevgiler bekliyor sürekli senden.
 İnsanın bir yanı nedense hep eksik
 Ve o eksikliği tamamlayayım derken,
 Var olan aşınıyor zamanla.
 Anamın bıraktığı yerden sarıl bana” (Altıok, 2006: 67)

Hayatın zorlukları karşısında ezilen ve eşiyile mutsuz bir ilişkisi olan anenin hincını çocuklardan çıkarması, onlara sert davranması, çocuklarını şefkatten ziyade otoriter kimliği ile şekillendirmeye çalışması Altıok'u içten

içe yaralayan bir durumdur. Komşunun oğlu kadar sevilmediğini düşünen şair için anne sığınak değil uzaklığı ve kaçıışı tetikleyen bir unsur olmuştur. “Bir Gün Ölürüm” adlı şiirinde anne-oğul uzaklığı şu ifadelerle dile gelmiştir:

“Ölümü arayarak geçti
Bunca yılım
Kötü annem
Beni komşunun oğlu kadar seven” (Altıok, 2006: 163).

Altıok’un kapanmaz yarası olan çocukluğuna ait her olumsuz yaşantı anne ile ilişkilendirilir. “Acılarla Sorularla” adlı şiirinde zihnindeki cevapsız sorularla yine çocukluğuna yönelir:

“Cevapsız sorunun
Boynu büküktür;
Hemen anlar
Yetim olduğunu
Ben neden hala
Duyuyorum avucumda
Bir çocuk elinin
Sızlayan boşluğunu” (Altıok, 2006: 208).

Bu sevgisiz çocukluğun şairin ruh dünyasında önemli bir travma yarattığı açıktır. Birçok şiirinde eksik kalan çocukluğunun izleri vardır. “Ben Üzre” adlı şiirinde ise kaybolan çocukluğunun sebebini ararken yine karşısına annesi çıkacaktır:

“İçimde kaybolmuş bir çocuk korkusu,
Bakıyorum pencereden dışarı;
Uzakta kuru dağlar ve meşe korusu.
(...)
Baktım annem yoktu yanımda;
Sırtımda bahriyeli giysimle,
Ben bir kez kayboldum çocukluğumda” (Altıok, 2006: 219).

Anne sevgisinden mahrum büyüyen Altıok’un sonraki yaşamı da bu sevgisizlikle şekillenir. Şairin hem biyografisinde hem de şiirlerinde sıklıkla bir yere ait olamayan, tutunamayan, yola ve yolculuklara sığınan göçebe tavrında çocukluğunun önemli bir tesiri vardır. Çetin Altan’ın “sevilmeyen insanlar beğenilmek isterler, hele de anneleri tarafından sevilmemiş çocuklar yazıyla filan uğraşırlar...” sözü tam manasıyla Metin Altıok için söylenmiştir. Çünkü Altıok’un bilinçaltında önemli yer edinen bu anne-sevgisizlik-şiddet eğiliminin dil yoluyla (şiirle) çeşitli yönlerden işlendiği görülmektedir.

Baba, sevgisiz anne imgesinin tersine evdeki yumuşak yüzdür. Evi dengeleyen, çocuklarını anne sertliğine karşı koruyan biridir. Nitekim şair, şiirlerinde babasına dair hep olumlu imgeler kullanmıştır. Ayrıca babanın gazeteci, matbaacı kimliği ve kültür ve sanata yakınlığı Altıok'un felsefeye ve sanata olan ilgisini de tetiklemiştir. Altıok, anne-baba ikileminde sürekli olumsuz anne imgesinin karşısına olumlu baba imgesini yerleştirir:

“Yok olan babamdı belki
Ölüm tutkumu pekiştiren” (Altıok, 2013: 163).

1.2. Sancılı Gençlik Yılları

Altıok, henüz lisedeyken felsefe bölümünü okumaya karar vermiştir. Özellikle lise yıllarında okuduğu yazarlardan, felsefecilerden çok etkilenir. 1963 yılında sınava girer ancak felsefe bölümünü kazanamaz. Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Hintoloji bölümüne yerleşir. Altıok'un bu bölüme girmesi biraz tesadüftür. Hint edebiyatından sadece Tagore'ü tanıır ancak eli resme yatkın olduğu için Sanskrit alfabesinin grafik karakterlerini çok iyi çizer. Bu da bölümdeki Profesör Abidin İtil'in dikkatini çeker. İtil, Metin'e “Bu bölümden ayrılma seni asistan yapacağım.” (Aygündüz, 2008: 4) dese de Altıok, Felsefe bölümünde kontenjan açıldığı gibi oraya geçer.

1963-1971 yılları arasındaki okul dönemi onun entelektüel gelişimin en hızlı olduğu yıllardır. Felsefe bölümüne başladıktan sonra okul ortamında kendi çevresini oluşturur. Daha sonra eşi olacak Füsün Akatlı da bu ekibin içindedir. Arkadaş grubu içerisinde dikkat çeken zekâsı ve keskin bir mizah gücü olan Altıok, hemen onlar arasından sıyrılır. Bu arkadaş grubu o dönemde genellikle *Buhara Meyhanesi*, *Atak Meyhanesi* veya *İzmir Lokali* nin müdavimleridir. Bu mekânlarda sanat, siyaset ve güncel olaylar tartışılır. 1960 Askeri İhtilal'in etkisiyle sosyalist düşünceye bağlı birçok gençlik hareketi ortaya çıkmış, hem toplumda hem de öğrenciler arasında bir ‘sol rüzgârı’ esmektedir. Altıok da sosyalist dünya görüşünün etkisiyle hareket içindeki yerini belirleyip çevresindeki bazı arkadaşlarıyla birlikte hareket etmektedir. Sola eğilimli olan bu arkadaş grubu da Türkiye İşçi Partisi'ne yakın durmakta, hatta Altıok ve bazı arkadaşları bu partinin birer üyesi olarak miting, toplantı vb. etkinliklere katılmaktadır. “Aydın olmaya giden yol, muhalif olmaktan geçer” sözünü yaşamının temel ikesi haline getirmiştir. (Bkz. Çetin Altıok, 1993: 28). Altıok, partide daha çok resim ve çizimlerle çeşitli pankartlar hazırlar. Ayrıca bu dönemde çıkan ve sosyalist çizgide politik yazıların ön plana çıktığı gençlik dergisi *Dönüşüm*'e de çeşitli katkılarda bulunur.

Bu dönemde okulda gösteremediği başarıyı politik ortamlara girerek ve hazırladığı resim sergileri ile giderir. Arkadaşı Abdullah Nefes'in de katkılarıyla ilk resim sergisini Sinematek Derneğinin salonunda sergiler. Bu sergideki resimlerin ana ögesi, ellerdir. "Yumruk eller, sevgili eller, çaresiz eller, nasırlı eller, akla gelebilecek ve duyumsanabilecek bütün eller" (Nefes, 2013: 32).

Metin Altıok ilk evliliğini, aynı zamanda üniversitedeki Felsefe bölümünden arkadaşı olan Füsun Akatlı ile yapar. Akatlı; ortak ilgilere, aynı dünya görüşüne rağmen Altıok ile ilişkilerinin son sınıfa kadar arkadaşlık çizgisinde ilerlediğini belirtir. Akatlı: "Son sınıfa kadar özel bir yakınlığımız olmadı. İkimizin de başkalarıyla gelgeç duygusal yakınlıklarımız oluyordu. Ben iki yıl boyunca Metin'e hep kardeş gözüyle bakmışımdır." der. Ancak 1965 yılının Eylül ayında nişanlanan çift, öğrenci olmalarına ve ailelerini karşılarına almalarına rağmen 1966 Temmuz'unda evlenir. Evlilik sürecinde Altıok'un ailesi ekonomik sıkıntılarla boğuşmaktadır. Bu sebeple aile, Altıok'un evliliğine herhangi bir katkıda bulunamaz. Akatlı'nın ailesi ise daha iyi şartlarda yaşayan elit bir ailedir. Uzun bir süre bu evliliğe sıcak bakmazlar. "Metin'in benim ailemle arası her zaman iyi olmamıştır. Sözünü ettiğim sosyal sınıf çatışmasının bir ucunda yer aldıkları için, özellikle annemi ve anneannemi hiçbir zaman tam kabullenememiştir (...) Buna karşılık, büyük aile kavramına, sevgi ve sıcaklığa duyduğu özlem, çok rahat bir insan olan babamla ve ailenin genç bireyleriyle çok iyi ilişkiler kurmasını sağlamıştı. Kardeşlerim için gerçek bir ağabey olmuştu." (Akatlı, 2013: 121).

Maddi şartların uygun olmaması, ailelerin evliliğe sıcak bakmaması (özellikle Füsun Akatlı'nın ailesi bu evliliğe karşı çıkmıştır.) çiftin sade bir مراسم düzenleme isteği gibi sebepler yüzünden bir düğün yapılmaz. Basit bir nikâh merasimi düzenlenir. Kendi imkânları ve ailelerden de çok asgari yardımlarla bir ev kurulur. Altıok ve Akatlı çiftinin ilk evi Kızılay Lojmanlarıdır. Birkaç temel eşya, geniş kitaplık ve portatif bir plaktan oluşan bu mütevazı evde, altı ay kalınır. Evin ısınma probleminden dolayı kaloriferli bir eve geçilir. Bu yeni ev, çiftin arkadaş çevresinin, sanatçıların ve şairlerin de uğrak yeri haline gelir.

Çiftin gelgitli, sorunlu bir evlilikleri olmasına rağmen 1968 yılının Ocak ayında Altıok'un "Erken olmuş yemişim, dalımın yaralı", "Gülüşün bir kuş olacak hep omzumda"¹ diye tarif ettiği, üstüne titreyeceği Zeynep adlı bir kızları dünyaya gelir. Zeynep, bu evliliğin daha uzun sürmesinde en önemli

1 Remzi İnanç, "Metin Altıok'tan Bende Kalanlar", *Gölgesi Yıldız Dolu (Metin Altıok Kitabı)*, Haz.: Zeynep Akatlı Altıok, İstanbul: Doğan Kitap. S. 77

etkendir. Şairin kızıyla çok özel bir ilişkisi vardır. Zeynep şairin hayata tutunma sebebidir. Onu mutlu etmek için her türlü çabayı gösterir. “Sırf o iştahla, eğlenerek yesin diye sabah kahvaltılarında ekmek dilimlerine zeytinden gözler, reçelden ağız, düdük makarnadan burun yapar. Ona sonbahar yapraklarından masa örtüsü hazırlamayı öğretir.” (Aygündüz, 2008: 5). Zeynep’e bir çocuktan ziyade yetişkin muamelesi yapar. Kızını resimlerle, kitaplarla tanıştırır. Şair ve yazar dostlarıyla bulunduğu mekânlara Zeynep’i de götürür. Zeynep sadece aile için değil arkadaş çevresi için de bir maskottur. Ona Zeynep dışında “Zozimma” “Zoziterato” bazen “Zapotek” bazen “Zozo” gibi çeşitli adlarla seslenilir.

Altıok, evlendikten sonra düzenli bir işte çalışmaz. 1966-1967 yılları arasında Kızılay Genel Müdürlüğünde memur olarak çalışır. Bu çalışma kısa sürer. Aynı yıl, 1967’de Çetin Sipahi ile birlikte Ankara Fransız Kültür Merkezinde ilk sergisini açar. Resimlerden eline geçen para dört aylık maaşı kadardır. Burada sattığı birkaç resim onu umutlandırır. Bu sebeple Kızılay’daki memuriyeti bırakır. Aslında hem bu iş hem de Füsun Akatlı’nın geçici bir süre İmar-İskân Bakanlığında çalışması, Akatlı’nın babası sayesinde olur. Böylece evlilik için bir kısım maddi hazırlıklar yapılır. Akatlı da bir süre sonra Felsefe bölümüne asistan olarak yerleşir. Altıok ise, sadece resimle uğraşmaya devam eder. 1974’e kadar düzenli bir işi olmayan şairin en önemli uğraşı resimleridir. Bu resimlerden farklı yıllarda üç sergi daha düzenler. Bu sergilerden birini Orhan Taylan ve Fahir Aksoy ile birlikte Ankara Sinematek Derneğinde diğerlerini de Ankara Devlet Güzel Sanatlar Galerisinde sergiler. Daha sonra 1976’da girdiği Ortadoğu Amme İdaresinde de bir süre çalışır. Ancak buradaki işini de çok sevmez. Kısa sürede burayı da bırakır. Evliliğin çalkantılı olmasında şairin düzenli bir işinin olmaması, aşırı alkol tüketimi de etkilidir. Nitekim Altıok’un evliliği çok sorunlu ilerler. Çift 1979’a kadar birkaç kez boşanmanın eşiğinden döner. Kısa süreli ayrılıklar yaşanır. Ancak araya giren hocaların, arkadaşların yardımıyla çift tekrar barışı. Bu on üç yıl sürer. Ancak 1979 Mayıs’ında bu evlilik boşanmayla son bulur.

İlk eşi Akatlı ’ya göre Metin Altıok gençlik yıllarında “hem iyi yaşamayı, iyi yemeyi, para harcamayı, uzun tatiller yapmayı, burjuva kültür ve terbiyesi almış insanlarla bir arada olmayı, dostluk etmeyi severdi; hem de sosyalist dünya görüşü ile tutarsızlığa düşmek kaygısıyla bunlardan nefret etmesi gerektiğine inanırdı.

Akatlı; Altıok’un köylüyü, işçiyi, emekçiyi sevdiğini, köylülükten haz etmediğini, emekçi gibi yaşamak istemediğini ifade eder. Eski eşine göre; Altıok iflah olmaz bir romantikti. Halktan çok halk kavramını sever; türküsüyle,

resmiyle, otantik yaşam biçimi, mertliği, saflığı ile sevip bağrına bastığı 'halk insanını', ideolojisiyle duygularını bağdaştıran bir folklor yaratarak yüceltirdi. Öte yandan ruhu Batı dünyasının, burjuva kültürünün verimleriyle beslenmiş, biçimlenmiş, zenginleşmişti. Metin benimle yaşadığı süre boyunca bu ikilemden kurtulamadı, der. (Bkz. Akatlı, 2013: 120).

Altıok'un sol dünya görüşünü tam manasıyla içselleştirmesi Bingöl'e öğretmen olarak atanması sonrasında gerçekleşir. "Ayrıldığımızdan kısa bir süre sonra öğretmen olarak Bingöl'e gitti, orada sekiz yıl kaldı. Öyle sanıyorum ki; sosyalist bilinci ile burjuva yaşam tarzı arasında varsaydığı çözümsüz çelişkiyi ilk kez o zaman tam anlamıyla aşabilmişti." (Akatlı, 2013: 120-121).

Metin Altıok, 1970'lerin Ankara'sında resim, şiir, politika ile iç içe yaşar. Her ne kadar şiirleri çok geç yayımlanmış olsa da sosyal çevresinde sürekli, şairler, ressam ve kültür sanat işleri ile uğraşan kişilerle birlikte. Altıok, 1976 Mayıs'ında Füsün Akatlı'nın da baskısıyla ilk şiir kitabı olan *Gezgin'i* Dost Yayınları'ndan çıkarır. Daha sonra ikinci şiir kitabı olan *Yerleşik Yabancı* 1978 yılında Ankara Yayınları tarafından yayımlanır. Şair, şiir kitaplarının adlarından da anlaşılacağı üzere kendisini herhangi bir yere ait hissetmeyen bir tutunamayandır. Bu tavrı besleyen birçok sebep olmakla birlikte bize göre şairin sevgisiz geçen çocukluğu bunu besleyen en önemli sebeptir. Her sorunda, sıkıntılı süreçte alkole sığınması da bu bağlamda okunabilir.

1.3. Hem Sürgün Hem Bir Kaçış Mekânı Olarak Bingöl: Taşrada Var Olmaya Çalışmak

Taşra birçok yönden merkeze göre dışlanmış, arka planda kalmış bir mekândır. Özellikle Cumhuriyet'ten sonra taşraya yönelik topyekün bir eğitim ve kalkınma hareketi başlatılsa da bu çabaya rağmen taşra birçok yönden merkezin sahip olduğu imkânlarla bir türlü sahip olamamıştır. Türk edebiyatında da merkez-taşra arasında böyle bir uçurum söz konusudur. Sanatçıların taşra ile ilişkisi çoğu zaman zorunlu görevler üzerinden gerçekleşmiş, memuriyet, askerlik, sürgünlük gibi durumlar sonucunda sanatçıları taşrayı tanıma imkânı bulmuş ve buralarda yaşananlara tanıklık etmişlerdir. Altıok'un Bingöl ile ilişkisi de öğretmenlik görevi sebebiyle gerçekleşir. Ancak Altıok'un Bingöl serüveni beklenenden çok uzun sürünce şairin zamanla taşraya duyarlılığı artmış, daha önce taşraya karşı sahip olduğu elitist, Batılı, ürkek ve sürgün bakışı zamanla daha iyimser, uyumlu, empatik bir bakışa dönüşmüştür.

Altıok, 1979'da eşi Füsün Akatlı ile boşanır. Büyük umutlarla kurulan, ailelerin olumsuz tavırlarına rağmen ayakta tutulmaya çalışılan bu evlilik ar-

tık daha fazla yürümez. Bunun temel sebeplerinin başında şairin düzensiz hayatı, alkol bağımlılığı, ekonomik sıkıntılar gelmektedir. Ayrıca şairin kızı Zeynep de bir miktar büyümüş 11 yaşına girmiştir. Belki de Zeynep'in biraz büyümüş olması da bu yürümeyen evlilik için karar vermeyi kolaylaştırır. Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsündeki işinden ayrılan şairin elinde felsefe diploması vardır. Ayrıca öğretmenlik yapmak için pedagojik formasyon sertifikasına da sahiptir. Şair arkadaşı Özdemir İnce'nin de tavsiyesiyle felsefe öğretmenliği yapmayı düşünür. Özdemir İnce'nin arkadaşı Aydın Uğur'un babası Necdet Uğur o dönemde Milli Eğitim Bakanı'dır. İnce, işi daha sonra Emre Kongar'a da açar. Emre Kongar birkaç ay sonra İnce'ye Metin'in atamasının yapılacağı bilgisini verir. Kongar İnce'ye: " O iş tamam. Bakanla konuştum. Tayini Ankara Liselerinden birine çıkacak ama hangisine bilemem... Sen Metin'e söyle Milli Eğitim Bakanlığında... Bey'i görsün. Adama bilgi verildi." der. (İnce, 2013: 78-79). Ancak Altıok, Zeynep'ten ve Ankara'dan uzaklaşmak istemez. Bu sebeple Ankara'da olursa öğretmenlik yapacağını ifade eder. 1979'da Ecevit hükümeti ülkeyi yönetmektedir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Metin Altıok'u hem şiirlerinden hem de kültürel çevreden tanımaktadır. Durum bakana açılır. Bakan bu konuda yardımcı olacağını belirtir. Altıok, Ankara olmasa bile bir Ege kasabasında da çalışacağını ifade eder ancak şairin hiçbir isteği gerçekleşmez. Çünkü Ecevit hükümeti gitmiş, Demirel öncülüğünde Milli Cephe hükümeti kurulmuştur. Metin'in atamasının yapılması kabul edilir ancak şaire Ankara'da ihtiyaç olmadığı, Bingöl'e tayinin yapılacağı ifade edilir. Başta bu duruma biraz şaşırın Altıok, hayatını da değiştirmeye karar verdiği için bu durumu kabullenir.

Hem tutkuyla evlendiği Füsün Akatlı'dan boşanması hem şairin hayat kaynağı Zeynep'ten hem de "hüznümün cilacısı" diye tabir ettiği Ankara'dan ayrılmak zorunda kalması şairi çok derinden sarsar. Ancak onun amacı bir kıyı kasabasında öğretmenlik yapmak, zaman zaman Zeynep'i yanına götürmek, ya da ayda bir Ankara'ya gelip ziyaret etmektir; fakat tayin işi düşündüğü şekilde yürümez. Ege tarafında bir okul bekleyen şair, Bingöl'e felsefe öğretmeni olarak atanır. Bingöl, şair için hem coğrafi açıdan hem de kültürel açıdan uzak bir yerdir. İzmir, Ankara, İstanbul gibi büyük şehirlerde yaşamış Altıok için Bingöl her yönüyle yabancı bir ülke gibidir. Ancak aynı zamanda yeni bir heyecana da kapı açacak bir mekândır.

Yola çıkmadan önce araştırmacı yazar ve şairin yakın arkadaşı Ahmet Say ile uzun uzun sohbetleri olur. Çünkü "Bingöl uzmanı" olarak tanınan Say, 1960-1963 yılları arasında Bingöl'de öğretmen ve amatör folklorcu olarak çalışmıştır. Türkiye'ye ilk olarak Almanya'dan getirdiği pilli bir teyp ile birçok

ilçenin dağ köylerini üç yıl gezerek türkü, ağıt, masal ve destanlar derlemiş, çocuk ve gençlik koroları, halk dansları toplulukları kurmuştur. Şaire, Bingöl'ün doğal güzelliklerini anlatan Say, uçurumların altında çağlayarak akan dere boylarına nasıl gidebileceğini, yayla toprağında inanılmaz bir çeşitlilikle fışkıran bitki örtüsünün özelliklerini, çiçekleri, yaprakları, yaprakları suya değen menekşe'yi, heyula gibi dikilen dağları, donmuş lavları, rengârenk damarlı kayaları, ormanları, pınarları, alabalıkları, krater göllerini, kükürtlü suları, aralarda güneşin rüzgârla nasıl savrulduğunu ve bir gecede yağan karın adam boyunu nasıl aştığını tek tek anlatır. (Bkz. Say, 2013: 63).

Şairin Bingöl'e vardikten sonraki ilk izlenimlerine kızı Zeynep Altıok'a yazdığı mektuplarda rastlarız. Zeynep'e yazdığı ilk mektuplarda Bingöl'e dair olumsuz duygular içinde olan şair ilk mektuba şu sözlerle başlar:

"İşte Bingöl denen bu berbat kentteyim ve sana otel odasında yazıyorum. Biraz evvel yatağa uzanmadan çarşaftaki fare pisliklerini temizledim. Bu otelde her yer fındık faresi kaynıyor. En kısa zamanda kendime barınacak daha temiz bir yer bulmam gerekiyor sanırım. Ama bu şimdilik olanaksız. Çünkü buranın geceliği elli lira ve benim gücüm buna bile yetecek durumda değil." (Altıok Akatlı, 2015: 47). Şair burada da ekonomik sıkıntılar yaşar. Özellikle öğretmenlik dosyasını kendisiyle getirmeyen Altıok okula resmi olarak başlamamış kabul edildiği için iki ay kadar maaşını alamaz.

Şairin şehre henüz çok yabancı olduğu, sosyal ortamı ve çevreyi fazlasıyla garipsediği görülür. Bilmediği bir dilin konuşulduğu bu taşra şehrinde yalnızlık çeker ve bu sebeple yalnızlığını mektuplarla gidermeye çalışır. *"Burada sokaklarda ineklerle insanlar birlikte dolaşiyor ve hemen herkes Kürtçe konuşuyor. Tabi ben yabancı bir ülkede gibiyim. Bundan sonra sana sık sık yazıp yalnızlık gidereceğim."* (Altıok Akatlı, 2015: 47). Kaygalak hocası Altıok'un Bingöl'de yaşadığı bu duygu durumunu "Başka bir ülkeye" sürgün olmamışsa da bir "iç ülke"de zorunlu olarak kalmak da bir tür sürgünlüktür." (Kaygalak, 2013, 179) şeklinde ifade eder.

Altıok sadece coğrafi bir uzaklık duygusu yaşamamakta, aynı zamanda kendisine çok uzak bir kültürle karşılaşmanın sancılarını çekmektedir. Şairin öğretmenliğinin ilk yıllarında uzun bir süre bir ev tutmayıp, otel odasına sığınması, bir tür geçici yurtsuzluk duygusu yaşadığını gösterir. Şairdeki "Ben buraya ait değilim" tavrının altında hem geride bıraktıklarının yarattığı derin boşluk hem de yeni karşılaştığı ortamın şairin varlığına uzaklığı belirleyicidir. Ayrıca bu tavrı doğuran bir diğer unsur şairin varlığını anlamlandıran kızından uzak kalmasıdır.

Şair, ilk aşamada şehrin insanlarına karşı kuşku içerisindedir. Bambaşka giyimli, bilmediği bir dil konuşan bu insanlara karşı şair, ilk zamanlar mesafelidir. İnsanlar da bu küçük şehre yeni gelen bu öğretmene karşı sıcak değildir.

“Burada okul dışında insanların bana bakışları pek dostça değil. Benden kuşkulandıkları çok belli. Ama ben bunun zamanla düzeleceğine inanıyorum. Dost olmamız için henüz vakit çok erken. Hepsini de başları kalpaklı kara kara, iri, yapılı insanlar ve sürekli Kürtçe konuşuyorlar. İçlerinde Türkçeyi hiç bilmeyenler de var. Sonunda galiba ben Kürtçe öğrenmek zorunda kalacağım. Ne dersin?” (Altıok Akatlı, 2015: 49).

Altıok’un okul ortamında iyi karşılandığı, zaten ciddi bir öğretmen eksikliği çeken idarenin Altıok’un gelişimiyle mutlu olduğunu yine mektuplarda görmekteyiz. *“Okulda oldukça iyi karşılandım. Haftada otuz saat dersim var. Çünkü tek felsefe öğretmeni benim.”* (Altıok Akatlı, 2015: 47).

Altıok’un şehre dair olumsuz algısı daha sonraki mektuplarda da devam eder. Bingöl’e dair çeşitli sosyolojik tespitlerde bulunan şair, özellikle şehrin hiç gelişmemiş olmasına şaşırır. Kentten çok bir kasabaya benzettiği Bingöl için şunları ifade eder:

“Burası çok garip bir kent. Aslında kent demek için bin tanık gerek. Bir tek ana caddesi asfalt, ara sokakların hepsi toprak ve bunun sonucu olarak balçık içinde. Bastığın zaman ayakkabın çamura saplanıp kalıyor. Geceleri 19.00’den itibaren sokakta kimseler kalmıyor. Öküzlerden, köpeklerden ve jandarmalardan başka herkes evlerine çekiliyor. (...) İnanmazsın ama burada bazı şeyler yok. Ayrıca yokların hepsini yazarsam bu mektup bitmez. Onun için ilginç olan yoklardan birkaç örnek vereyim: Yumurta yok hiçbir yerde. Öğretmen arkadaşlar Elazığ’dan getiriyorlarmış. Sonra sigara yok. Samsun karaborsa 25 lira. Kitabevi yok. Yağ yok. Meyhane yok. Yok oğlu yok. ‘Ne var’ diyeceksin. Haa bak söyleyeyim: ‘Çepiş’ var. Yani keçi. Dağ-taş keçi. Bütün lokantalarda bütün yemekler keçi etli ve iç yağlı. Ama Ankara’da olmayan bir şey var ki işte beni o kurtarıyor: Kompensan. Yemeklerden sonra komposto niyetine iki tablet” (Altıok, Akatlı, 2015: 55).

Altıok’un Bingöl ile ilgili bir diğer rahatsızlığı da şehrin sert ve karlı iklimidir. Egeli olan şair Ankara’nın bile soğuşunu yadırgarken Bingöl’ün soğuşu onu fazlasıyla etkiler. Kış aylarında şehrin yollarının kapanması, hayatın önemli ölçüde kapalı mekânlarda geçmesi de şairi usandırır. Kızı Zeynep’e yazdığı 07.12.1979 tarihli mektupta şunları ifade eder:

“Burada hava iyiden iyiye kışladı. İki gün sürekli kar yağdı. Yollar kapandı. Gazeteler bile gelmedi. Elazığ Bingöl arasında Kuruca diye bir geçit var, orası

kapandığı zaman kentin Ankara ile bütün bağlantısı kesiliyor. Neyse, Karayolları geçidi temizledi de dün gazetelerimize –ki burada tek eğlencemiz- kavuşup yurtta olanı biteni öğrenebildik. Soğuğa ve kışa rağmen kaldığım otel odası çok sıcak oluyor. Odamda bir odun sobası var. Akşamüzeri onu korkunç biçimde yakıyorlar. Öyle sıcak oluyor ki pencereyi açmak zorunda kalıyorum.” (Altıok Akatlı, 2015: 51).

Şairin Bingöl’e karşı olumsuz tavrı, bakışı zamanla değişmeye başlar. Altıok şehre alışmaya başlar. Hatta daha sonra vereceği birçok röportajda hem hayatının hem de sanat anlayışının Bingöl’den önce ve sonra ayrılması gerektiğini ifade eder. Şairin şehre alışmasında öğrencilerine olan sevgisi, merhameti ve aynı zamanda öğrencilerinin de ona duyduğu muhabbetin etkisi vardır. Ancak şairin sol dünya görüşüne sahip olması, farklı tarzı, alkol alması şehirdeki kimi çevrelerde ona karşı bazı önyargıların oluşmasına da sebep olur.

Ayrıca 1980 Askeri Darbesi ile birlikte her yerde olduğu gibi Bingöl’de de Sıkıyönetimin rüzgârı eser. Şair de Sıkıyönetimin gazabına uğrar. Altıok’u gözaltına almak için bir sebep bulmaya çalışan askeri yetkililer, onun Murat Çayı’nın kenarından öğrencilerine toplattığı taşlardan yaptığı Kibele heykellerini ve yine kızı Zeynep’in bir doğum günü hediyesi olarak şaire gönderdiği bakır işlemeli bir tabağı bahane ederek şairi tarihi eser kaçakçılığı yaptığını iddia ederek gözaltına alırlar. Ancak çalıştığı okul müdürü ve birkaç öğretmen arkadaşının devreye girmesiyle Altıok serbest bırakılır ama hakkında açılan soruşturma devam eder. Aslında şairin üçüncü şiir kitabı olan *Kendinin Avcısı* (1979) Ömer Faruk Toprak Şiir ödülü almıştır. Bu ödül, birçok basın kuruluşunda haber yapılırca Bingöl’de de şaire hem olumlu hem de olumsuz durumlar yaşatmıştır.

“Otel odamda yapılan arama sonucu tarihi eser kaçakçılığı suçlaması ile gözaltına alındım. Benim bakır kaplar ve ana tanrıça (Kibele) heykelleriyle jandarma karşısında nefes tükettim. Tabi sinirlerim çok bozuldu. Eş, dost ve ben ‘yahu bunlardan herkesin evinde var’ dedikse de anlatamadık.” (Altıok Akatlı, 2015: 69).

Altıok, Bingöl’de öğrencilerine çok kısa sürede kendisini sevdiren. Öğretmenliği, şair tavrı ve donanımlı hali öğrencileri neredeyse büyüler. Hatta şairin birçok öğrenciyle yakından ilgilendiğini, uzakta olan kızı Zeynep’e duyduğu hasret duygusunu buradaki öğrencilerle gidermeye çalıştığını çeşitli öğrenci mektuplarında görmekteyiz. Bu dönemdeki öğrencilerinden biri olan Zeycan Yurtsever onunla ilgili şunları ifade eder:

“Metin hocam hem Bingöl’ü hem de bizi çok sevdi, Bingöl de onu. Farklı bir tarzı, yapısı ve görüntüsü vardı. Briyantınli saçlarıyla bu şehir halkına biraz aykırı duruyordu. Ama o çok sevgi dolu ve mütevazı olduğu için, kısa sürede Bingöl Lisesi onu çok sevmiş, briyantınli saçlarını da benimsemişti. Ders kitabı taşımaz, anlatacağı konuların sayfalarını yırtar cebine koyar dersi öyle anlatırdı. Bir gün ona sormuştum hocam neden sayfaları yırtıyorsunuz? Gülümseyerek, ‘boşuna hamallık yapıp kitap taşımıyorum, konuları anlatıyorum ya Zeyno’ demişti. Felsefe dersimiz çok zevkli geçirdi. Çünkü sürekli tartışırdık. Bize hep derdi ki; ‘Çocuklar sorgulayın, irdeleyin, sorun, sürekli sorun, sakın susmayın, günlük yaşamdan kopmuşsanız, hayattan da kopmuşsunuz demektir. Ona göre felsefe yaşamın kendisiydi.” (Yurtsever, 2013: 83).

Altıok, öğrencilere ve onların sorunlarına fazlasıyla eğilen bir öğretmendir. Onun gözünde bu Bingöllü öğrencilerinin hepsi birer Zeynep’tir. Öğrencilerine çocukları gibi yaklaşır, onlarla okul dışında da görüşür, sorunlarını dinler, bunlara çözümler bulmaya çalışır. Altıok, müfredata bağlı kalan bir öğretmen değildir. Onun için önemli olan öğrencilerinin bir birey olduklarının farkına varmalarıdır. Çoğu zaman bunun çabası içerisinde. Bingöl Lisesinden bir diğer öğrencisi olan Bedriye Korkankorkmaz Altıok’un Bingöl’den ayrıldıktan sonra da kendisiyle ilgilendiğini, hocasının her zaman desteğini gördüğünü belirtir. *“Bingöl kent olarak, hiçbir öğretmenini Metin Altıok gibi bağrına basmadı. Onun cenazesinde tabutunu taşımak için, dostları Bingöl’den gittiler. O, halkının şairiydi. Ödülü de halkının yüreği oldu. Sade ve içten. Böyle sevgiler emeksiz ve bedelsiz kazanılmaz diye düşünüyorum.” (Korkankorkmaz, 2013: 91).*

Birçok yönden Bingöl insanını seven şair, buradaki insanlara Batılı, Ankara’dan gelmiş bir yabancı, elitist, oryantalist gözle yaklaşmaz. Bingöl’ü ve halkını içselleştirir, yeni bir bakış edinir kendine. Zamanla bu şehirde yaşadıkları onu fazlasıyla derinleştirir. Artık Ankara’daki Metin Altıok değildir.

Metin Altıok’un Bingöl’e alışmasında yaptığı ikinci evliliğin de önemli etkisi vardır. Bingöl’de öğretmenlik yaparken bir tatil döneminde Ankara’da tanıştığı ve 1980’de nikâh kıydığı Nebahat Çetin ile evliliği, Altıok’un taşrada tutunmasında önemli bir etkidir. Nikâhtan kısa bir süre sonra eş durumu tayiniyle Altıok’un yanına Bingöl’e tayin edilen Nebahat Çetin Altıok, aynı zamanda bu bölgede yetişmiş Elazığ Baskilli bir ilkökul öğretmendir. Okumaya düşkün, sanat ve siyaset konularında kendisini yetiştirmiş donanımlı bir öğretmen olan Nebahat Hanım aynı zamanda şairdir. Gençlik yıllarında şiir kitabı yayımlanmış, şiirle iç içe yaşayan bir öğretmendir. Şairin birçok yönden aradığı güçlü kişiliğe sahip, ona da kol kanat gelecek biridir Nebahat Çetin. Şairin sıkıntılı ve çileli arayışlarından, yalnızlığından sonra Nebahat

Hanım'ın varlığı şaire can vermiştir. Nitekim birçok sorunda Nebahat Hanım yanı başındadır. Örneğin; şairin Bingöl'de zaman zaman aşırı alkol tüketip kendinden geçtiği dönemlerde, bileklerini kesip intihar girişiminde bulunduğu gece hastanede, evde yanı başında hep Nebahat Hanım vardır. Nebahat Çetin Altıok, şairle birlikte geçirdiği Bingöl yılları ve Altıok'un öğretmenliği için şu tespitlerde bulunur:

“Şiir yazarken ne kadar titizse öğretmenliğinde de o kadar titizdi. Öğrencilerin arkadaşı babası, ağabeyi idi. Öğrenci ile o kadar sıcak ilişkisi vardı ki en haşarı öğrenciler bile ‘Metin Hoca’yı görür görmez ceketlerini ilikler, saygı ile selamlarlardı. Küçücüktü Bingöl!.. Yoksuldu... Öğrencilerin giyimine, kitaplarına, defterlerine yansıyan bir yoksulluk... Bundan acı duyardı Metin, yaralanırdı. Şimdi karlı bir günü anımsadım. O gün okula ucu açık, yazlık bir ayakkabı ile gelen kız öğrenci hiç bilmedi ama, kaç geceler ‘Kim bilir ayacıkları ne çok üşümüştür’ diye uyku tutmadı Metin Altıok’u. Sofrada lokmalar dizildi boğazına, aç kalktı. Ve ‘Ah!.. ben devlet değilim... bu yoksulluk üçle beşle sınırlı değil. Ne yapabilirim. ‘Metin Altıok, şiir yazar sonra da ölür!..’ derken benim de yüreğimi ezdi kanattı.” (Çetin Altıok, 2013: 93).

Şairin Bingöl serüveni önemli ölçüde olumlu geçer. Öğrencileri tarafından fazlasıyla sevilen şaire çevresi de genellikle olumlu yaklaşır. Altıok; *“Bingöl, bana şair olduğumu her yerden fazla hissettiren bir şehir, sokaktaki herkes beni tanır ve bana saygı gösterir.”* diyerek burada gördüğü sevgiyi her durumda ifade eder. Ancak şairin hem kızından hem de kültür ve edebiyat merkezi olan Ankara’dan uzak kalması onu fazlasıyla acıtır. İki-üç yıl çalışıp tekrar Ankara’ya dönmeyi düşündüğü öğretmenlik süreci tam dokuz yıl sürer. “Politik bir sürgün olmasa da yıllarca Batı’ya tayini çıkartılmayarak bir tür ‘zorunlu sürgün”dür.” (Kaygalak, 2013: 179).

Altıok’un atamasının yapılmamasının çeşitli sebepleri olmakla beraber şaire bir türlü tayin hakkı verilmemesi, hatta bu yetmezmiş gibi bir dönem sonra siyasi fikirlerinden dolayı Bingöl Lisesinden Genç ilçesindeki liseye sürgün edilmesi şairi fazlasıyla yıpratır. İkinci eşi Nebahat Altıok bu süreci şöyle aktarır:

“Öğretmenlik insanı, öğrenciyi sevmekle başlar derdi. Derdi ama 1986 yılında Bingöl Lisesinden Genç Lisesine sürgün olmasına engel olmadı bu güzel bakışı. ‘Eh gider geliriz’ dedi. İnce bir alayla durumu olağan karşıladı. Lojmanda oturuyorduk. Genç ilçesine atanınca ‘Lojmandan çıkın’ diye dayattılar. Tam da kışa girerken... Bingöl’de konut sıkıntısı varken... Ev bulduk, lojmandan çıktık ama...” (Çetin Altıok, 2013: 94).

Altıok, Bingöl’de şiire daha fazla sarılır. Bu küçük taşra şehrinde yapacağı işler, etkinlikler sınırlıdır. “Dergilerin ve kitapların günü gününe ulaştığını varsayarsak bile, şairin meslektaşlarından çok uzakta yaşamasının doğurabileceği sorunları kestirmemiz mümkün yine de. Şiir, son kertede bireysel bir uğraş elbet. Tek başına gerçekleştirilen bir uğraş ama bir şair, yalnız dergiler, kitaplar aracılığıyla kuramaz öteki şairlerle iletişimini. Kültürel ortam bir önkoşul, bir ön gereksinimdir. Altıok yine kendi sözleriyle dile getirirsem “yalnızlığın korkunç saltanatında” çok özgün bir şiir kurmaya uğraşiyor” (Oktay, 2013: 160). Çoğu zaman doğaya ve evine sığınır. Bingöl’ün doğası birçok yönden ona ilham verirken zaman zaman da bu haşın, sert, dağlarla çevrili coğrafya şaire yalnızlığını, hiçliğini hatırlatır. Böyle dönemlerde daha sonra bir şiir kitabına adını vereceği kendisinin avcısıdır. Zaman zaman intihar gelgitleri yaşar, alkole ve kendine sığınır ancak en çok da kendisini acıtır. Bu döneme ait anılarını, sıkıntılarını daha sonra arkadaşı Abdullah Nefes’e anlatır. Altıok bu taşra şehrinde bir şairin nasıl öleceğine dair iç dünyasında bir kurgu yapmıştır ve başlar bunu anlatmaya: “*O kış yine Bingöl kar altında. Dersi boşlamışım. Alnım camlarda dağlara bakıyorum.*”

Acılarla Sorularla

İşte yine kapıldım

O can sıkıntısına;

İçimde bir tozlu

Sarnıç boşluğu

Gitmekle kalmak

Arasında kararsız

Yürüdü kederle

Dağlara doğru (Altıok, 2006: 207)

İntihar gelgitlerindeyim. Dağlara bakıyorum ve dağlar çekiyor beni. Kararımı veriyorum: Votkayı alacağım, birkaç tane de portakal (Portakalı nerden bulacaksın Bingöl’de? Diye araya giriyorum. ‘sana ne, bulurum ben’ diyor). Ötede bir tepeyi gözüme kestiriyorum. Sis içinde küçük bir tepe (tepeyi anlatıyor uzun uzun). Bak, resim belirginleşiyor. Portakalımı buluyorum, votkayı ve şiirimi alıyorum yanıma, bata çıka tepenin eteğindeyim. Ağır ağır tırmanıyorum. Uygun bir yer ayarlayıp yerleşiyorum. Kar önce ufaktan serpiştiriyor, sonra bastırarak. İki yudum votka bir dilim portakalla başlıyorum. Sonra yine votka, yine portakal. Böylece dibini görüyorum şişenin. Kar yavaş yavaş kirpiklerimi ağırlaştırıyor. İçimde bir sıcaklık, deme gitsin. Boşalan şişeyi sallıyorum aşağıya, bir de portakal peşi sıra. Sessizce gömülüyorum. Ne ezan sesi duyu-

yorum ne alkış. Yakalarda siyah-beyaz fotoğraf bile değilim. Uzanıp örtünüyorum sonsuzluk örtüsü beyazı. Ve yitiyorum karın altında. Ta bahara karlar eriyinceye kadar tertemiz oradayım. Donmuş bir elma gibi. Öylece buluyorlar beni. Belki sakallarım uzamıştır biraz, biraz da saçlarım belki. Kendimce böyle tasarlıyorum şairin ölümünü.” (Nefes, 2013: 35).

Bu kurgulanan ölüm töreninde bile şairin taşrada neler hissettiğini, ne tür gelgitler yaşadığını, duyduğu, hissettiği yalnızlığı ve trajik halini birçok yönden görmek, okumak mümkündür. Altıok’un bu yalnız ve terk edilmiş hali zaman zaman da ölüme göndermelerle dolu duygu dünyasına birçok şiirinde rastlarız. Yine bu şiir kitabım Bingöllüdür dediği *Küçük Tragedyalar* (1982) adlı kitabında yer alan, Bingöl Lisesinin dereyi gören bir sınıf penceresinden dışarıyı gözlemleyerek yazdığı kendi yalnızlığını ve dışlanmışlığını ön plana çıkardığı “Öndeyiş” şiirinde de yaşadığı trajik hali görmek mümkündür:

Öndeyiş

*Bedenim üşür, yüreğim sızlar.
Ah kavaklar, kavaklar!*

*Beni hoyrat bir makasla
Eski bir fotoğraftan oydular.*

*Orda kaldı yanağımın yarısı,
Kendini boşlukla tamamlar.*

*Omzumda bir kesik el,
Ki hâlâ durmadan kanar.*

*Ah kavaklar, kavaklar!
Acı düştü peşime arımdan ıslık çalar. (Altıok, 2006: 135)*

Şairin, her yönüyle Bingöllüdür dediği ve 1987 yılında yayımlanan *İpek ile Kılaktan* adlı şiir kitabı Kerem Yayınları tarafından basılır. Bu kitap ona daha sonra 1989 yılında Halil Kocagöz Şiir Ödülü’nü kazandırır. Yani bozkırda, taşrada olması Altıok’un üretim serüvenini engellemez. Tam tersine bu dönemde Altıok’un şiiri gittikçe derinleşen imge ve yaklaşımlarla zenginleşir. *İpek ile Kılaktan*’da yer alan “Sürgün” şiiri Bingöl’e ilk geldiğinde yaşadığı yabancılaşmayı, uzaklığı üzerinden attığını, şairin zihnini buraya dair yeni sorgulamaların kapladığını görürüz.

Sürgün

*kendine sürgün
bir garip kişiyim;
(...)
Bilmemem gereken
Şeyler öğrendim.
Sorular sordum
Sormamam gereken.
Gördüm apaçık
Görmemem gerekeni.
Söylenmezi söyledim
Suçum büyük
Ve taammüden. (Altıok, 2006: 189-191).*

Altıok, Bingöl'de yaşadıklarını bir kayıp olarak görmekten çok kazanca dönüştürmüş, yeni bir bakış ve kimlik edinerek, belki daha çok yaralanmış ama mevcut düzenin görmezden geldiğini görmüş, sorulmaması gereken sorular sormuş, bu zor coğrafyada zamanla bambaşka bir bireye dönüşmüştür. Nitekim hayatını Bingöl'den önce ve sonra şeklinde ele alması da bu yeni bakışla birlikte okunmalıdır. Hayretle, şaşkınlıkla başlayan ilk tecrübesiz yıllardan sonra yaşadığı her durumu anlamlandırmaya, içselleştirmeye çalışır. Nitekim okula yırtık ayakkabı ile gelen öğrencisini günlerce aklından çıkaramaması, onun acısına, yokluğuna ortak olması, bu acıyla kendisini hırpalaması buna örnektir.

Ancak nihayetinde Altıok, bu şehirde sürgündür ve her sürgün gibi bir gün tam anlamıyla ait olmadığı bu topraklardan gitmeyi düşünmektedir. Çünkü ne tam buralıdır ne de artık döneceği Ankara'da eski Metin olacaktır. "Bu yüzden sürgün bir arada kalma durumundadır, ne yeni ortamıyla tamamen birleşebilir ne de eskisinden tamamen kopabilir, ne bağlanmışlıkları tamdır ne de kopmuşlukları, bir düzeyde nostaljik ve duygusalsa bir başka düzeyde becerikli bir taklitçi ya da gizlice toplum dışına atılmış biridir." (Said, 1995:55).

Altıok, yasal olarak 4. Derece mahrumiyet bölgesi olan Bingöl'de iki yıldan fazla çalıştığı için iki yıl sonra 2. ya da 1. derece bir bölgeye tayin isteme hakkına sahiptir. Kızı Zeynep'e yazdığı mektuplarda, üçüncü yıla girerken tayin isteyeceğini söyler. Ama bu tayin bir türlü gerçekleşmez. Şair, sürgün olarak gönderildiği Genç Lisesinde bir müddet ders verdikten sonra 1987 yılı eylül ayında, yıllardır beklediği atama kararı eline ulaşır. O Ankara'ya tayin beklerken o dönem henüz il olmamış Konya'ya bağlı Karaman ilçesi

İmam Hatip Lisesine ataması yapılır. Altıok, bu atamadan sonra eşi Nebahat Hanıma dönüp “Bunlar felsefe okutturmayacaklar, anlaşıldı.” der. Nitekim Karaman Lisesine gidip okula başlayan Altıok’a felsefe dersi verilmez. Haftalık iki saat psikoloji derslerine giren Altıok’un öğretmen çevresi daha çok milliyetçi, muhafazakâr cephededir. Şair bir türlü kendisini buraya ait hissetmez, içine kapanır, yalnızlaşır. Okulda cuma günleri diğer öğretmenler namaza gittiği için kendisi nöbetçi öğretmendir. Bir müddet sonra da alkolden kaynaklı sağlık problemleri yaşayan şair, Ankara’daki dostlarının da yardımıyla aldığı sağlık kurulu raporu ile 1990 yılında erken emekliliğe ayrılır. Aslında Altıok emekli olmak için henüz gençtir. Ancak şartlar, çalıştığı ortama uyum sağlayamaması, bu çevreyi kısır ve bağınaz bulması ve uzun süredir yaşadığı sağlık problemleri onun heyecanını öldürür. Şair için emeklilik tekrar Ankara’ya dönmek demektir. Bu sebeple keyiflidir. Malulen emekliyim artık. Şu T.C. ye attım sonunda kazığı. Alkol bağımlılığı adlı hastalıktan aldım raporumu. Malulüm emekliyim, özgürüm ve işte döndüm kürkçü dükkânına. Ankara Ankara güzel Ankara!” (Nefes, 2013: 36).

Şairin malulen ayrıldığı emeklilik keyfi bile çok kısa sürer. Ankara’da dostlarıyla, edebiyatla iç içe geçen bu üç-dört yıllık süreç, şairin en üretken ve mutlu olduğu yıllardır. Bazı sağlık problemlerine rağmen tekrar Ankara’da, sanatın, edebiyatın içinde olmak onu fazlasıyla mutlu etmiştir. Altıok, 1993’te 4.sü düzenlenecek *Pir Sultan Abdal Şenlikleri* için Sivas’a gitmek üzere davet alır. Bu davet kararını şair arkadaşları ile konuşur. En sonunda şenliğe Metin Altıok ve Behçet Aysan katılma kararı alırlar. Tarihe bir kara leke olarak giren Madımak Yangını sonrası hayatını kaybeden 33 aydın ve sanatçıdan birisi olan şair, bütün hayatına sinen trajik hali tamamlayan ve kuşaklar boyu acısı hissedilecek bir kıyım yaşamış, belki de en üretken olduğu dönemde aramızdan ayrılmak zorunda bırakılmıştır.

Sonuç

İnsanlığın trajik serüvenlerinden birisi olan sürgünlük, bireyin yersizliğine yurtsuzluğuna sebep olan ve içinde yaşadığı toplumdaki zorunlu kopma/koparıma, ayrılma halidir. Çoğu zaman bireyin toplumla, siyasi erkle, devletle savaşından doğan sürgün olma hali, bazen bir dışsal zorunluluktur bazen de bireyin kendisine ve çevresine yabancılaşması sonucu oluşur. Çoğu zaman sürgün olmak ile kastedilen bireyin anayurdundan, içinde yaşadığı toplumdaki koparılmasıdır. Ancak sürgünlük sadece bir toprak parçasından koparılmayı değil, bireyin varoluşsal sorunlarını, yabancılaşmayı, uyumsuzluğunu, dışlanmışlığını da içeren çok yönlü bir kavramdır. Bireyin ailesi, akranları ve çevresiyle uyumsuzluğu, iletişimsizliği, alması gereken sevgi, say-

ğı, güven gibi duygulardan mahrum kalması sürgünlüğü, yabancılaşmayı ve uzaklaşmayı tetikler.

Çağdaş Türk şiirinin lirik, melankolik ve trajik yönleriyle ön plana çıkmış Metin Altıok'un şiirlerinde de sürgünlük sıklıkla işlenen bir izlek olarak karşımıza çıkmaktadır. Şair doğrudan, genel anlamıyla bildiğimiz zorunlu bir sürgünlük yaşamamıştır. Fakat şairin özyaşamöyküsü ve *Gezgin, Yerleşik Yabancı, Kendinin Avcısı* adlı şiir kitapları irdelendiğinde bütün hayatına sinen ve sürekli tekrarlanan sürgünlük izleği ile karşılaşırız.

Şairin özellikle çocukluk yıllarında başlayan bu duygunun ana kaynağı; annesi ile olan iletişimsizliği ve anne sevgisinden mahrum büyümesidir. Bu sevgisiz ortam zamanla şairi kendi kabuğuna çekilmeye itmiş ve onun dışlanmışlık duygusunu tetiklemiştir. Altıok'un birçok şiirinde anne olumsuz, otoriter, sevgisiz bir imge olarak ele alınmış, baba ise annenin karşısına olumlu bir imge olarak konumlandırılmıştır.

Şairin çocukluğunda alamadığı sevgi, merhamet, sahiplenilme duygusu onun sonraki yaşamını da olumsuz yönde etkilemiştir. Altıok'un ilk evliliğinin problemliliği geçmesi, sürekli alkole sığınma isteği, herhangi bir işe, duruma odaklanamaması gibi problemler çocukluk yaşantısıyla doğrudan ilişkilidir. İlk evliliğin var olan bir çocuğa rağmen boşanma ile son bulması, şairin ilk fırsatta eski eşi Füsün Akatlı ile aynı şehirde, Ankara'da yaşamak istememesi ve sürekli bir arayış, kaçış isteğinin varlığı da yukarıdaki savımızı kuvvetlendirmektedir.

Altıok'un Ankara'dan kaçıp bir kıyı kentine yerleşme isteğinin gerçekleşmemesi, onun yerine şairin hem kültürel hem de coğrafi açıdan uzak olduğu Bingöl'e atamasının yapılması ve burada geçen uzun ve yalnız yıllar, şairin dışlanmışlık, yalnızlık ve sürgün duygusunu pekiştiren bir diğer durumdur. Ancak birçok açıdan başta bir sürgün mekânı olarak görülen Bingöl, şairin hayata bakışı ve politik tavrında önemli değişimler yaratmış, sanatı da önemli ölçüde bir tazelenme yaşamış, taşrada yeni bir söylem ve kimliğe bürünmüştür.

Bu uzun Bingöl yılları şairi bir yandan olgunlaştırırken bir yandan da özyaşamöyküsündeki trajik hali bir kehanete dönüştürmüştür. Uzun taşra yıllarından sonra emekliliğe ayrılıp tam rahata ereceğini düşünürken, Sivas Madımak Otelindeki korkunç katliamda arkadaşlarıyla birlikte bir otele sıkıştırılıp yakılmaya çalışılması, buna rağmen günlerce hayat mücadelesi vermesi ancak kurtarılamaması bütün hayatına sinen trajik hali tamamlayan son ve en büyük halka olmuş ve bu ölüm şekli kuşaklar boyu acısı hissedilecek bir utanca dönüşmüştür.

KAYNAKÇA

- AKATLI ALTIÖK, Zeynep, *Gölgesi Yıldız Dolu (Metin Altıok Kitabı)*, Doğan Kitap, İstanbul 1998.
- ALTIÖK, Metin, *Zeynep'e Mektuplar*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2015.
- ALTIÖK, Metin, *Bir Acıya Kiracı* (Toplu Şiirler), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2006.
- ANDAÇ, Feridun, *Sürgünlüğün Bin Yüzü*, Can Yayınları, İstanbul 2004.
- AYGÜNDÜZ, Filiz, "Gözünüze Yaş Düşerim", Milliyet Gazetesi, 18.07.2008. <http://www.milliyet.com.tr/pembenar/gozunuze-yas-duserim-894617>. Erişim Tarihi: 05.05.2019.
- BAYER, Kadriye Beyza, "Metin Altıok'un Şiirlerinde Otobiyografik İzler" Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:2 Sayı:1, 2018.
- ÇETİN ALTIÖK, Nebahat, "Kimsenin Bilmediği öğretmen Metin Altıok", *Gölgesi Yıldız Dolu (Metin Altıok Kitabı)*, Haz.: Zeynep Akatlı Altıok, Doğan Kitap, İstanbul 2013.
- ÇETİN ALTIÖK, Nebahat (1993). *Metin Altıok Kitabı*, (Haz. Edebiyatçılar Derneği) Ankara: Kurtuluş Yayınları.
- KAYGALAK, Metin, "Metin Altıok Şiiri İçin Bir Deneme ya da *Bir Kar Güvesi* Üzerine Notlar", *Gölgesi Yıldız Dolu (Metin Altıok Kitabı)*, Haz.: Zeynep Akatlı Altıok, Doğan Kitap, İstanbul 2013.
- KORKANKORKMAZ, Bedriye, "Öğretmenimiz", *Gölgesi Yıldız Dolu (Metin Altıok Kitabı)*, Haz.: Zeynep Akatlı Altıok, Doğan Kitap, İstanbul 2013.
- NEFES, Abdullah "Metin'le Bir Zamanlar", *Gölgesi Yıldız Dolu (Metin Altıok Kitabı)*, Haz.: Zeynep Akatlı Altıok, Doğan Kitap, İstanbul 2013.
- OKTAY, Ahmet, "Metin Altıok İçin", *Gölgesi Yıldız Dolu (Metin Altıok Kitabı)*, Haz.: Zeynep Akatlı Altıok, Doğan Kitap, İstanbul 2013.
- ÖZGER, Mehmet, *Türk Romanında 12 Eylül*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2012.
- SAİD, Edward, *Entelektüel, Sürgün, Marjinal*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1995.
- YURTSEVER, Zeycan (2013). "Öğretmenim", *Gölgesi Yıldız Dolu (Metin Altıok Kitabı)*, Haz.: Zeynep Akatlı Altıok, Doğan Kitap, İstanbul 2013.

BİNGÖL YÖRESİ ZAZACA HALK TÜRKÜLERİNİN YAPI, KONU VE EZGİ BAKIMINDAN TASNİFİ*

Emin KARACA*

Özet

Folklorun önemli unsurlarının başında gelen türküler; bir toplumun sosyal, kültürel hayatı hakkında önemli bilgiler aktarır. Türküler halkın ortak malı olan kültürel ve folklorik öğelerdir. Türküler üretildiği toplumun ortak duygularını, acılarını, mutluluğunu, dünyaya bakış açısını, doğayla mücadelesini, yaşama kaygısını ve yaşama dair tüm uğraşlarını yansıtır.

Bingöl yöresi, Zazacanın konuşulduğu dil havzasının merkezinde yer almaktadır. Bingöl yöresinde konuşulan Zazaca ağzı, Zazacanın orijinal dil özelliklerini yansıtmaktadır. Bingöl yöresinde sözlü edebiyat geleneğiyle günümüze ulaştırılan Zazaca edebi eserler, dil ve kültür açısından önemli kaynaklardır.

Bu çalışmada Bingöl yöresine ait Zazaca halk türküleri; yapı (tür, biçim), konu ve ezgi (söyleniş şekli) yönünden sınıflandırılmıştır. Konu bakımından *aşk türküleri*, *gurbet-hasretlik türküleri*, *iş türküleri*, *yergi türküleri*, *mizahi türküler*, *düğün türküleri*, *kişiler üzerine söylenmiş türküler* ve *ağıtlar* olarak tasnif edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bingöl, Zazaca, Türkü, Tasnif.

CLASSIFICATION OF ZAZAKI FOLK SONGS IN BINGOL REGION IN TERMS OF STRUCTURE, SUBJECT AND MELODY

Abstract

Being one of the most important elements of folklore, folk music provides important information about a society's social and cultural life. The folk songs are cultural and folkloric elements which are common riches of the people. Folk songs reflect the common feelings, sorrows, happiness, view of the world, struggle against nature, the concern for life and all the efforts of life.

Bingol region is located in the center of the language basin where Zazaki is spoken. The Zazaki subdialect spoken in the Bingöl region reflects the original language features of Zazaki. The region of Bingöl has an important source of literary works from Zazaki that have been delivered to our day with the tradition of oral literature.

Within the scope of this study, Zazaki folk songs belonging to Bingöl region were classified in terms of structure (genre, form) and melody (singing style), and in terms of subject as *love songs*, *homesickness songs*, *work songs*, *satirical songs*, *humorous folk songs*, *wedding songs*, *songs about people*, and *laments*.

Key Words: Bingol, Zazaki, Song, Classified.

* Bu makale, Bingöl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Zaza Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda yapılan *Bingöl Yöresi Zazaca Halk Türkülerinde İnsan Unsuru* başlıklı yüksek lisans tezine dayalı olarak hazırlanmıştır.

** Öğretmen, İMKB Sarayıçı İlkokulu. emin_karaca@hotmail.com

GİRİŞ

1. Türkü Kavramı

Türkçede türkü kavramı “şarki”, “deyiş”, “hava”, “deme” gibi sözcükler ile ifade edilirken; Zazacada türkü kavramı “lawık”, “kılam”, “deyiri” veya “deyr”¹ olarak ifade edilmektedir. Bu isimlendirme veya telaffuzlarda ağız, şive veya yöresel farklılıklar etkili olmakla birlikte dil açısından bu bir zenginlik olarak görülmektedir.

“Türkü: anonim halk edebiyatında ezgiyle söylenen bir nazım biçimi ve nazım türüdür. Türküler şekil yönünden kıtalar biçiminde, duraklı veya duraksız hece ölçüsüyle yazılırlar. Türkülerde kıtalar yapı bakımından iki bölümden oluşur. Birinci bölüm türkülerin asıl sözlerinin bulunduğu bent adı verilen bölümdür. İkinci bölüm ise bendin sonunda tekrarlanan nakarattır.”²

Türküler halkın ortak duygu, düşünce ve sorunlarının ezgiler yoluyla dışa vurulmuş hâlidir. Ürettikleri halkın gündelik yaşantısını, yaşamla mücadelesini, dünyaya ve olaylara bakış açısını yansıtır. Türküler halk arasında sevilen kültürel öğeler oldukları için dilden dile yayılım gösterirler.

Zaza kültüründe müzik, mutlak ve temel bir toplumsal işlevi yerine getirmektedir. Toplumun yaşantısında yer edinmiş her türlü sorun, duygu, düşünce türkülere konu olur ve türküler yoluyla ifade edilir. Türküler toplumun kültür taşıyıcısıdır. Toplum yaşantısına konu olan unsur ve olayların akılda kalması ve gelecek nesillere aktarılması konusunda başvurulan yollardan biri ezgiler eşliğinde türkülere konu edilmesidir.

Türküyü seslendiren kişilere Zazacada *lawıkbêj*, *deyirbaz*, *stranbêj*, *dengbêj* denir. Bu kişiler türküleri yöreden yöreye, köyden köye, mezradan mezraya yaptıkları gezilerle yaymış ve popüler hale getirmişlerdir. Müzikal anlamda yetenekli olan bu kişiler öncelikle çok güçlü bir hafıza ve kulağa hoş gelen bir sese sahiptirler. *“Halk ozanları, toplumun değerlerinin kuşaklar boyu aktarılmasında önemli bir aracı olmuşlardır ve bunları kalıcı kılmışlardır. Halk ozanlarının doğaçlama yapma, saz çalıp türkü söyleme yetenekleri vardır. Genellikle bu yetenek, Tanrısal bir güç tarafından kendilerine bahşedilmiştir.”³* Tarihsel süreç boyunca yazılı edebiyat geleneğinin olmadığı Zazacada, Zaza

1 Abdulkarim Bor, *Bingöl Yöresi Zazaca Halk Türküleri*, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üni., 2014, s.18.

2 Erman Artun, *Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü*, Adana 2014, s.468.

3 M. Çakar-F. Işık- M. Mehmetoğlu- E. Sadıkoğlu- R. Önen- S. Tan, *Kürt Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı*, İstanbul 2010, s.45-46.

toplumunun kültürü, sanatı, tarihi, günlük yaşamı ve sosyal yapısıyla ilgili bilgi ve birikimler türkü söyleyen kişilerce günümüze ulaştırılmıştır.

Lawıkbêj, deyirbaz, stranbêj, dengbêjler aracılığıyla, yaşanan göçlerin etkisiyle, üretildiği yöreden farklı yörelere taşınan türküler dilden dile söylene söylene çoğu zaman asıl üreteni kaybolarak anonim duruma gelmiştir. Türküler *lawıkbêj, deyirbaz, stranbêj, dengbêjler* aracılığıyla düğün törenleri, şölenler, festivaller, gece sohbetleri, iş faaliyetleri, ölüm merasimleri vb. ortamlarda söylenmektedir.

Türküler bir kez üretildikten sonra onlara enstrümantal unsurlarla müzikal bir ritim eklenir. Zaza müziğinde çalgı aletleri sınırlıdır veya ikinci plandadır. İslam dininde bazı çalgı aletlerinin haram sayılması nedeniyle toplumda oluşan bu dini hassasiyetten ötürü çalgı aletlerinin sayısı çok fazla değildir. Türkünün kendisi temelde vokal bir karaktere sahip olduğu için enstrüman eşliği, her şeyden önce dinleyiciyi ozanın mesajını daha iyi algılayabileceği bir ruh haline sokmak için eklenir. Bingöl yöresinde söylenen türkülerde kullanılan çalgı aletleri genellikle bağlama, kaval, arbane, davul, zurna, billur, def'tir.

2. Bingöl Yöresi Türkülerin Tasnifi

Çalışmamızda araştırma ve inceleme yoluyla elde edilen türkülerin tasnifi; Yapılarına göre türküler, konularına göre türküler ve ezgilerine göre türküler olmak üzere üç şekilde yapılmıştır. Başka kaynaklarda farklı sınıflandırmalar görülebilmektedir ancak bizim çalışmamızda bu başlıklar altında bir sınıflandırma uygun görülmüştür.

2.1. Yapılarına Göre Türküler

2.1.1. Mani Kıtalarından Kurulu Türküler

Örnek: Ha Ha Ninna

Cêko duzo herawo,
Kênu tedi Rız kuawo,
Xımlê kenun rışawo,
Xortu xur arî dawo,

Yego pilo filxuno,
Yego qijo nişuno,
Yo ho munid aw dono,
Teres birey kênuno⁴

4 Seslendiren: Rençber Aziz. Doğan Karasu, *Dinyad Yo Darê Ma, Rençber Eziz*, Vate Yayınları, İstanbul 2012. s. 214.

Örnek: Keynê

Keynê şını qetari
Kueni moni buestoni şari
Semêd liçêk xiyari
Kueni keberun şari

Kaynak kişi: Mustafa Karaca
Halifan Köyü/Karlıova

2.1.2. Bağlantıları Dört Mısra Olan Türküler

Örnek: Nigena

Nigena ez nigena
Willê billê tu nigena
Nigena ez nigena
Willê billê tu nigena

Çım bavi tu peruno
Çımê dadê tu zerduno
Qalın ê tu mır vayo
Marq u zer u dolaruno⁵

2.1.3. Bentleri Üç Mısra Olan Türküler

Örnek: Wıso Wıso Wırıso

Wıfun mınno tu piya nêbo, Wıso
Ap mın zê tu çinebo, Wırıso
Tı mı xwı vira bıксе, Wıso
O h'êc tu qebul nêbo, Wırıso

Wıso, Wıso, Wırıs o Wıso
Ravrêy mektub bıniso, Wırıso
Biwun, bıpers, bıniso, Wıso⁶

2.1.4. Bentleri İki Mısra Olan Türküler

Örnek: Lori Lori

Mala, malay dewê ma wo
Bıdîn cı fitrun, zika wo
Ço vun keliyê dadiyê ma wo
Lorî, lorî, mala lorî!

5 Seslendiren: Yakup Koçak. <http://www.youtube.com/watch?v=4KWqqpJ8Bzs> (Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2018).

6 Seslendiren: Rençber Aziz. Karasu, s.212.

Esselat u wesselât,
Mala gueşt wen, ma turaq.⁷

2.1.5. Koşma Düzeninde Kurulan Türküler

Örnek: Şew Tari⁸

Rındê Çolig aqıl sarê mı berdo.....a
Şarır omnon mır zımıstonu serdo.....a
E'mır berd mı ez eştu bela derdo.....a 11'li hece ölçüsü
Zerê mı şî şew tariya şew tari.....b

Şew tariya şew tari.....a
Delala mına bari.....a
Adır kerdi zerê mı.....b 7'li hece ölçüsü
Şî biya vêywe şari.....a

2.1.6. Karşılıklı Kılamlar - Atma Türküler

Örnek: Lacek Lawo⁹

Lê lê delal ruej vêcyenu ini deredo
Ziraj qaqibnena ini kere do Erkek
Kênay terês ez kena nikena
Dêrd tu nivyeceno mi zere ra

Lacek lawo ti çarayî ti çarayî
Tu zumbîyêl sîyayî pêd qeldayî Kız
Lacî terês ez dinyara zaf gêraya,
Mı zafê sê tu xapînayî paverdayî

2.1.7. Belli Bir Kuralı Olmayıp

Kendi İçinde Farklılık Gösteren Türküler

Örnek: Hêywax Mı Ri Hêywax Mı Ri
Lê lê kuey ma niyo darbêndi
Şuenonu gawunon tı ra qetar wendi
Bext mın u tu ra hol piyer şî, xırab mêndi
Hewax mırı heywax mı ri qeder çınıyo ez sekırı

Lê lê ez niweşa miyon cılonda
Şu biya mıser hêkimuno

7 Seslendiren: Rençber Aziz. Karasu, s.215.

8 Seslendiren: Maral. <http://www.youtube.com/watch?v=nnDYNIec5Q> (Erişim Tarihi: 16 Ağustos 2018).

9 Derleyen: Seyidxan Kurij. <http://sertkaya1.tripod.com/mypersonalsite/id19.html> (Erişim tarihi: 19 Temmuz 2018).

Hêkimo tı homay kêni tı derdonê mı darikiri
Hewax mîri heywax mî ri qeder çiniyo ez sekîrî¹⁰

2.2. Konularına Göre Türküler

2.2.1. Gurbet ve Hasretlik Türküleri

İnsan, doğası gereği doğup büyüdüğü yerde, alışkın olduğu kültürde yakın eş, dost ve akrabalarıyla yaşamını sürdürmek ister. Gurbette olması durumunda kendi öz yurduna özlem ve hasret duyar. İnsanlar yaşadıkları yerlerden başka bir yere geçici veya kalıcı süreyle ekonomik, sosyal, siyasi nedenlere göç ederler. Gurbet: gariplik, yabancılık, yabancı bir yerde bulunma hali, yâd el, yabancı memlekettir. Edebiyatta âşık, sevgili, gurbet, sıla ve özlemle birlikte anılır.¹¹ Gurbet teması, Bingöl yöresi Zazaca türkülerde sıklıkla işlenen bir temadır.

Örnek: Meberm Dayê

Gurbette insanın özlemine yansıtan bir diğer tema “anne özlemi” dir. Kırsal kesimde ilkbahar mevsimiyle beraber köylüler yaylaya çıkmaya başlarlar. “Meberm Dayê” türküsüyle ozan, kendisi köyde olmadığı için annesinin tek başına yaylaya çıkamadığını belirtmektedir. Gurbette sayılı günleri kaldığını, memlekete döndüğünde beraber yaylaya çıkacaklarını müjdeleyerek annesine teselli vermektedir:

Wısar dıyon waxt varuno
Şar dewêma şu waruno
Ez u tu onc şun waruno
Meberm dayê meberm dayê
Meberm dayê meberm dayê
Ruejmi taymênd ezyen dayê
İtya welat xêribuno
Ço nizon ço ho sebena
Dayê mı kedêmwawo
Meberm dayê meberm dayê¹²

Örnek: Eman Eman Eskereyê

İnsanı yaşadığı yerden ayrı bırakan, hasrete sevk eden bir diğer faktör ise askerliktir. “Eman Eman Eskereyê” adlı türküde askerlik görevi nedeniyle memleketine hasret kalan ozan, memleket özlemine türküsüyle dile getirmiştir:

10 Bayrak, Mehmet, *Kürt Müziği Dansları ve Şarkıları*, II, Ankara 2002, s. 1223.

11 Artun, s. 216.

12 Seslendiren: Avni Polat. http://www.youtube.com/watch?v=84FWaL_haHc (Erişim Tarihi 15 Temmuz 2018)

Eman eman eskereyê
 Hawa yenu wişo wişo
 Ti mi vyerta şîya Muş'o
 Zerre mi tu ri bîya sê mişmişo
 Eman eman eskereyê

Ez xêrîba xêrîbê da
 Warê ma niko myun warundo
 Tim û tim çim mi hunu sêr rîyûndo
 Eman eman eskereyê¹³

Örnek: Ez Niweşa

İnsan politik sebeplerden dolayı da gurbete göç etmek zorunda kalır. Siyasi göç; savaş, işgal, devrim, terör gibi vb. olayları kapsar. İnsanların politik nedenlerden dolayı göç etmek zorunda kalmaları sonucunda gerçekleşen bir durumdur.

“Ez Niweşa” adlı kılamında gurbet ellerde hastalanıp yataklara düştüğünü belirten Aziz, geceleri rüyalarına giren sevdiğinin hasretinin ölümden beter olduğunu, hasretine sebep olan dönemin devlet yönetiminden şikâyetini dile getiren sanatçı, köyüne bile gelemediğini dile getirir:

Ez niweşa miyun cılun do
 Tı şewiz ha mı hunun do
 Keçê dinê willay ez mêrg xu ri niqehriyen
 La tı hesret şîya in 'Ez gun do

Kihun şini yenu newı
 Tasê dîşmên ra awk mewır
 Erê willay ez se kiri
 İn faşist ... niverdeni ez biyeri dewı¹⁴

2.2.2. Aşk Türküleri

Âşk, türkülerde en çok işlenen konuların başında gelmektedir. Gençlerin buluşmaları ve yakınlaşmaları, aşkın önündeki engeller, toplumsal olgular, sevgiliyi tasvir, sevgilinin güzelliğini betimleme, sevgiliye duyulan özlemi, yaşanan ayrılıkları, hayalleri, evlilik umudunu, küskünlükleri, sevgiliye duyulan kuşkuyu, aşkla ilgili toplumsal yergileri, kavuşamamaktan duyulan korkuyu, sevgilinin vefasızlığını, sadakat, aldatma, sabır, pişmanlık, kavuşma

13 Derleyen: Sêyidxan Kurij. <http://sertkaya1.tripod.com/mypersonalsite/id19.html>
 (Erişim tarihi: 24 Eylül 2018)

14 Karasu, s. 208.

ve mutluluk gibi birçok duyguyu içinde barındıran türkülerden oluşmaktadır.

Âşıklar bahtsızdır, ömürleri sevgililerinin peşinden koşmakla geçer.¹⁵ Aşk şarkılarında içten gelen his ve duygular, genel olarak gerçekçi bir tarzda dile getirilmektedir; ancak kinayeli ya da mecazi anlatım tarzları da kullanılmaktadır. Çoğu zaman doğada aşkı tasvir eden canlı ve cansız varlıklar da aşkı dile getirmek için kullanılmaktadır. Doğadaki varlıklar aşğın sevdiğine beslediği duygulara karşılık olarak kıamlarda motif olarak kullanılmaktadır. Bingöl yöresi Zazaca türkülerde sevgili betimlenirken “zarec/zarac” (keklik) ögesi sıklıkla kullanılmaktadır. Bütün bunların yanı sıra kişi, coğrafya ve yer adları da kıamlarda sıkça kullanılmaktadır.

Örnek: Xım Xımê

Çoğu zaman delikanlı sevgilisinden bir buse ister ancak bu buse değerli bir hazinedir. Sosyal kısıtlamalardan o kadar korkulur ki, öpme eylemi için akşam vakti karanlık kuytularda, تنها bir yerde fırsat kollanılır ve bu iş genellikle gizlice yapılır. Aşağıdaki kılamda da bu duygular dile getirilmiştir:

Xım xımê Sılêmoni
Ca çın ez yo lew pani
Wa vındêr helê şoni
Dadu bavira mioni

Xım xımê naşti naşti
Kalon êrdiş xu taşti
Xuerton zımiel vıraşti
Xım xımê wabu wabu
Wa cê mın tu tênabu
H’eton bın bıron siyabu

Anonim

Kaynak Kişi: Mustafa Karaca

Halifan Köyü/ Karlıova

Örnek: Derdê to

Selvi boy, ince zarif bir beden, örgülü saçlar, kara gözler, kan kırmızı yanaklar, süslü ziynet eşyaları, endamı gösteren giysiler vs. hepsi bir kadının güzelliğini tasvir eden unsurlarıdır. Ancak güzelliğinin yanında, kadının ahlakı, sosyal konumu, bir evi çekip çevirme becerisi, işgüzarlığı da aşkın ön koşulları olarak vurgulanır. Aşağıdaki türküde bu durum ezgileye dönüştürülmüştür:

15 Artun, s. 60.

Herê herê derde to
Bazın zerin destê to
Ez zer kota bejnato

Bejna bari ayê to
Qîle suri ayê tu
Bazın zerin ayê to
Ez hesreta bejna to

Fistana sor ayê tu
Qîle bari ayê tu
Çıme siyaye ayê tu
Ez zer kota bejnê tu

Yoka derga bariya
Omi itara şiya
Kom diya kom nidiya
Honiya tur meraqliya¹⁶

Örnek: Şew Tari

Aştan dolayı sevgililerin birbirlerine besledikleri duygular yoğun bir biçimde yaşanır. Evlilik ümidi beslediği, ince ve zarif boylu sevgilisinin bir başkasıyla evlendirilmesi, aşığın yüreğinin yangın yerine çevrilmesine neden olur. Aşağıdaki 'Şew Tari' adlı kılamın birinci bölümünde ozan, Bingöllü güzelin güzelliğiyle aklını başından aldığını, bu güzellik karşısında hayatının kışa döndüğünü, ömründen ömür çalan sevgilinin başını türlü belalara soktuğunu, yüreğinin yakan sevgilinin gidişiyle hayatının karardığını ifade etmektedir:

Rındê Çolig aqıl sarê mı berdo
Şarır omnon mır zımıstonu serdo
E'mır berd mı ez eştu bela derdo
Zerê mı şı şew tariya şew tari

Şew tariya şew tari
Delala mına bari
Adır kerdi zerê mı
Şı biya vêywe şari

İkinci bölümde âşık başkasıyla gönülsüz olarak evlendirilen sevdiğinin kendisi için ağladığını, gözünden akan yaşların sel gibi olduğunu ifade et-

16 Seslendiren: Zercanê Çolig. www.youtube.com/watch?v=ScWFxU_ZjIE (Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2018).

mektedir. Sevdiğiyle karşılıklı olarak birbirleri için ağladıklarını belirten ozan bu durumun yüreğinde acı ve keder bıraktığını ifade etmektedir:

Weyvê şarya semêr mıra bermena
Çıqas rında awkê derdon persena
Ez semêr yı ya semêr mı hêliyena
Zerê mı şî şew tari ya şew tari

Şew tariya şew tari
Delala mına bari
Adır kerdi zerê mı
Şî biya vêywe şari¹⁷

2.2.3. Mizahi Türküler

Mizah toplum yaşantısına renk katan unsurlardan biridir. Toplumun olaylara bakış açısı toplumun mizahını belirler. Mizah gündelik yaşanan olaylardan çıkarılan inceliklerdir. Toplum yaşantısında yer alan her türlü unsur mizah konusu olabilir. Mizah yoluyla toplumun gelenek ve görenekleri sorgulanır. Ozanlar ince nükteleriyle toplumdaki aksaklıkları yeri ve zamanı geldiğinde kılamlarıyla dile dökerler. Ozan, halkın günlük yaşamındaki sıradanlaşmış olguları halkın mizah anlayışıyla yeniden oluşturarak halka sunar. Kimi zaman durumu eleştirir, mizah yoluyla mesaj vermeye çalışır.

*Mizahi türküler: İnsanlara hoşça vakit geçirten, gülüp, oynayıp, eğlenmelerine vesile olan türkülere verilen addır. İnsan doğasında yergi, kınama, taşlama, küçümseme, alay etme, çekiştirme, gülünç duruma düşürme isteğiyle yapılan anlatıma da mizahi anlatım denir.*¹⁸ Mizahi türkülerin konusu bir hayli geniştir. İnsan yaşamındaki her şey; toplumda sakarlıklarıyla öne çıkmış kişiler, yalan söylemeyi adet haline getirmiş kişiler, yöresel yemekler, evcil hayvanlar vb. mizahın konusu olabilir.

Örnek: Keçello

Sık sık önemsiz kazalar yapan sakar kişiler de kılamlara konu edilmiştir. “Keçel” (kel) adlı kılamda “keçel” adlı karakterin mutfakta çanak çömlek içinde yaptığı sakarlıklar nedeniyle ortalığı karışması ve bedel olarak dayak yemesi mizahi bir dille ele alınmıştır:

Keçello hakka maka
Tirli wirli keçello

17 Seslendiren: Maral. <http://www.youtube.com/watch?v=nndyYNIec5Q> (Erişim Tarihi: 16 Ağustos 2018).

18 Artun, s.368.

Keçel kot myon firaqon
 Halla halla keçello
 Keçello xayin mayin
 Halla halla keçello
 Keçel eşt vêr şirmaqon
 Rebbi biger keçello
 Anonim
 Kaynak kişi: Mazhar Yılmaz
 Halifan Köyü/Karlıova
 Örnek: Kış Kış Kergê

Mizah türkülerinde eleştirilen konular yakın çevredeki canlı cansız varlıklar üzerinden ele alınır. Evcil bir hayvan olan tavuk eti ve yumurtası için yetiştirilir. Tavuğun sahibi tavuğun beslenmesi için ona yem verir; karşılığında tavuktan yumurta bekler. Ancak karnını doyan tavuğun başka yerde yumurtlaması sahibinin emeklerini boşa çıkartır. Beslediği tavuğundan yumurta alamayan hayvanın sahibi de durumu kılam yoluyla mizahi bir dille ele alır:

Quti xwı kêymad wena
 Hakon xwı şarir kêna
 Kış kış kergê kış kergê
 Gemcalê negur dergê
 Kış kış kergê kış kergê
 Ma xwır hakon tu werdên

 Mıyon dewon ra gêrena
 Tuyun weşon xwır wena
 Kış kış kergê kış kergê
 Gemcalê negur dergê
 Kış kış kergê kış kergê
 Ma xwır hakon tu werdên...¹⁹
 Örnek: Keynê

Kırsal kesimde yaşayan halk geçimini tarım ve hayvancılıkla sürdürür. Yaz aylarında bağ bahçe ekilir. Ürün bekletilir. Ürünlerin olgunlaşmasıyla bostan yanından koyun sağmaya giden kızlar canı çektiği salatalıktan almak için bostana girerler. Bostan sahibinin köpeğiyle karşılaşan kızlar can havliyle kaçarken elbiseleri tellere takılarak yırtılır. Bu kızlardan birinin annesi kızının yırtık elbisesine yama yaparken bu durumu mizahi bir dille terennüm eder:

19 Seslendiren: Said Altun. <http://www.youtube.com/watch?v=ExqinWR6FU0> (Erişim Tarihi: 11 Eylül 2018).

Keynê şini qetari
Kueni moni buestoni şari

Semêd liçêk xiyari
Kueni keberun şari

Semêd liçêk xiyari
In Keynê çî bî a'ri

Keynê şini qırçiko
Semêr lemêk tırşiko

Kutık belek gırıdawo
Kınci keynek dırnawo

Day cırı pını dawo
Pinê yı zi dıryawo

Anonim
Kaynak Kişi: Mustafa Karaca
Halifan Köyü/Karlıova

2.2.4. Ağıtlar

Ölüm gerçekliği, insan hayatında korku, ürperti, hasret uyandıran bir olgudur. Ağıt genellikle ölüm karşısında çaresiz kalan insanın yüreğinde duyduğu acının, kederin sözcüklerle dile dökülmüş hâlidir.

*Ağıt, bir ölüm üzerine belli bir geleneğe uyularak yapılan törenlerde yakılmış ve söylenmiş, bir de böyle bir törende yakıldığı halde daha sonra hatıralarda yaşayan türkü olarak iki anlama gelir.*²⁰ Ağıtlarda ölen kişinin iyi yönleri, yaptığı iyilikler, geride bıraktığı yaşanmışlıklar, anılar, geride kalanların ölen kişiye duydukları özlem dile getirilir. Ağıtlar genellikle anlatım tarzında söylenir ve ağıtlarda genellikle ağıdı yakılan kişiyi ölüme götüren nedenler, hayattayken o kişiye söylenmeyen sözlerden dolayı duyulan pişmanlıklar, yerinme duyguları ön plandadır.

Örnek: De Luri Luri

Ölümün her türlü insanın yüreğine gam, keder taşır. Ancak bazı ölümler vardır ki insanın yüreğinde derin izler bırakır. Trafik kazası, iş kazası vb. Aşağıdaki ağıtta henüz genç sayılabilecek yaştaki Celal adındaki oğlunu bir trafik kazasında kaybeden annenin ağıdı yer almaktadır.

²⁰ Artun, s.23.

Giriş bölümünde “Luri luri” diye feryat ve yakarıшта bulunan anne kendince “kibarê”, “berxê”, zerecê” gibi en güzel benzetmelerle oğluna seslenir. “Bırindar” oğluna kurban olduğunu sık sık belirtir:

De luri luri luri luri luri luri luri kibarê luri
 De luri luri luri luri luri luri luri berxê luri
 De luri luri luri luri luri luri luri zerecem luri
 De luri luri luri luri luri luri luri bî acê luri
 De ez kırbun bena kibarê xuri, ez kırbun bena bırındarê xuri
 Heywax bırındarê mı, heywax bırındarê mı

Ölen kişinin yokluğundan duyulan üzüntü ağıtlar yoluyla dile getirilir. Ölenin toplumdaki yeri anılır. Yokluğu hatıralarıyla yâd edilir. Aşağıdaki bölümde kış mevsiminin geldiğini, karın yağmaya başladığını, oğlu gibi yazı çalışarak geçirenlerin evlerinde istirahat çekildiğini belirten anne kendi oğlunun bu istihatten ve dünyalık nimetlerden mahrum kaldığını, kör talihinin buna sebep olduğunu belirtir:

De bırındarê vor varena zımıstono
 Ez kırbun ciğêr payız vêrya zımıstonu
 De şar xur guri kerdo xuri weno
 Şar serê xwu guret ra gerayo sera şıyo
 De feleka kuri tu xapınayo
 Heywax lımınê bırındarê mı

De ez kırbun bena ciğêrê xuri wılay bımaro
 De mı vay cigeram çınıya bıyero cemaatıd toş baz lêro
 Ez kırbone bırındarê warmendê pel şıktê beno

Evlad acısıyla derdinin dağlardan büyük olduğunu belirten anne, evladı Celal’in cenazesini görmek yerine; dağlardan kopan fırtınaları görmeyi yeğlediğini belirtir:

De derd yenu, derd yenu, derd yenu, derd yenuuu
 De wılay derdê m kyun ra gırunu
 De dayıkam cınazê kibar nivini
 De dayıkam cınazê Celal nivini
 De dayık wazen koydê bazdıgir bıvını
 De vono vono vono vono vono, ez ciğêrê xwu ri vono...²¹

Örnek: Sêr Sarıcon Ölüm üzerine duyulan üzüntü ağıtların yakılış sebeplerinden başlıcasıdır. Aşağıdaki ağıtta Elazığ ili Karakoçan ilçesine bağlı

21 <https://www.youtube.com/watch?v=pNC-UxepD64> (Erişim Tarihi: 15 Eylül 2018).
 Bahar 2019

Sarıcan beldesinde Hasan adlı bir yakının ölümünden duyulan üzüntü dile getirilmiştir. Ağıdı yakan kişi Hasan'ın ölümünden duyduğu derin üzüntüden kaynaklanan çaresizliğini dile getirmekte, ölüm Allah'ın emri diyerek üzüntüsünü hafifletmeye çalışmaktadır:

Leyro mırı leyro mırı
 Leyro mırı leyro mırı
 Leyro mırı mı tênari
 Eman canê mı cigerê mırı
 Qedêr Alley ez sekırı

Leyro lımın sêr Sarıcon pier keriyo
 Bın Sarıcon pier keriyo
 Leyro lımın mıdi cınazê Hesenê mı cuerd omiyo
 Leyro mırı mı tênari
 Ax leyro mırı leyro mırı
 Leyro mırı mı tênari

Ölen kişinin ardında kalanlar için hayat devam etmektedir. Akşam vakti otlamaya çıkan inekler köye geri döner, konu komşu gündelik işlerindedir. Hasan'ın yakınları ise yas tutmakta, Hasan'ın hatıralarıyla dolu evinde geriye bıraktıklarına bakarak teselli bulmaya çalışmaktadırlar:

Leyro lımın mıva şaro tu va şaro
 Mongê omê helê sono
 Leyro lımın bıya pıç pıçê cironono
 Leyro mırı leyro mırı
 Leyro mırı mı tênari

Leyro lımın aşm vejyena aşma zerdo
 Leyro lımın cılon Hesêni mıyond rako
 Leyro lımın wa tijê sıvê bonu ako
 Leyro mırı leyro mırı

Ax leyro mırı leyro mırı
 Leyro mırı mı tênari

Anonim
 Seslendiren: Ömer Ayata
 Halifan Köyü/Karlıova

2.2.5. Yergi Türküleri

Yergi Zazaca kılamlarda sık işlenen konulardan biridir. Ozanlar toplumda yanlış gördükleri kişilerin tutum ve davranışlarını, toplumsal olayları, toplu-

mun gelenek ve göreneklerini kılamlar yoluyla eleştirirler. *Edebiyatta şiirle bir kimseyi, bir düşünceyi, bir durumu açık ya da kapalı biçimde, iğneli bir dille yerme sanatına yergi denir. Her yergide bir uyarı olduğu için öğretici özellik de bulunur. Yergi, kişi ya da olayın kötü yönlerini ele alarak bunu alaycı bir üslupla değerlendiren yazılardır.*²²

Yergi türkülerinde eleştirilen kişiler genellikle sosyal yönü kuvvetli olan kişilerdir. Bu kişilerin yanlış uygulamaları kılamlar yoluyla dile getirilmiştir. Her toplumda açgözlü, doymak bilmeyen, kul hakkına giren insanlar vardır. Ozanlar bu durumu görüp adeta “Kral çıplak!” demeye getirirler. Bingöl yöresi türkülerinde eleştirilen kişi ve durumları şu şekilde sıralayabiliriz: din sömürüsü yapan din görevlileri, devlet yönetimi ve yöneticileri, toplumda yaşanan yolsuzluklar, yanlış toplumsal adetler, başlık parası isteyen aileler...

Örnek: Lorî Lorî

Bingöl yöresinde dinî hassasiyetten ötürü din adamlarına değer verilir. Din adamlarının toplum içerisinde saygın bir statüsü vardır. Eskiden devletten maaş alamayan din görevlilerinin masrafları, cemaatin verdiği zekât ve fitre sadakalarıyla karşılanırdı. Bunun yanı sıra bir toplulukta din adamlarına başköşede yer verilir, sofrada en güzel yiyecekler ikram edilir. Kendilerine dinî hassasiyetten ötürü tanınan bu imtiyazı kötüye kullanan kimi mala (imam), şêx (şehy), mifti (müftü), hêcî (hacı) gibi din adamları da olmuştur. Bu durumu eleştirmek de ozanlara kalmıştır:

Lorî, lorî, mala lorî!
 Lorî, lorî, miftî lorî!
 Lorî, lorî, şêxım lorî!
 Lorî, lorî, hêcî lorî!

“Lorî Lorî” adlı kılâmın birinci bölümünde ozan, devletten maaş alamadığı için fitir sadakası ve zekâtla geçimini sağlayan bazı imamların halktan kendilerine yetenden daha fazlasını istemesini, bunu alışkanlık haline getirmesini ve aç gözlülüğünü sert ifadelerle taşlamıştır. Nakarat bölümünde imamın et, halkın ise çökelik yediğini ifade etmiştir:

Mala, malay dewê ma wo
 Bıdîn cı fitrun, zika wo
 Ço vun keliyê dadiyê ma wo
 Lorî, lorî, mala lorî!
 Esselat u wesselât,
 Mala gueşt wen, ma turaq.

²² Artun, s.521.

Ozan kılamın ikinci bölümde devlet memuru olan müftünün saat sekizde devlet dairesinde olduğunu, cemaat ortamında da makamından ötürü en başköşede yer aldığını ifade eder. Müftüyü derede bir bayanla çıplak gördüğünü belirten ozan bu durumunun tezatlığını ortaya koyar. Nakarat bölümündeyse müftünün içeceği viski, halkın içeceği ise su olduğunu belirtir:

Seât hêşt id ho dayrı do
Miyon cemat id ho sarı do
Mi wi u ya zit di deri do
Lorî, lorî, miftî lorî!

Esselat u wesselât,
Mıfti wiski wen, ma awk.

Üçüncü bölümde şeyhlerin devletten kadro ihdasında bulunamadığı için devletin verdiği maaşa haram fetvası verdiğini, hâlbuki halktan aldıklarının daha fazla olduğunu, şeyhlerin özünde iyi olmalarına karşın arada yalan konuştuklarını ifade eder. Nakarat bölümünde de şeyhin sofrasında bal bulunurken halkın biberle karnını doyurduğunu belirtir:

Meâşê hukmat hêrûm keno
H'elbuk piyerın ra zied geno
Zaf hol bıneyk zurun keno
Lorî, lorî, şêxım lorî!

Esselat u wesselât,
Şêx êgmin wen, ma isuat.

Dördüncü bölümde hac görevini ifa etmek üzere Mekke ve Medine'ye gidip dönen hacının ellerini saygı gereği öpmesine karşılık, başkalarına hediye olarak radyo getirdiğini, kendisini de hurmaya layık gördüğünü söyler. Nakarat bölümündeyse hacı olmanın ona bir şey katmadığını, hacının otobüste bir kadına sarkıntılık ettiğini dolayısıyla kendisini ve toplumu rezil ettiğini belirtmektedir:

H'eci şiyu Mekk u Medinawo
Ma piyor şı lew na desta wo
Şar radyun ard, mı xurmawo
Lorî, lorî, h'eci lorî!
Şar tēyib ard, mı tizbawo
Lorî, lorî, h'eci lorî!

Esselat u wesselât,
H'eci pê fêk tuyer pat
Esselat u wesselât,

H'eci otobusıd alızıya Fat
Esselat u wesselât,
H'eci ma u xwi pia kêrd rezil û riswat²³

Örnek: Her Çi Biyo Vıla

Süregelen yolsuzluklar, halkın başına bela olan hırsızlar da ozanların gözünden kaçmamıştır. “Her Çi Biyo Vıla” adlı kılamda çalmaktan, hak yemekten karnı şişen, gözü doymayan kişilere karşı ozan, halkın nemelazımcı anlayışını eleştirir. Yolsuzluklara karşı duyarsızlıktan toplumsal düzenin karmakarışık olduğunu ifade eder:

Destur biden wa bı viyeêr
Verdên waşır a nigêr
Bi ela bi bela
Bi belê sarê ma
Destur biden wa bı viyeêr
Şınça waşier a nigêr
Bi ela bi bela
Bi belê sarê ma

Herçi verdiyo wêri
Herçi biyo tiemona
Herçi verdiyo wêri
Herçi biyo vıla, biyo vıla
Qe mevaj mir çıla yo çıla mir yo çıla
Qe mevaj mir çıla yo çıla mir yo çıla

Dunya bueri mird nibên
Pizon vılñên qim nikên
Ning don erdir m a tersnên
Ki mıl k kom yo persnikên

Herçi verdiyo wêri
Herçi biyo timona
Herçi verdiyo wêri
Herçi biyo vıla, biyo vıla
Qe mevaj mir çıla yo çıla mir yo çıla²⁴

23 Seslendiren: Rençber Aziz. Karasu, s.215.

24 Seslendiren: Mücahit Göker. <http://www.youtube.com/watch?v=I2P8SBm557s> (Erişim Tarihi: 03 Temmuz 2018).

Örnek: Nigena

Gençlerin evlilik konusu, yergi türkülerinde işlenmiştir. Birbirini seven iki gencin evliliği ailelerinin iznine bağlıdır. Ancak kimi durumlarda kız tarafı erkek tarafından Zazacada “qalın” olarak adlandırılan “başlık parası” isteyebilmektedir. Maddi durumu başlık parası ödemeye elverişli olmayan delikanlı bu durumu türküde dile getirir:

Nigena ez nigena
Willê billê tu nigena
Nigena ez nigena
Willê billê tu nigena

Çım bavi tu peruno
Çımê dadê tu zerduno
Qalın ê tu mır vayo
Marq u zer u dolaruno

Keynekê tı çarawa
Tı çarawa komcarawo
Muradona Bazenona
Xırebara İbremona
Persawa tı persawa
Mı niezona komcarawa

Keynekê tı çı rında
Tı zarcê mıyon Zazona
Tı werdegê Darê Yêni
Tı alıncê Suelaxona
Persawa tı persawa
Mı nizona komcarawa²⁵

2.2.6. İş Türküleri

İş sırasında söylenen türküler ayrı bir gurubu oluşturur. Bu türküler, köylülerin yakınmaları, sosyal olaylar, işbirliği, isyankârlık vb. konuları içermektedir.

Bu tarz türküler, motive edici bir etkiye sahiptir. Psikolojik açıdan çalışanların motivasyonunu artırır. Söylenen türküler işin ritmik bir şekilde yapılmasını sağlar, bir bakıma iletişim aracı rolünü görür. Bazen söylenen

25 Seslendiren: Yakup Koçak. <http://www.youtube.com/watch?v=4KWqqpJ8Bzs> (Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2018).

kılamların yapılan iş ile ne ritmik ne de anlam bakımından bir bağlantısı olabilir. Çalışırken eğlenmek için, işi hafifletmek, kısaltmak için de türküler söylenebilir.

Söylenen kılamlar doğrudan yapılan işle bağlantılı olmak zorunda değildir. Bazı durumlarda yapılan iş, şarkı söylemek için zemin oluşturmaktadır. Çoban şarkıları bu anlamda önemlidir. Sürüsünü güden çoban, hayvanlarını sakinleştirmek ve sıkıntılarını dile getirmek için yanık ve doğada yankılanan sesiyle türküler söyler.

Örnek: Dayê Mıro Vona

İnsanlar, geçmişten günümüze kadar yaşam alanlarındaki her türlü unsuru; iş hayatından tutup insanın tabiatla uyumu, alışverişi arasındaki bağ ile gelenek ve görenek gibi temaları sanatsal açıdan sürekli kullanmışlardır. Bu unsurlar süreklilik arz ettiği için folklorik unsurlar olup toplumların yaşamları hakkında bilgiler sunmaktadır.

İş türkülerinde yapılan işin yapılış şekli, işi yaparken karşılaşılan güçlükler konu alınır. Aşağıdaki “Dayê Mıro Vona” adlı kılamında kardeşi ile birlikte çobanlık yaptığını belirten ozan, çobanlık mesleğini icra ederken karşılaştığı zorluklar yüzünden verdiği emeğin karşılığını alamadığını belirtmiştir. Otlaklarının dere kenarında olduğunu, hayvancılıkla elde ettiği ürünlerle geçimini sağlayamadığını, komşularına bile bir ikramda bulunamadığını belirterek bu durum karşısında duyduğu sitemi anne ve babasına dile getirmiştir:

Dayê bego vono, dayê miro vono
Dayê hewaro derdê mı girono
Dayê şıqa dergi ha dêri verda
Bawo şıga dergi ha dêri verda

Dayê ez u mirê xwi ma gawoni
Bawo ma gawoni gawon guelikoni
Dayê ezu birê xu ma gawoni
Bawo ma gawoni gawon guelikoni

Dayê taşte mın u mir mı dı nonu
Bawo taşte mını mir mıdu nonu
Dayê ma çı bueri çı bíd cirononi
Bawo maçı bueri, çı bíd cirononi
Dayê hoşi hoşi, bawo hoşi hoşi
Dayê mongê e'd biya ma bı dueşi

Dayê mastu tueraq run bêr birueşi
 Bawo mast u tueraq, run bêr birueşi
 Dayê bego vono, dayê miro vono
 Dayê hewaro derdê mı girono²⁶

2.2.7. Dügün Türküleri

Türkülerin en çok söylenildiği alanların başında nişan, düğün ve kına törenleri gelmektedir. Türkü, bu merasimlerin vazgeçilmez unsurudur. Bu merasimlerde türküler eşliğinde yöresel halk oyunları oynanır.

Düğün insan hayatında, bir erkek ile bir kadın arasında evlenme denilen geçiş döneminin en önemli özelliğidir. Düğün toplumsal bir olaydır. Her toplulukta bireyler kendi gelenek, görenek ve inanışlarına uygun düğün merasimleri, törenleri düzenlerler. Düğünde amaç kadın ve erkeğin evliliğini ilan etmek, toplumun gözünde geçerli kılmak, kutlamak ve kutsamaktır. Düğün töreniyle evlenecek çiftlerin kuracakları yuva, ailelerinin akrabalık bağları davetlilerin katılımıyla tasdiklenmiş olur.²⁷

Düğün türkülerinin konusu bir hayli geniştir. Düğün türkülerinde iki aşkın birbirine duyduğu aşk, karşılıksız aşk, ailelerin evliliğe izin vermemesi durumu, toplumdaki yanlış gelenekler, gelinin ailesinden ayrılacağı için duyduğu üzüntü, toplumun başından geçen önemli olaylar vb. türkülere konu olabilmektedir.

Örnek: Dayê Lêyro

Düğünlerde konu evlilik olunca kadının nazı en çok ele alınan konular arasındadır. Kızın hamarat oluşu evlenecek kızda aranacak en önemli özelliktir. Erkeğe naz edip, ağa kızı gibi davranıp bir söküğü bile dikmeyi beceremeyen kızlar eleştirinin odağında yer alır:

Dayê lêyro lêyro lêyro lêyro, dayê lêyro lêyro lêyro
 Dayê lêyro lêyro, ziracaw borunay mı

Kênê şını vırsi boni, dayê lêyro, lêyro, lêyro
 Pamênd şını vırsi boni, ziracay çım siyayay mı

Tegêl doni vistununo, dayê lêyro, lêyro, lêyro
 Tegêl doni vistununo, ziracay çım siyayay mı

26 Bayrak, II, 926

27 Bayrak, I, 390.

Hot tegêlun xêltnêni, dayê lêyro, lêyro, lêyro
Hot tegêlun xêltnêni, ziracay çım siyayay mı

Voni ma kêynêy axunê, dayê lêyro, lêyro, lêyro
Voni ma kêynêy axunê, dayê lêyro, lêyro, lêyro

Xalbıki kêynêy aşiqunê, dayê lêyro, lêyro, lêyro
Xalbıki kêynêy aşiqunê, dayê lêyro, lêyro, lêyro²⁸
Örnek: Ciranê

Evlenip yuva kurmak, çoluk çocuğa karışmak kız-erkek her gencin muradıdır. Bu muradı yerine getirmek her ne kadar güzel bir duygu olsa da genç kızlar için doğup büyüdüğü, evlilik çağına eriştiği ailesini terk etmek zordur. Kızın, kendisinden yaşça büyük istemediği biriyle evlendirilmesi daha zordur. Düğün günü geç kız evinde ailesine ağlayarak veda eder. Usul gereği oynadığı oyunda da halaya ayak uyduramaz ve halayın akışını bozar. Bu durum da kılaamlara konu olur:

Ciranê ciranê ciranê mın
Hevalê hogirê bermaliya mın

Na cirana mı bermena, ciranê ciranê ciranê mın
Hêsrın çımın gırgırmena, hevalê hogirê bermaliya mın
Qom şırını terk nikena, ciranê ciranê ciranê mın
Terkê dayka xwe nikena, hevalê hogirê bermaliya mın

Heval meberm zoma kalo, ciranê ciranê ciranê mın
İşlg zomê teqêl kêna, hevalê hogirê bermaliya mın

Cirana mı ciyerdo yena, ciranê ciranê ciranê mın
Ciyerdo yena dêst mı gena, hevalê hogirê bermaliya mın
Dêst mı gena reqısyena, ciranê ciranê ciranê mın
Lıngê govend xelitnena, hevalê hogirê bermaliya mın²⁹

Örnek: Mı Bêni

Evliliklerde esas olan iki kişinin birbirine gönül vermesidir. Bazı durumlarda gönülsüz evlilikler de yaşanabilir. İlgi duyduğu kızıdan evlilik onayı alamayan delikanlı sevdiğini kaçırarak muradına ermek ister. Kızın gönül-

28 Derleyen: Seyidxan Kurij. Bayrak, II, 924.

29 Derleyen: Seyidxan Kurij. Bayrak, II, 874.

süz oluşu durumu zorlaştırır. Delikanlı zorla da olsa bir plan dâhilinde kızı kaçıır. Sonra erkek tarafı kız tarafına uzlaşıya gider. Aşağıdaki türküde da istemediği biri tarafından kaçırılma korkusu yaşayan bir genç kız duygularını türkü ile ifade etmiştir:

Mı bēni ha mı bēni
Dayê dayê mı bēni
Hot tēn yēni mı bēni
Dayê dayê mı beni

Kaçırılan kız bir süre kimsenin bilmediği bir yerde tutulur. Uzlaşma arayışlarının uzun sürmesi durumunda yerlerinin tespit edilmemesi içinde sürekli yer değişikliği yapılır. Bu yer değişiklikleri, kızın gönülsüz olması ve zorla alıkonulması durumunda eziyete dönüşür:

Mı senacêr Çolig kēni
Dayê dayê mı bēni
Myon çomur ra kaşkēni
Dayê dayê mı beni
Mı dew bı dew çarnēni
Dayê dayê mı bēni
Hot kil sabun gēni
Dayê dayê mı beni
Dest u lingun mı şueni
Dayê dayê mı beni

Kız tarafının şikâyetçi olması durumunda güvenlik güçleri devreye girer ve kızı kaçıranlar hakkında soruşturma başlar. Kızın ifadesine başvurulur. Kızın gönülsüz olması durumunda kız ailesine teslim edilir.

Qerequel qerequel mı çarnēni
Dayê dayê mı bēni
İfadê fêk mı gēni
Dayê dayê mı beni

Mı zwaponid hêlîsnēni
Dayê dayê mı bēni
Hêwalê sawci kēni
Kek u ewdal u mı bēni
Sêr qic qerar nigēni

Dayê dayê mı bêni³⁰

Örnek: Xonê H'eci

Sevdiği kızı ailesinden istemesine rağmen, kız ailesi onay vermediği için muradına eremeyen delikanlı, duygularını kılamla ifade eder. "Xone H'eci" (Hacının Kızı Hanım) adlı türküde da kız babasının onayını alamayan delikanlı kızı kaçırmaya karar verir. Hacı, kızın babası olup yörede nam sahibidir. Hacının kızını kaçırmak da büyük risk taşır. Gül yüzlü sevdiğinin aşkından her şeyi göze alan delikanlı Hacının kızını kaçıtır. Bu durum türkülere konu olur ve yörede dilden dile dolanır:

De gıdı gıdı de gıdı gıdı

De gıdı gıdı Xonê H'eci

Xonê H'eci gulvarêka

Şew dewruna ruej feleka

Dest Xon biger hêt meraka

Hec von Xonê mı naşıya

Teres von Xonê mı naşıya

Mı Xon niya cerg başiya

Cerg guereta kue ra şiya

Sêr bon H'eci yo mêduno

Bın bon H'eci yo mêduno

Inı meydun asturono

Inı meydun kexiluno

De gıdı gıdı de gıdı gıdı

De gıdı gıdı Xonê H'eci

Anonim

Kaynak Kişi: Mazhar Yılmaz

Derinçay Köyü / Karlıova

2.2.8. Kişiler Üzerine Söylenmiş Türküler

Kişiler arası tutumlar, sürtüşmeler, düşünsel ayrılıklar, bir kişiye duyulan sevgi, toplumda tanınmış birinin hayat hikâyesi vb. durumlar da çoğu zaman türkülere konu olabilmektedir. Kişiler üzerine söylenmiş türkülerde hakkında türkü söylenen kişi genellikle toplumda tanınan biridir. Bu tarz türküler ele alınan kişiyi övücü veya yerici nitelikte olabilir. Bazı durumlarda ozan hedef aldığı kişiyi türküleriyle taşlarken, bazı türkülerde sevgi beslediği kişi-

30 Derleyen: Seyidhan Kurij. Bayrak, III, 1483.

yi yüceltmektedir. Bu tarz türkülerde ozan eleştirdiği kişinin belli bir tutum veya davranışını ince bir üslupla eleştirir veya övgüye layık gördüğü yönlerini belirtir.

Örnek: Wıso Wıso Wırriso

Rençber Aziz çoğu eserinde kara mizah kullanan sivri dilli bir halk ozanıdır. Sol/ komünist bir düşünceye sahip olduğunu sık sık ifade eden Aziz, karşıt düşünceleri türküler yoluyla eleştirmiştir. Babasının amcasının oğlu olan Hacı Yusuf, dönemin MHP Genel Başkanı Alpaslan Türkeş'in Bingöl'e yaptığı ziyarette bir büyük baş hayvan kesmiştir. Bu durum Rençbe Aziz'in pek hoşuna gitmez ve o sıralar bulunduğu Almanya'dan türküsünü bir bant kaydına dökerek gönderir:

Wıso, Wıso, Wırris o Wıso
Ravrêy mektub bıniso, Wırriso
Biwun, bıpers, bıniso, Wıso

Nakarat bölümünde amcasına "Rus Yusuf" diye seslenen Aziz, amcasının kendisine ara sıra mektup yazması ve hâlini sorup, öğrenmesi gerektiğini ifade eder. Wısfun köyünün ikisine de kalmadığını belirterek amcası Yusuf'u amcalıktan reddettiğini söyler. Kendisini unuttuğu takdirde gittiği haccın kabul olmayacağını dile getirir:

Wısfun mınno tu piya nêbo, Wıso
Ap mın zê tu çinebo, Wırriso
Tı mı xwı vira bıkse, Wıso
O h'êc tu qebug nêbo, Wırriso

Wıso, Wıso, Wırris o Wıso
Ravrêy mektub bıniso, Wırriso
Biwun, bıpers, bıniso, Wıso

İkinci bölümde kendisine sevdiği kızı istemeye gitmediği için amcası Yusuf'a sitemini dile getiren Aziz, "Qatiri tepesinde kurtlar yesin seni!" diyerek beddua eder:

Tu qet niva ez hêw şêr, Wıso
Kêyneka qıj Ez'ir bêr, Wırriso
Tı vêr xwı tad radra şuer, Wıso
Qil Qatiri ya vêrg tu buer, Wırriso

Wıso, Wıso, Wırris o Wıso
 Ravrêy mektub bıniso, Wırriso
 Biwun, bıpers, bıniso, Wıso

Türkünün son bölümünde sazımın sesi kulağına gelsin diyen Aziz, Yusuf'un; babası Filit Doreşî'nin amcasının oğlu olduğunu belirtir. Amcası Yusuf'u karpuz çiçeğine benzeten Aziz, onun Türkeş'in partisine girmesini Türkeş'in karısına âşık olma durumuyla açıklar:

Vêng saz mı biyor tu gueşi, Wıso
 Dezêy Filit Dorêşi yo, Wırriso
 Wıs zê villê zebeş o, Wıso
 Zêr kot cıniyê Turkêş o, Wırriso
 Vun kot partyê Turkêş o, Wırriso³¹

2.3. Ezgilerine Göre Türküler

2.3.1. Düğün Halay Türküleri

Türküler düğün merasimlerinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Düğünlerde türküler eşliğinde yöresel halk oyunları oynanır. Bingöl yöresinde halk oyunları genellikle türküler eşliğinde nişan, kına, düğün eğlencelerinde, asker uğurlamada, karşılama törenlerinde, festivallerde oynanır. Halk oyunları, ait olduğu toplumun duygu, düşünce, heyecan, zevk ve sevinçlerini yansıtan en değerli folklor ürünlerinden olup, yöreye özgü, kendine has ritmik hareketlere ve çeşitli figürlere dayanır. Bingöl yöresi halk oyunları yöre insanının yaşadığı çevre ile ilişkisini çeşitli şekillerde yansıtmıştır. Tabiatı yararlanma, tabiatı taklit etme ve tabiata uyum sağlama durumları yöresel halk oyunları ile ifade edilmektedir. Halk oyunları eski çağlardan itibaren gelişerek kademe kademe günümüze ulaşmıştır.

Düğün türküleri oynanan oyun temposuna göre farklılıklar gösterir. Bingöl yöresinde oynanan hak oyunları ağır (Delilo, Grani vb.), orta (Esmer, Çepik, Dıling vb.) ve yüksek (Wışkê, Diz kırma, Kartal vb.) tempoda oynanan oyunlar olarak üç sınıfa ayrılır.

Konu bakımından çok geniş bir kapsama sahip olan düğün türküleri, ezgi bakımından da eşlik edilen oyun havasına göre farklı türleri bulunmaktadır. Oynanan oyuna heyecan katması için nakarat bölümlerinde tekrar ve aliterasyon sanatları sıklıkla kullanılır. Türkünün nakarat bölümleri, her bent veya bölümden sonra bir ya da iki defa tekrar ettirilir. Türküleme eşlik eden çalgılar yoluyla da oyun ritmi tutturulmaya çalışılır:

Örnek: Demır Vaj
 Demır vaj demır vaj demır vajo

31 Seslendiren: Rençber Aziz. Karasu, s.64.

Zewajo bê zêr qe me vajo
Derdê kulê keynon yo lajo
Zewajo bê zêr qe me vajo

Demır vaj demır vaj demır vajo
Zewajo bê zêr qe me vajo
Derdê kulê lajon zewajo
Zewajo bê xeyr qe me vajo

Rêyê Çolig virajo
Demır vaj demır vaj demır vajo
Çolig ra şın qerajo
Zewajo bê xeyr qe me vajo

Kaynak Kişi: Kasım Yılmaz
Halifan Köyü/ Karlıova

Örnek: Day Vuno

Day vuno day vuno day vuno
Day vuno day vuno day vuno lê lê day qırbun çımun siyono

Riyer Kavar viraji day vuno day vuno day vuno
Ez tuera çiri vaji lê lê day qırbun çımun siyono

Laj şı kue xedyono day vuno day vuno day vuno
Ez semêr yı kuerfuno lê lê day qırbun çımun siyonu

Wısar yen waxt waruno day vuno day vuno day vuno
Ez pê kum şier waruno lê lê day qırbun çımun siyuno

Ser qêdya laj mı niumo day vuno day vuno day vuno
Dêrd daiyon çı gironu lê lê day qırbun çımun siyuno

Şar yenu mıra vuno day vuno day vuno day vuno
Laj tı şu İstanbulo lê lê day qırbun çımun siyuno

Çım mı ho riyı yınondo day vuno day vuno day vuno
Ez niezun ho çı haldo lê lê day qırbun çımun siyuno³²

32 Seslendiren: Said Altun <http://www.youtube.com/watch?v=X3NmFF9aCsl> (erişim Tarihi: 25.02.2019)

Örnek: Zırav

Zırav zırav zıravê lêyro lêyro ha lêyro
Zırav zırav zıravê ax çingê kafır bavê

Zırav şına gırşiki leyro leyro ha leyro
Semêd lemê tırşiki ax çingê kafır bavê

Zırav şına talbasun leyro leyro ha leyro
Kena pa ryze masun ax çinge kafır bavê

Zırav qıja qum veta leyro leyro ha leyro
Kasun masun kên tasun ax çinge kafır bavê

Daykê zırav cıveta leyro leyro ha leyro
Owk deroni dı hesreta ax çinge kafır bavê

Kutık belek gırawo leyro leyro ha leyro
Puncê zumay dırnawo ax çinge kafır bavê

Zırav pını pa dawo leyro leyro ha leyro
Pinê zırav esyawo ax çinge kafır bavê

Zırav zırav zıravê lêyro lêyro ha lêyro
Zırav zırav zıravê ax çingê kafır bavê³³

2.3.2. Dini Kasideler, Deyirler

Çoğunlukla medrese kökenli, dinî eğitim görmüş imam (mala), şeyh ve tarikât mensuplarınca üretilip seslendirilen kaside ve deyimlerden oluşmaktadır. Mevlit, kandil gibi dinî törenlerde seslendirilirler. Ezgi bakımından icrası müslüman toplumlarda ortak olan islamî usul ve kaidelere göredir:

Örnek: Behsi Eşqi

Wessar weşu wexti vilu buy ha yeno buya gulo
Helmu nefesu weş yenu dari beru haçi vilu

Ser newy miladi çiny yoa gula qey reçbera
Ser newy hicretu yenu yo hicretu peyxembera

Seba islumuy ma vaci vuni deva şıma kera
Seba welati ma bımri vuni aybu eyini hera

M. Mehmet Demirtaş Divanı

33 Bayrak, III, s. 1777.

2.3.3. Dengbêj Deyirleri

Aslı Kürtçe olan dengbêj sözcüğü, deng (ses) ve bêj (söyle) sözcüklerinden türemiştir. Ses sanatçısı, şarkıcı, türkücü anlamlarına gelmektedir.³⁴ Bu kelime, sözün ahenkle icra edilmesini sağlayan kişi anlamında kullanılmıştır. Halk arasında “*gewende, mirtık, begzade, âşık*”³⁵ olarak da adlandırılmaktadır. Dengbêjler genellikle köyden köye dolaşarak, hayatlarını söyledikleri destanlar, türküler, ilahiler ve hikâyeler ile sürdürmektedirler.

Tarihi çok eskilere dayanan denbêjlik, Kürt ve Zaza toplumu için önemli bir kültürel gelenektir. Denbêjler tarih boyunca toplumun kültür aynası olmuşlardır. Kültürel değerlerin taşıyıcı misyonunu üstlenmişlerdir.

Dengbêjlerin tarihçi rolü olmasıyla beraber onlar sözlü kültürün en büyük temsilcileridir. Toplumun başından geçmiş her türlü olayı kendilerine has üsluplarıyla türküye döker, türküsüyle dile getirirler. Dengbêjin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: Kulağa hoş gelen güzel ve özel bir sesi, kuvvetli bir nefesi vardır. İyi bir hafızaya sahiptir. Yaratıcı bir şair ve bestecidir.

Dengbêj deyimleri ezgi bakımından düzensizdir. Dengbêj türküyü kendi söyleyiş tazına uyarlar, ezgiyi kendi nefes gücüne göre ayarlar. Dengbêjler toplum ortamlarında, özel törenlerde sağ veya sol elini kulağına dayayıp, elinin parmağıyla kulağını kapatıp diğer kulağını açık tutarak, bilinen bir ezgiyi veya doğaçlama yoluyla o anda bir konu üzerine ürettiği türküyü özel yeteneğiyle seslendirirler:

Örnek: Gîdî Loy
 Gîdî loy gîdî loy
 Gîdî gîdî loy sera şina
 Daykê dayê kul û derdê mi girino
 Daykê hawa yenû haway ûmnuno
 Dayê pîyer û biskûnê mi kaydûno
 Daykê dayê derd û kulê mi girino
 Daykê dayê ma şînî Inî cyeruno
 Mi va mi wirdî kêrdî bin têlîyuno
 Gelo qum û eşîr xerîb er unî beşnê cînîyekuna
 Gîdî gîdî gîdî loy sera şina
 Kul û derdê mi girino³⁶

34 Gruba Xebate ya Vateyi, *Ferhengê Kirmancki (Zazaki)-Tırki*, Vate Yayınları, İstanbul 2009, s.129.

35 Gruba Xebate ya Vateyi, s.129.

36 Derleyen: Seyîdxan Kurij. <http://www.mirbotan.com/zazaca-sarki-sozleri/155668-zazaca-sarki-sozleri.html> (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2019).

2.3.4. Ağıtlar (luri, şiwari, axıt, egide)

Ağıtlar, ezgi bakımından türkülerle kıyaslandığında düzensiz ve benzersiz bir söyleyiş tarzına sahiptir. Ancak kendi içinde ezgisel bir bütünlük taşır. Ninni ezgisiyle de benzerlikler taşır. Ağıdı yakan kişi söylemek istediği durumları belirttikten sonra nakarat bölümlerinde yüreğindeki acıyı dile getirir. *Ağıtlarda ritim, müzik ve ezgi birlikteliği vardır. Ağıt, yas törenleri içinde toplumsal kalıplar içinde söylenir.*³⁷

Örnek: Bırawo

Bırawo, bırawo, bırawo, bırawo!

Bırawo, bırawo, bırawo, bırawo!

Zerrê cigêr mı tur helyawo bırawo!

Tıg ma hetib hela bin bırawo, bırawo

Çiçêqa kuey Şerevdin, bırawo, bırawo

Willêy mı nezuna ez huney tu xwur kumca vên bırawo!

Zerrê mı turi helyawo, bırawo, bırawo!³⁸

Örnek: Ay Dayikê

Dayikê! Grano, grano, grano,

Korê! Garano, grano, grano,

Dayê derd u kulê mın grano

Derdê qaasê nê koyano

Ey Kurdên wa binê çiçaxano

Ez tersena ez bımırı mı di bımani

Ay korê, grano, grano,

Ay dayikê grano, garno, grano, garno

Dayikê dayê mi xo da serê banê keyeyê apano

Binê şiqê Rehmanan a

Dayikê dayê ez onewa kurdên kasparên cêr bi cêri

Dayikê dayê ez onewa yew estorê tê kay dano

Dayê, de biowne kam berxo, kam berano

Dayê pêru moneni Eli Heyderê werdekano

Ey piyor şon di sil verda serê ci tumnano

Ey papay da dayê mi re ci çimana

Ey hêyrana sineyê sediqana

Dê biowne kam berxo kam berano

Ay dayikê grano grano

Korê grano, grano

Dayikê wullay ez lajê apê xo nêgena

37 Artun, s.23.

38 Seslendiren: Rençber Aziz. Karasu, s.210.

Ez xo re Eli Heyderê werdekan zi begem kena
 Wullay daye ez xasê tu nêwena
 Ez xo re xillur wena pê mirena
 Ay dayikê! Garno, grano,
 Korê! Grano, grano...
 Zeki Özden³⁹

SONUÇ

Sözlü edebiyatın bir parçası olan Bingöl yöresi türküleri, yöre insanının yüzyıllardır süren gelenek ve göreneklerini, değerlerini, düşünce yapısını, arzularını, dünyaya bakış açısını kuşaktan kuşağa, dilden dile aktararak günümüze ulaştırmıştır. Bingöl yöresi insanının dünyaya ve hayata bakış açısını, hoşlandığı durumları, acılarını, sevinçlerini, sevdalarını, hasretini, mizahını, ortak tutum ve kaygılarını, toplumsal yaşantısının usul ve adetlerinin yansımalarını; bunun yanı sıra Zaza dilinin edebi yönünü bu türkülerde bulmaktayız.

Bingöl yöresi türküleri ile ilgili yapılan bu çalışma ile ilgili şu sonuçlara varılmıştır:

- ✓ Zazaca türkülerin edebi yönünün çok kuvvetli olduğu, incelemeye açık bu bakir alan üzerinde dil bilim açısından yapılacak çalışmaların Zazacaya önemli katkılar sağlayacağı, türkülerin Zazacanın dilsel yapısını ve özelliklerini çok iyi yansıttığı, Zazacanın şiir yazma ve şiir ahengi oluşturma konusunda çok kuvvetli ve etkili bir dil olduğu,
- ✓ Bingöl yöresinde söylenen halk türkülerinin yöre insanının karakteristik özelliklerini; ortak duygu, düşünce ve sorunlarını, farklı yönlerini yansıttığı, yöre insanının türkü söylemede çok iyi bir duygu derinliğine ve şairlik yeteneğine sahip olduğu,
- ✓ Çalışmada konu bakımından tasnif edilen türkülerde aynı türkünün birden fazla konu barındırdığı, bunun yanı sıra anlatımı güçlü kılmak için kalıplaşmış birçok deyim kullanıldığı, Bingöl ili sınırları içerisinde yer alan birçok köy, dağ ve yer adının da türkülerde yer güzellemeleleri yapılarak sıklıkla kullanıldığı, yerel konuların dışında ulusal sorunların da türkülerde konu olarak ele alındığı, toplumsal sorunların, yanlış gelenek ve göreneklerin türküler yoluyla eleştirildiği veya mizahi bir dille ele alındığı,
- ✓ Türküler incelendiğinde hece ölçüsüyle söylenmiş türkülerin yanı sıra

³⁹ Doğan Karasu, *Bingöl Dengbêjleri*, İstanbul 2007, s. 154.

hece ölçüsüne dikkat edilmeden söylenen türkülerin de olduğu, dize sonlarındaki sözcüklerde ses uyumu ve kafiye yapısına önem verildiği, yapı bakımından türkülerdeki beyitlerin ikili, üçlü ve dördümlü olarak gruplandırıldığı, bazılarının ise herhangi bir sınıflandırılmaya ve kuralla ihtiyaç duyulmadan seslendirildiği, türkülerde anlatımı güçlü kılmak ve türküde ahenk oluşturmak için özellikle nakarat bölümlerinde tekrar ve aliterasyon gibi çeşitli söz sanatlarının kullanıldığı,

- ✓ Bingöl yöresinde yöreden yöreye değişen ağız farklılıklarından dolayı söylenen türkülerin değişiklik gösterdiği, Zazacanın kabul edilmiş ortak gramerinin olmayışı sebebiyle bu türküler yazılı olarak kayıt altına alınmanın zor olduğu, yöre türkülerin sözlü olarak yayıldığı, bu sebepten aynı türkünün farklı versiyonlarının olduğu, çoğunlukla söyleyeninin belli olmadığı anonim türkülerden oluştuğu gözlemlenmiştir.

Konu bakımından tasnif edilen türkülerde şu tespitler saptanmıştır:

- Aşk türkülerinde sevgiliyi tarif etmek için sıkça benzetmelere ve söz sanatlarına başvurulmuş, 'zarac' motifi sevgiliyi tarif etmek için sıklıkla kullanılmış, toplumda evlilik üzerine uygulanan yanlış adetler türküler yoluyla eleştirilmiştir.
- Gurbet ve hasretlik türkülerinde ekonomik, sosyal, siyasal, askeri nedenlerle yaşanan göç kaynaklı memleket hasreti konu edilmiş, gurbet-veyken sılada özlenen her türlü unsur türkülerle yansıtılmıştır.
- İş türkülerinde yapılan iş, işin yapılış şekli, işin icrası esnasında karşılaşılan güçlükler, verilen emeğin karşılığının alınmaması, yoksulluk gibi konular ele alınmıştır.
- Yergi türkülerinde özellikle dinî şahsiyetlerin eleştirisine sıkça rastlanılmaktadır. Bazı din adamlarının dini kullanarak toplum üzerinden yaptıkları sömürü, türkülerle eleştirilmiştir. Bunun yanı sıra toplumdaki yanlış evlilik adetleri, mevcut siyasi düzen eleştirileri de türküler yoluyla ele alınmıştır.
- Bingöl yöresine ait mizahi türkülerin konusu bir hayli geniştir. Toplumda sakarlığıyla bilinen kişiler, evcil hayvanlar, yöresel yemekler vb. unsurlar üzerinden toplumda yer alan her türlü unsur mizahî bir dille, yöreye ait mizah anlayışıyla türkülerle konu edilmiştir.
- Düğün türkülerini konu bakımından en geniş konu içeriğine sahip türkülerdir. Düğün merasimlerinde konu iki bireyin evliliği olduğu için türkülerinin başlıca konusu evlilik üzerinedir. Gelinin baba ocağından ay-

rılacağı için duyduğu üzüntü, sevdiği kişinin başkasıyla evlendirilmesi, evliliklerde aile onayının alınamaması, maddi imkânsızlıklar nedeniyle sevdiğine kavuşamama vb. konuların yanı sıra evlilik ile ilgili olmayan toplumun ortak sorunlarını ve düşüncelerini konu edinen düğün türküleri de bulunmaktadır. Düğün eğlencelerinde söylenen türküler enstrümanlar eşliğinde belli bir halay ritmine uydurularak söylenmektedir.

- Yörede tanınmış kişiler üzerine söylenmiş türkülerde türküye konu olan kişinin aksak yönleri, yanlış tutum ve davranışları tenkitsel bir yaklaşımla ele alınmıştır.
- Yöre ağıtlarında genellikle sözlü anlatım tarzı benimsenmiş ve ölen kişinin olumlu nitelikleri dile getirilmiştir. İçerik olarak ağıdı yakılan kişiyi ölüme götüren nedenler, hayattayken o kişiye söyleyemediklerinden dolayı duyulan pişmanlık, yerinme duyguları ön plandadır.

Sonuç olarak Bingöl yöresi türkülerinin akademik anlamda incelenmesi, yörede konuşulan dil olan Zazacanın edebi yönüne önemli katkılar sağlayacaktır. Türkülerde sadece işlenen konunun, aktarılan duygunun ötesinde birçok Zazaca deyim, söz kalıbı, Zazacanın dil özelliklerini yansıtan birçok unsur bulunmaktadır. Bu çalışmamızla söz konusu hususlarda alana katkı sağlama çabası içinde olduk.

KAYNAKÇA

ARTUN, Erman, *Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü*, Adana 2014.

BAYRAK, Mehmet, *Kürt Müziği Dansları ve Şarkıları*, Cilt I-II-III, Ankara 2002.

BOR, Abdülkerim, *Bingöl Yöresi Zazaca Halk Türküleri*, Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üni., 2014.

ÇAKAR, M- F. Işık, Mehmetoğlu M., Sadıkoğlu E., Önen R., Tan S., *Kürt Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı*, 2010.

Gruba Xebate ya Vateyi, Ferhengê Tırki-Kırmancki (Zazaki), 2. Baskı. İstanbul 2004.

Gruba Xebate ya Vateyi, Ferhengê Kırmancki (Zazaki)-Tırki, 3. Baskı. İstanbul 2009.

KARASU, Doğan, *Dinyad Yo Darê Ma, Rençber Eziz*, İstanbul 2012.

KARASU, Doğan, *Bingöl Dengbêjleri*, İstanbul 2007.

KURİJ, Seyîdxan, *Deyiri Çewligi*, İstanbul 2014.

KURİJ, Seyîdxan, *Wayê Hot Birayûn: Sanikan û Deyîranê Çewlîgê ra*, İstanbul 2002.

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİNİN DÜZENLEDİĞİ “MODERN ÇAĞDA GENÇLİĞİN ANLAM ARAYIŞI” SEMPOZYUMUNDA TAKDİM EDİLEN SÖYLEŞİLERDEN “MEDYA VE GENÇLİK” BAŞLIKLİ YAZI

Ekrem KIZILTAŞ*

Hayırlı günler, Cenab-ı Hakk'ın selamı, rahmeti hepimizin, hepimizin üzerine olsun. Medya gayyasına düşen gençlik çıkarılabilir mi, bilmiyorum. 'Modern Çağda Gençliğin Mana Arayışı'nı konuşuyoruz, benim konum da 'Medya ve Gençlik'. En azından medyanın ne olduğu nasıl çalıştığı ve medya denildiğinde ne anladığımız hakkında bir şeyler söyleyelim inşallah.

Medya dediğimiz şey eskiden basın ve daha önce de matbuat idi, malum. 1830'larda padişahımız 2. Mahmud, 'yahu bu keferelerin var, bizde neden olmasın' diye bir gazete çıkarılmasını irade buyurur ve şimdiki Resmi Gazete'nin babası, belki de dedesi diyebileceğimiz Takvim-i Vekayi çıkarılır.

Hemen belirtelim, Osmanlı'ya matbaa çok geç geldi sözü, bir anlamda doğru olsa da esasında tam gerçeği ifade etmez. Çünkü Osmanlı tebaası olan ekalliyetler matbaanın icadını takip eden yıllarda matbaalar kurmuşlar ve gazeteler çıkarmaya başlamışlardı. Ancak harflerin zorluğu ve başka bazı sebeplerle, Osmanlıca baskı yapabilmek için beklenmesi gerekti.

Takvim-i Vekayi, resmi bir gazetedir ve genellikle sarayda olup bitenleri, atamaları, tayinleri yazar. Dolayısıyla ciddi manada gazete demek pek anlamlı değil. Sonrasında İngiliz büyükelçiliğinde görevli William Churchill isimli bir zat, dönemin Dahiliye Veziri Akif Paşa ile çıktığı bir avda bir çocuğu yaralar. Bu olaya çok kızar Akif Paşa ve onu içeri atar. Bir süre içeride tuttuğu için de diplomatik bir skandal çıkar, ortalık karışır. İngilizler, Osmanlı Devleti'nin özür dilemesini isterler. Biraz bugünkü rahip Brunson olayını hatırlatan bu olay sebebiyle, zayıf Osmanlı Devleti bu kişiye birtakım imtiyazlar tanır. Bunlardan bir kısmı, adama iyi para kazandıracak yağ ticareti falan gibi şeylerdir ve bu arada bir de gazete çıkarma hakkı koparmıştır Churchill. Aslında Osmanlı'da ilk özel gazete diyebilir miyiz bilmiyorum ama, Ceride-i Havadis'i çıkarır. İlginç olan ve bugün hala ders almamız gerekli olan nokta,

* Gazeteci, Yazar.

bu gazeteyi çıkarırken William Churchill'e gazeteyi sübvansede etmesi için yıllık 1.250 kuruş da ödenek verilmesidir. Yani gazete kendi imkânlarıyla ayakta duramayacağı için, bu gazetenin çıkarılmasına, sübvansede ederek katkıda bulunur Osmanlı Devleti.

Bu sübvansede geleneği aslında bizim medya tarihimize ilk özel gazete Cerride-i Havadis'le başlayıp bir anlamda yakın tarihlere kadar çeşitli şekillerde süren bir gelenektir. Ve bu da aslında medya dediğimiz şeyin kendi ayakları üzerinde duramadığının bir göstergesidir. Tabii bizim esas yerli gazete olarak tabir edebileceğimiz gazete Tercüman-ı Ahval'dir ve 1860'ta yayın hayatına girer. Bundan sonra Tasvir-i Efkâr ve çeşitli gazeteler basın hayatına girerler. İlgi çekici olan, o dönemdeki gazetelerin çoğunun sahibinin ekalliyetten yani Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşmasıdır. Gazeteler kendi ayakları üzerinde duramadığı ve devlet de bunları sübvansede etmediği için, onlar sübvansede ederler bir anlamda. Bazı zamanlarda Osmanlı'da durumlar karışıp gazetelerle ilgili yasaklamalar olunca, bu kişiler çok rahatlıkla Viyana, Paris ya da başka Avrupa şehirlerine giderek gazetelerini çıkarmayı sürdürürler. Yerine ne getirecekleri konusundaki niyetler muhteliftir ama gazetelerin çoğunun amacı Osmanlıdaki düzeni değiştirmektir. Bu gazetelerin Osmanlı'nın çöküşündeki ciddi payları, ayrı ve uzun bir hikâye...

Biz günümüz medyasından bahsedeceğiz. Bugün radyo ve televizyonlara ilaveten, basılı gazetelerin internet versiyonları ve sadece internette yayın yapan gazeteler var. Bunun yanında da, gençlerin daha çok ilgi duyduğu sosyal medya dediğimiz bir alan var. Bugün ana akım medya dediğimiz gazeteler ve televizyonlar, aslında devlet tarafından ciddi anlamda murakabeye tutuldukları için daha derli toplu haberler verirler. İstisnalar hariç tabii. Ama gazetelerin internet versiyonları ve bu arada internet gazeteleri henüz hukuki altyapıları tam olarak sağlanamadığı için, tabiri caizse güvenilirlikleri biraz tartışma konusudur. Ama esas sıkıntı, sosyal medya dediğimiz alandır. Günümüzde fıslıtı gazetesi de diyebileceğimiz sosyal medya nerdeyse Türkiye'nin en güçlü medyasıdır, demek çok mübalağalı olmaz. Sosyal medyanın iyi tarafı, insanların birbiriyle olan haberleşmeleri konusunda sağladığı fayda iken, kesinlikle güvenilmez oluşu da kötü taraftır. Hoş olmayan taraflarından birisi de, aynı odada bulunan aile fertlerinin bile nerdeyse sosyal medya üzerinden haberleşir hale gelmeleridir. Yani bir tür kopuş yaşatmıştır aile içinde. Bu işin asıl sıkıntı veren tarafı, bu platformların merkezlerinin hepsinin yurtdışında oluşudur. Hepsi ticari birer kuruluş olsalar da, maalesef arka planları oldukça karmaşıktır. Propaganda taraflarının zaman zaman ağır basması yanında facebook, twitter ya da diğerlerinin ABD başta olmak üzere bütün Batı ülkelerinde tabii oldukları yasalara Türkiye'de tabii olmak

istemiyor oluşu, en ciddi problemlerden birisidir.

Bahsini ettiğimiz sosyal medya platformlarının Batılı ülkeler söz konusu olduğunda kanunlara uymaları ama Türkiye’de uymamak için ellerinden geleni yapmaları, zaman zaman ciddi sıkıntılara sebebiyet vermektedir. Hatırlarsanız, önce İstanbul’u sonra da Türkiye’yi ciddi şekilde etkileyen Gezi Olayları’nın önce çığırından çıkarılması ve sonrasında alevlenmesinde, sahte sosyal medya hesaplarının büyük bir rolü vardı. Sonrasında yaşadığımız bazı sıkıntılı dönemlerde de benzer etkiler fark edildi. Ancak Türk yargısına tabi olmak istemeyen bu kuruluşlar, uluslararası ve yerel bazı desteklerle borularını öttürmeyi sürdürdüler, sürdürüyorlar.

Bu kuruluşların sıkıntı veren yönleriyle ilgili çözüm bekleyen problemlerin sürüyor olması bir anlamda üzücü. Ama yakın dönemde yaşananlardan sonra, bundan böyle benzer büyük sıkıntıların yaşanmaması için sanırım güvenlik güçleri gerekli tedbirleri almış durumdadırlar. Sosyal medya alanını sahipsiz zannederek klavye şövalyeliğine kalkışanlara hadlerinin bildirilmesi ile ilgili haberler çoğaldı çünkü.

Şimdi bir sempozyumdayız ve 1.5 saatte bile zor anlatabileceğim şeyleri 15 dakikada anlatmaya çalışmak zorundayım. Biraz daldan dala atlayarak gitsem de, medyanın zaman zaman nasıl kullanıldığı konusunu anlatmaya çalışayım. Boğaziçi Köprüsü’nü yani şimdiki adıyla 15 Temmuz Şehitler Köprüsü’nü biliyorsunuz. 1968/1969’da başlayıp 1972’de açılan bu köprünün yapımına niyet edildiğinde ve yapılma aşamasında, Türkiye’deki bir kesim ve medyanın bir bölümü bu köprüye karşı çıktı. Kimi Zap Suyu’na köprü yapmak varken, Boğaz’a köprü ne lazım, derken başkaları da çeşitli sebeplerle itiraz etti. Bu itirazcılar arasında bulunan o dönemin çok satan gazetelerinden birinin aylarca süren propagandasının sebebi ise, sonradan ortaya çıktı. Gazete şiddetle köprüye karşı çıkıyordu, çünkü köprünün ayaklarından birisinin yapılacağı yerde gazete patronunun hanım arkadaşının yalısı bulunuyordu. Dönemin en çok satan gazetelerinden birisi, olup bitenlerden insanları haberdar etmesi beklenirken, gazete patronunun hanım arkadaşının yalısı yıkılacağı için memleketin faydasına olan bir işe karşı çıkıyordu yani.

İstanbul’da yapımı devam eden yeni havalimanını biliyorsunuz. Konumu sebebiyle adeta dünyanın ortasında olup, en batıya ve en doğuya yapılabilecek uçuşlar için en uygun aktarma merkezi olan İstanbul’a yapılacak bu havalimanına karşı çıkanların çok olduğunu da hatırlarsınız. Yeşilden bahsettiler, orman dediler ya da çevre ile ilgili başka bir sürü hikâyeler anlattılar, karşı çıkanlar. Ancak, medyanın bir bölümünün destek verdiği bu söylentilerin hiçbirisinin aslı astarı yoktu tabii. İstanbul Yeni Havalimanı yapılıp

çalışmaya başladığında, öncelikle Frankfurt Havalimanının ciddi bir darbe alacağı biliniyordu. Yine Londra'daki Heatrow yanında Dubai Havalimanı da etkilenecek bundan.

Yeni Havalimanı ile ilgili olarak yeşil bahanesine sarılıp yapılmaması gerektiğini söyleyenler arasında Almanya Şansölyesi Merkel de vardı mesela. İşin garibi, eski kömür çıkarma alanı olup bataklık olan bu alanla ilgili yeşil, orman ve çevre uyarısı yapan Merkel'in, Frankfurt Havalimanına ilave pist yapılması sırasında muhteşem bir ormanın yok edilmesine itiraz etmemiş olmasıydı. Yapımına 2006'da başladığı halde halen bitirilemeyen Berlin Brandenburg Havalimanı da benzer bir hikâye. Frankfurt'ta ormanın yok edilmesine, Berlin'de yeşil alanların tahrip edilmesine ses çıkarmayan Merkel, Türkiye'den bazılarıyla dirsek temasında bulunarak, İstanbul'a bataklık bir alanda yeni havalimanı yapılmasına karşı çıkıyor ve maalesef medyamızın bir bölümü de utanmadan bu konudaki sözlerini yayınlıyordu. Aynı konuda sosyal medya üzerinden yapılan ve yaptırılan kampanyalar da keza...

Aynı şekilde 3. Boğaz Köprüsü ve Osmangazi Köprüsü ile de benzer süreçleri yaşamak zorunda kaldık. Birileri ülkemizin devasa projeler yapmasına mani olmak için gerçekte olmayan bahaneler üretiyor ve bazı medya organlarımız da buna destek oluyorlardı.

Önceleri matbuat ve sonrasında medya dediğimiz sektör, başta devletçe sübvansede edilerek ortaya çıktı. Sonrasında maalesef başka bazı yerlerden sübvansede edilmeye başlanan yayın organları da ayakta durabilmek, faaliyetlerini sürdürebilmek ve bu arada çoğu zaman patronların kasalarını doldurabilmek için bu sübvanselerden medet umar hale geldi. Bugün geldiğimiz aşamada aslında birtakım marjinal diyebileceğimiz yayın organları haricinde çoğunun ıslah edildiğini, en azından fazla zarar veremeyecek hale getirildiklerini söyleyebilmek mümkün. Ama yine de her an her şeyin olabileceği bir ülkede yaşadığımızı ve dolayısıyla medya konusunda dikkatli olmamız gerektiğini unutmamak çok önemli.

Bu ülkede yaşayan herkes ama özellikle de gençlerimiz, bulunduğumuz bölgenin enerji kaynaklarına yakın tarihlerde tespit edilen Doğu Akdeniz doğalgazı da dâhil olunca, Türkiye'nin öneminin çok daha fazla arttığının farkında olmak zorunda. Çünkü bu, şimdiye kadar yapılanların bundan sonra da yapılmaya devam edileceğinin göstergesidir.

Her zaman bize söylenen şeylerin arka planında ne olabileceğine kafa yormakta büyük fayda var. Bu da bize modern çağda gençliğin anlam arayışı hususunda medyanın oynadığı ve oynayabileceği rol hakkında fikirler verir.

Sempozyumun ilk oturumunda ve diğer oturumlarda sunum yapan arkadaşlarımız, ısrarla okuyun, dediler. Tabii okumak derken, cep telefonlarında ya da bilgisayarlarda yapılan okumalar kastedilmiyor sadece. Bize ufuk açacak okumalar, bilgimizi ve anlam arayışımızı ciddi manada kuvvetlendirecek okumalardan da bahsediliyor.

Bu açıdan baktığımızda, gençlerimizin öncelikle nereden geldiğimiz ve halen nerede bulunduğumuz konusuna kafa yormaları gerekiyor bence. Osmanlı'nın varisi olduğumuza göre, ecdadın nasıl başladığı, nerelere kadar gittiği, oralarda ne yaptığı, nasıl yaptığı ve sonrasında neden geri çekilmek zorunda kaldığı gibi konulara kafa yormak faydalı olur mesela. Osmanlı'nın fethettiği yani açtığı yerlerdeki davranışları başka devletlerin işgal ettikleri yerlerde yaptıkları ile karşılaştırıp, bugün yaşadıklarımızla paralellik kurmak, bulunduğumuz konumu anlamamızda ciddi bir öneme sahiptir.

En basitinden, Osmanlı hâkimiyeti sırasında huzur ve istikrar içinde yaşanan bölgelerin bugün karşı karşıya bulunduğu büyük sıkıntılar, kendilerine modern diyenlerin gerçek yüzlerini anlamamızda faydalı olur.

Tarihi olanlarından başlayıp haritalar üzerinde yapılacak bir çalışma bile, dünyanın aslında nasıl döndüğünü anlayabilmek açısından oldukça önemlidir. Osmanlı'nın ulaştığı noktalar, sonra çekildiğinde geriye nelerin kaldığı ve bugün oraların ne durumda olduğu, günümüz dünyasının karşı karşıya kaldığı en önemli problemlerinden birisidir. Osmanlı tarih sahnesinden çekilmiş olsa bile, emperyalistlerin oyunlarının bitmediğini ve kolaylıkla bitmeyeceğini anlamak için Irak, Suriye, Filistin gibi yerlere bakmak yeterli aslında. Ancak bölgemiz başta olmak üzere dünya sahnesinde oynanan oyunların farkında olabilmek için gençlerimizin ciddi okumalar yapabilmesi ve bu arada medyanın kendisine kurabileceği tuzaklardan da korunabilmeleri, çok önemli.

Madem haritadan bahsediyoruz, devam edelim. Son dönemler enerji ile ilgili haritalar moda. Enerji kaynaklarını ve bunları ihtiyacı olan yerlere nakleden boru hatlarını gösteren haritalar, okumasını bilene ciddi ipuçları veriyor. Bu haritalara baktığımızda, enerji fakiri olan ülkemizin enerji terminali olmaya aday olduğunu görüyoruz. Enerji terminali olmak ilk bakışta hafif bir konu olarak gözükse de, bu konudaki gelişmelerin enerji ihtiyacımızdan doğan cari açığımızı azaltacağı, hatta zamanla tamamen ortadan kaldıracağını ve bu durumun ülkemizi alabildiğine önemli hale getirdiğini fark edebiliyoruz.

Bu önem sebebiyledir ki son zamanlarda ülkemize yönelik oyunlarda ciddi artışlar olmuştur. Ve başımızı mümkün olduğu kadar derde sokarak ül-

kemizi yönetilmeyecek hale getirmeyi amaçlayan bu oyunlara medyanın bir bölümünün yanı sıra sosyal medyanın ciddi etkisi vardır.

Gençlerimizin, olabildiği kadar yakın tarih üzerine yazılmış eserleri okumaları çok önemli. Çünkü sizler hanımlar ve beyler, gelecekte Türkiye'yi idare edecek insanlarsınız. Gençliğimizde, 1970'li yıllarda Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) salonlarında bu tür faaliyetleri izlerken, dinlediğimiz insanlar bize bakarak 'Biz karşımızda gelecekteki Türkiye'yi yönetecek insanları görüyoruz.' derlerdi. Ben de aslında gelecekte Türkiye'yi yönetecek insanları görüyorum size bakarken. Sizin omuzlarındaki yük bizden çok daha ağır. Biz vaktiyle her istenileni yapan Türkiye'den bugün kendi ayakları üzerinde durabilen ve rest çekebilen bir Türkiye'ye getirdik, bundan sonra ayakları üzerinde durmanın bedelini ağır bir şekilde bize ödetmek isteyenlerin saldırılarıyla yaşamak durumundayız. Son gelişmeleri bunun üzerinden değerlendirirseniz, kız ya da erkek her birinizin omuzlarına ciddi manada yük biniyor. Hepiniz bu yükün altına belki girmeyeceksiniz ama aranızdan buna aday olanlar olduğu açık. Onların çok okuması, araştırması ve kendi aydınlanmalarını gerçekleştirip çevrelerini de bunları anlatması gerekiyor. Zor bir coğrafyadayız bu coğrafyada kendi ayakları üzerimizde durmanın bedeli ağır. Bunun bir yönü de medya dediğimiz yapının da birileri tarafından kullanılabileceği gerçeğidir.

1991'de körfez problemi çıktığında, Irak'ı bombalamaya başladı diye Amerika'yı eleştiren gazeteler, aradan birkaç gün geçince alkışlamaya başlamışlardı. Merak edip, araştırdım. Meğer, Kuveyt'in ABD bankalarında bulunan paralarından ülkemizdeki medya organlarına aktarmalar yapılmış, bombardıman alkışlanmaya başlanmıştı. Başka çarpıcı bir örnek: Türkiye 1996'da Gümrük Birliğine girdi. Gümrük Birliğine girmeden önce, bazı gazete ve televizyonlar haftalarca Gümrük Birliği aleyhine yayınlar yaptılar. Sonra ne oldu ise, bu gazete ve televizyonlar bir anda Gümrük Birliği savunucusu kesildiler. Merak edip araştırınca, anlaşmaya Avrupa'nın ikinci el otomobillerinin Türkiye'ye serbestçe girebilmesine 10 yıl engel getiren bir madde ilave edilmesi sebebiyle aynı zamanda otomotiv işiyle uğraşan medya patronlarının Gümrük Birliği taraftarı kesildiğini öğrendim. Halbuki, gazetecilik denilen şey, ülke ve millet lehine olan şeylere kendi aleyhine bile olsa rıza göstermeyi, aleyhine olanlara ise ne olursa olsun karşı çıkmayı gerektirir.

Vermek istediğim mesajların karşılık bulduğu temennisiyle hepinize teşekkür ediyor, Cenab-ı Hakk'tan zihin açıklığı diliyorum.